DIETRICH V. HILDEBRAND

LITURGIA ÉS EGYÉNISÉG

KIADJA A SZOCIÁLIS MISSZIÓTÁRSULAT
BUDAPEST

LITURGIKUS MŰVEK

Parsch-Halamka, Bátky, Szamek: *Üdvösség éve.* Az egyházi év liturgiájának magyarázata.
I. kötet. Karácsonyi ünnepkör 6.—
II. kötet. A húsvéti idő . . . 7.—
III. kötet. A pünkösd utáni idő 7.—

Parsch—Szúnyogh: *A szentmise magyarázata.* Kartonkötésben . 4.80
Vászonkötésben . . . . . 6.—

Parsch-Klinda: *Liturgikus szentbeszédek.* I-IV. kötet, à . . . 2.50

LITURGIA ÉS EGYÉNISÉG

DIETRICH V. HILDEBRAND

LITURGIA ÉS EGYÉNISÉG

KJADJA A SZOCIÁLIS MISSZIÓTÁRSULAT
BUDAPEST

„Nihil obstat. Dr. Ludovicus Lippay censor dioecesanus. Nr. 2238|1941. Imprimatur. Strigonii die 2. Aprilis 1941. Dr. Joannes Drahos vicarius generalis.“

6756 — Don Bosco Nyomda, Rákospalota. (Felelős: Sarkadi J. Alajos)

Dietrich von Hildebrand könyvével újabb lépést teszünk előre azon az úton, melynek célja a liturgikus mozgalom erősítése, a hívek lelki életének minél bensőségesebb bekapcsolása az egyház életébe. Tesszük ezt abban a meggyőződésben, hogy a gondolkozás elmélyítése nemcsak evilági viszonylatban kötelesség, hanem a lelkiéletben is. És ugyan mi szolgálná inkább a lélek nemesedését, életének gazdagodását, mint az elmélyedés azoknak az igazságoknak szemléletébe, melyek rávilágítanak az embernek kapcsolatára Istennel? Ezt a munkát végzi el e könyvben egy hitben megvilágosodott mély gondolkozó, amikor a dolgok gyökeréig ható elemzéssel és mégis klasszikus világossággal mutat rá, mint ünnepli a megváltott ember Istenhez tartozását Krisztuson keresztül a liturgiában s mint szentelődik ezáltal Isten népévé, azzá a közösséggé, amely egyetlen talaja az egyéniség kiteljesedésének is. Aki azt gondolná, hogy az ily igazságok a mai időkben alig számíthatnak érdeklődésre, a könyv olvasása közben szinte rá fog döbbenni, mennyire aktuális s éppen az emberiség mai válságában mily alapvető jelentőségű kérdésekre esik itt eligazító világosság.

Budapest, 1941 Húsvétja.

A KIADÓ.

BEVEZETÉS

Mind a liturgia, mind az egyéniség önmagában is tág témakör. Ha kimerítően akarnók tárgyalni, szembe kellene néznünk az Istenember szellemével, mely a liturgiában hozzánk szól, a liturgia és egyéniség lényegével, valamint az egyéniségképzés eszközeivel. De ez egyáltalán nem célunk. Csak arra akarunk rámutatni, hogy milyen szellem kristályosodott ki a liturgiában s milyen belső átalakulás éri azt, milyen egyéniséggé válik az az ember, aki a liturgiából él.

Csupán néhány alapvonást dolgozunk ki mégpedig olyan vonásokat, amelyek a figyelmet könnyebben elkerülik. Olykor talán a fontosabb is háttérbe szorul, ha az amúgy is szembetűnő, vagy már sokszor kiemelték. Ezek a gondolatok talán sokaknak segítségére lesznek abban, hogy nagyobb éberséggel tudjanak együttélni a liturgiával, élesebb szemmel lássák meg annak kimeríthetetlen mélységét, klasszicitását és tökéletes, szerves tagoltságát, hogy újra megnyíljék értelmük azon óriási előny meglátására, mellyel a liturgia minden más ájtatossági formát megelőz. Ha valamire, akkor a liturgiára kell alkalmaznunk Jézusnak a szamariai asszonyhoz intézett szavát: „O, si scires donum Dei" „Ó, ha ismernéd az Isten ajándékát!"

A liturgia fogalma

Hogy mi tartozik a liturgiához, arról különbözők a vélemények. Vannak, akik kiterjesztik a liturgia fogalmát minden istentiszteleti cselekményre, amelyet a pap az Egyház megbízásából végez, tehát a májusi ájtatosságra éppúgy, mint a breviáriumra. Mások a liturgia fogalmát a szentmisére, a breviárium-imádságra, a szentségek és szentelmények kiszolgáltatására korlátozzák. Nem akarva ebbe a vitába beleszólni, a következőkben a liturgia fogalmán csak azt értjük, amelyet különbség nélkül mindenki elismer liturgiának: nevezetesen a szentmiseáldozatot, — amely a legkiválóbb értelemben vett liturgia, — a breviárium-imádságot, s a szentségek és szentelmények kiszolgáltatását.

Könyvünk célja

Könyvünkben az egyéniségalakításnak azokra az egyedülálló, belső erőire próbálunk rámutatni, amelyek a liturgiában rejlenek. Ezért mindjárt kezdetben igen erősen hangsúlyozzuk, hogy sem-

miképen sem az egyéniség kialakítása a liturgia főfeladata. A breviáriumot elsősorban azért imádkozzuk, mert Istent, minden nagyság és szentség foglalatát dicséret és magasztalás illeti meg, és nem azért, mert az bennünk változást idéz elő. Elsősorban, természete szerint, nem a megszentelődés eszköze ez, mint egy aszkétikus gyakorlat. Az Egyház hivatalos imádságának, a breviáriumnak első szándéka Isten dicsérése és magasztalása, neki a megfelelő válasz megadása, tehát az, amit a szentmise Glóriájának szavaival így fejezünk ki: „Dicsérünk Téged, áldunk Téged, imádunk Téged, hálát adunk Neked a Te nagy dicsőségedért, ... mert Te egyedül vagy szent, Te egyedül a magasságbeli...". Vagy ahogy azt a breviárium egyes imaóráinak befejező imádsága a „Sacrosanctae et individuae Trinitati..." kifejezi: „A legszentebb és oszthatatlan Szentháromságnak, a mi keresztrefeszített Urunk Jézus Krisztus emberségének... legyen örök dicséret, tisztelet, hatalom és dicsőség minden teremtménytől".

Második szándéka: Isten kegyelmének a leesdése. De itt sem szabad a breviáriumot eszköznek tekinteni, amely lelkileg előkészíti a kegyelem útját, mint ahogy azt a böjt, a hallgatás, a fegyelem teszik, ha tisztára mint aszkétikus eszközöket gyakoroljuk őket. Nem erkölcsi hatásra törekszik a breviárium, hanem a kérés meghallgatására. Ezt a két szándékot tükrözi az

„Aperi" imádság, melyet a breviáriumban az egyes imaórák előtt mondunk: „Nyisd meg Uram ajkamat..., hogy méltón, figyelmesen és ájtatosan végezzem ezt az officiumot, és meghallgatást nyerjek Fenséged színe előtt", „ut digne attente ac devote hoc officium recitare valeam et exaudiri merear ante conspectum divinae Maiestatis tuae".

Hogy az első szándék: Istennek megfelelő választ adni, előbbre való, az világosan kitűnik ugyanennek az imádságnak a végén: „Uram, azzal az isteni szándékkal egyesülve, mellyel Te itt a földön Istennek hódoltál, ajánlom fel Neked ezeket az imaórákat" „Domine, in unione illius divinae intentionis, qua ipse in terris laudes Deo persolvisti, hanc tibi horas persolvo".

A szentségeknél pedig az embernek az isteni életbe való bekapcsolódása áll az első helyen. Ezek felvételénél természetesen a megszentelődés és az Istennel való egyesülés szándéka az uralkodó, habár végeredményben megszentelődésünkben is az Isten dicsőségét kell akarnunk. Ebből látjuk tehát, hogy a szentségeket is, a breviáriumimádságot és a szentmiseáldozatot is teljesen félreértjük, ha merőben megszentelődésünkre vonatkozó lelki eszköznek tartjuk, mint például az aszkétikus gyakorlatokat. Bár az isteni élet termékeny kibontakozásához az egyénnek állásfoglaló magatartása okvetlen szükséges, kezd-

ve a keresztség „volo"-jától (akarok), egészen a gyónás hatékonyságához, sőt érvényességéhez megkívánt bánatig, mégis az áldásos hatást sohasem a magatartás váltja ki, hanem Istennek ajándékszerű működése, mely számára az ember magatartása csak előfeltétel.

Újból teljes nyomatékkal hangsúlyozzuk, hogy, bár a liturgiának a szellemi egyéniséget alakító erejét akarjuk bemutatni, mégsem állítjuk, hogy a liturgia pedagógiai eszköz. Az a tény, hogy a liturgiának van ilyen hatása, nem jelenti, hogy ez lenne az egyedüli szempont vagy szándék, melylyel a liturgiát végeznünk kell vagy lehet. Ellenkezőleg látjuk majd, hogy a liturgiából kiáradó, egyéniséget átalakító erőnek alapja éppen az, hogy nem kimondottan, szándékosan történik az átalakítás, jobban mondva, hogy a liturgiát más szándékkal végezzük. Mert az egyéniség legmélyebben akkor tud átalakulni, ha ehhez az átalakuláshoz nem alkalmaznak eszközöket, hanem azt egy öncéllal rendelkező magatartás mintegy ajándékképpen magával hozza. Bennünket belsőleg átalakító, kötöttségünket feloldó, az értékek számára szemet-megnyitó igen erős hatás éppen abból a viselkedésből árad ki, amely teljesen a tárgyra irányul. Ez árad ki a szeretetből, mely lényege szerint az értékek megválaszolása, válasz a szeretett tárgyaknak értékteljességére, és mely abban a pillantban megszűnik, amelyben pedagó-

giai eszköznek tekintjük az egyén számára. Ha joggal mondja Pláton, hogy a léleknek szárnyai nőnek az értékek meglátásakor, ezt a meglátást úgy kell értenünk, mint az értékek napjának ránksugárzását, mintegy odaadó elmerülést az értékekben, amelynél a lélek szárnyainak növése — a legbensőbb átalakulás — csak akkor áll be, ha valóban behatolunk az értékekbe, s ha elfeledjük önmagunkat. Abban a pillanatban, amikor az értékeknek a szemléletét csupán átalakító eszköznek tekintjük, megszűnik az értékek igazi besugárzása, megszűnik részünkről az értékek komolyanvétele, nem lesz többé igazi kapcsolatunk az értékvilággal és ezzel véget ér annak mélyreható, átalakító ereje is. Legnagyobb pedagógiai hatása éppen annak van, amit nem mint pedagógiai eszközt alkalmazunk, annak, ami célja szerint független a pedagógiai hatástól, és ami tartalmi gazdagságában ezt a hatást csak mint „superfluum"-ot, mint ajándékot és ráadást hozza magával. Igy talán éppen ott találjuk legmélyebben, legszervesebben az embernek Krisztusba való átalakulását, ahol tisztán értékválaszoló a magatartásunk: az istentiszteletben végzett istendícséretben, abban a készségben, hogy Őt magasztaljuk, hogy Előtte időzünk, hogy örömet érzünk a „gloria Domini" az Úr dicsősége, a „magnalia Dei", az Isten nagy művei miatt és legfőképp Isten léte miatt. Miközben liturgikusan

imádkozunk és áldozunk, azaz Krisztus által, Krisztussal és Krisztusban Istent dicsőítjük, Krisztus szelleme nyomódik ránk, Krisztusba öltözünk, ahogy a liturgia mondja: „Induere Christum", magunkra öltjük Krisztust.

De szükséges-e, hogy rámutassunk erre a hatásra, ha az úgyis csak magától következik be, s úgysem szabad rá külön, mint ilyenre törekednünk? Igen, szükséges! Szükséges azért, mert a liturgia által alakított magatartásra való rámutatás mélyebb behatolást jelent a liturgiába és a liturgia szellemébe, s ezért éberebben, s szellemének jobban megfelelő módon tudjuk végezni. Szükséges azért is, mert a liturgiában fedi fel előttünk arcát Krisztus, mert a liturgia az imádkozó Krisztus. A liturgiától hirdetett magatartást megismerni annyit jelent, mint mélyebben behatolni Isten imádásának titkába, megérteni, hogy a liturgiában ott van Jézus Krisztus. Az embernek Krisztusba való átalakulása annál mélyebb lesz, minél tudatosabban ismerjük meg és éljük együtt Krisztus szellemét a liturgiában, és minél inkább Krisztus követésévé válik a liturgia az emberek számára. Végül pedig nagyon szükséges ennek kimutatása éppen napjainkban, mikor még mindig olyan sokan vannak, akik más ájtatossági formákat és vallásos gyakorlatokat részesítenek előnyben, mert nem tudják, hogy éppen a liturgiában: a keresztségben kaptuk a legmélyebb és

legszervesebb alapot az ott belénkoltott isteni élet teljes kibontakozásához, és nem tudják, hogy a liturgia szellemében egészen átalakított ember a leghasonlóbb Krisztushoz.

Nem állítjuk azt, hogy ennek az átalakulásnak mindig a liturgia által kell bekövetkeznie. Isten a kövekből is tud Ábrahámnak fiakat teremteni, meg tudja az Ő lelkével ajándékozni az olyan embert is, aki a liturgiáról nem sokat tud, vagy nem imádkozik liturgikusan. Minden szentben, akikben számunkra újra felvilággik Isten arca, a liturgia szelleme él, mégpedig nem szükségképpen tanításukban, sem az általuk bevezetett újtatosságokban, hanem a szentségükben, abban, hogy szentek. De ez mitsem változtat azon, hogy a liturgia — természetesen szerves összefüggésben a belső imádsággal és aszkézissel — Istentől adott út, fejlődési lehetőség, mellyel Krisztusba belenőhetünk; és így mindenkinek, aki még nem ismeri, Krisztusnak már előbb említett szavát kell odakiáltanunk: „Ó, ha ismernéd az Isten ajándékát!" „O, si scires donum Dei!"

I. FEJEZET

Az ember rendeltetése és a liturgia

Az egész teremtés értelme a megfoghatatlanul dicső és szent Istennek magasztalása és képének kialakítása. Minden teremtmény, — legyen az a merőben anyagiak birodalmából mint a hegyek, a tenger, vagy az élők világából mint egy növény, egy állat, vagy pedig a szellemi alkotások birodalmából, mint egy műremek, egy művelődési korszak, egy közösség vagy akár egy emberi személy — mind csak azért létezik, hogy Istent dicsőítse és lemintázza, amennyiben Isten gondolatát, mely benne szunnyad, teljesen kibontakoztatja, megvalósítja, és a mellett az egész értékteljességet, amelyre hivatva van, kivirágoztatja. Mert minden érték: a jóság, a szépség, az élet varázsa, az igazság fenséges fénye, sőt magának a létnek, mint ilyennek a méltósága, szemben a semmivel, mind Isten lényének egy-egy napsugara, aki maga a teljes szentség. Minden jó és szép, mint általában

minden érték, az Ő örök ragyogásának visszatükrözése. Mind az Istent mintázzák le, a maguk módján.

De ez nemcsak felülről leereszkedő harmat, hanem egyúttal Istenhez felszálló tömjén is. Az értékeknek egy objektív gesztus, Istent dicsérő, általános érvényű magatartás a sajátjuk. Minden lény dicséri Istent értéke, belső szépsége által, mellyel őt Isten a közömbösségből kiemelte. A természet dicsőíti Istent szépségével, nemcsak úgy, hogy az embert Istenre figyelmezteti és az Ő dicsérésére fellelkesíti, hanem azzal a néma dicsérettel is, amely magából a szépségből száll fel az Istenhez. Igy tesz minden műalkotás, minden tökéletes közösség, minden igazság s minden erkölcsileg jó magatartás. A tapasztalat által megismerhető teremtmények legértékesebbje, az ember, aki Istennek nem csupán nyoma — vestigium, — hanem képmása — imago — is, nemcsak erre a saját értékeiből kiáradó objektív istendicséretre hivatott, mint a többi teremtmény, hanem személyes dicsőítésre is.

Egyedül az ember hivatott arra, hogy tudatosan adjon feleletet Isten végtelen fenségére; neki méltóan kell válaszolnia minden értékre, mint Isten fényének visszatükröződésére: az értékek miatt érzett örömmel, lelkesedéssel, tisztelettel, szeretettel; neki kell imádva szeretni és szeretve imádni Istent, minden érték foglalatát. Ebben a

szerető imádatban rejlő dicsőítés az istendicséretnek egészen új területét nyitja meg, a méltóságnak egy új fokozatát, amely annyira új, mint a személyes lét, vagyis a magáraébredt, tudatos valós lét, szemben minden öntudatlan személytelen létezővel. Az ember legfőbb méltósága éppen abban áll, hogy Istent tudatosan tudja imádni és dicsőíteni.

De az Isten dicsőségére adott tudatos válasz, mely végeredményben az embernek egyedül sajátja, nem független valami, hanem szorosan kapcsolódik az embernek ahhoz a rendeltetéséhez, hogy Istent a maga értékteljességével, azaz életszentségével dicsőítse. Az igazi, személyes értékek nem természetes adottságok az emberben, mint termetének nagysága vagy vérmérsékletének élénksége, hanem az értékek világával vállalt tudatos közösségből nőnek ki, az értékekre irányuló szándékos beállítottságból, Isten iránti odaadottságból, az értékek igenlése által.

Az egyén sohasem lehet jó, ha nem akarja a jót, nem örül a jónak, s nem szereti a jót. Nem lehet szent anélkül, hogy Istent ne imádná, Krisztust ne szeretné és térdét Előtte meg ne hajtaná. Tehát az értékek világának és Krisztus tekintetének fényétől megvilágított élet, és az Isten dicsőségére adott tudatos válasz a föltétele az ember belső átalakulásának, az igazi, személyes értékek, és mindenek előtt a természetfölötti

szépségek megérlelődésének, amelyek által Istent objektív módon dicsérjük és magasztaljuk. De megfordítva is: a dicséretnek ez a „szava" annál megfelelőbb, minél tökéletesebb az ember. Annak a rendeltetésünknek, hogy Istent imádjuk és tudatosan dicsőítsük, csak akkor tudunk teljes mértékben eleget tenni, ha minden igazi érték megvalósul bennünk, elsősorban, ha Krisztushoz hasonlóak, azaz szentek vagyunk. Tehát az Isten dicséretének és magasztalásának ezt a két ágát: az értékek által némán történőt, és a személyes, tudatos imádást és dicsőítést nem kell magunkban szétválasztani, mert kölcsönösen feltételezik egymást, és egyik növekedése a másik gyarapodását is jelenti.

Isten tudatos dicsőítése ismét kétféle. Istennek nemcsak imádó szeretettel tartozunk, egyrészt minden értékes igenlésével, másrészt közvetlen istenszeretettel, hanem kimondott dícsérettel is, kifejezett magasztalással és dicsőítéssel. Mint szellemi lények egy sajátos dicséretadásra vagyunk képesek, a dicsőítésnek egy kifejezett formájára, a magasztalásnak egy kimondott „szavára", mely szervesen az imádó szeretetre épül, de azzal szemben valami újat is jelent. Ez a kifejezett dicséret az örökkévalóságban is továbbcseng, Szent Ágoston szavai szerint ott: „Vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus, quod erit in fine sine fine",

„pihenni fogunk és látni, látni és szeretni, szeretni és dicsérni, és így lesz ez a végén vég nélkül".

A laudare — a dicsőítés, — amellyel az angyalok „Sanctus"-ába kapcsolódunk, szembenáll az amare-val, a szeretettel. Mindenesetre a dicsőítés az imádó szeretet folyománya, a szeretet pedig ennek a dicséretadásnak a lelke. Ez a kifejezett dicséretadás és magasztalás újabb viszonyban áll Isten dicsőségével, az imádó szeretet folytatását képezi, azt kiegészíti és betetőzi. Amíg Isten sajátos dicsőítése az imádó szeretetben csak burkoltan van benn, amíg az imádó szeretet inkább a végső, legméltóbb feleletet adja Isten végtelen dicsőségére és szentségére, addig a dicséret, hálaadás és magasztalás aktusaiban kifejezetten látszik a dicsőítő magatartás, a tulajdonképpeni, egyéni megadása annak az istendicséretnek, amely az értékekben objektív módon rejlik.

Az istendícséretnek ez a külsőleg kifejezett harmadik módja is vonatkozásban áll az objektív istendícsérettel az életszentség által. Mert csak a szent képes egyrészt arra, hogy „érvényesen" zengje az Isten dícséretét — „ki hág fel az Úr szent hegyére, az ő szent hegyén ki kap helyet? A tisztaszívű, az ártatlankezű!" — másrészt leginkább az ima, dícséret és áldozat alakítja át és szenteli meg az embert. Tehát a dicsőítésnek ezt a két módját sem lehet egymástól elválasztani. Mindenesetre van bizonyos sorrend, amint azt Szent

Ágoston is kifejezi: „vacabimus et videbimus, videbimus et amabimus, amabimus et laudabimus". A megszentelődés és az imádó szeretet kéz a kézben járnak, és erre a kettőre épül fel szervesen a „laudare és glorificare" a dicsőítés és magasztalás. „Cantare amantis est", énekelni csak a szerető lélek tud, mondja ugyancsak Szent Ágoston. De az értelem szerinti sorrend nem jelenti az istendicsőítés módjainak időbeli egymásutánját.

Hogy az ember megszentelődése egyáltalán nem lehetséges az Isten dicsőítése, magasztalása nélkül, jobban megértjük, ha figyelembe vesszük, hogy egyedül Jézus Krisztus, az Istenember képes arra, hogy Istent méltó módon imádva szeresse. Csak Ő egészen szent, csak Ő dicsőíti Istent egészen megfelelően szentsége által, s végül egyedül csak Ő tudja Istent egészen megfelelő módon magasztalni. Éppen ezért, minden embernek végső, természetfölötti feladata a Krisztusban való átalakulás. Csak belőle, vele és benne tudjuk Istent méltóan imádva szeretni és dícsérni, és csak oly mértékben tudunk szentekké lenni, ha nem mi élünk többé, hanem Krisztus él bennünk, illetőleg, ha a keresztségben belénkoltott isteni élet teljesen kifejlődik bennünk. Krisztust magunkban kialakítani, ez minden szentségnek a lényege. Ez az átalakulás magában foglalja az Atyának Krisztusban és Krisztussal való szerető imádását, a Krisztus áldozatába való belekapcsolódást,

és a dicsőítő „szónak" Krisztussal együtt történő kimondását. Az az egyedüli érvényes dícséret és magasztalás, mellyel Krisztus mennyei Atyjához szól. Most már gyarlóságunk, tökéletlenségünk ellenére is résztvehetünk az angyalok dícséretében, mert, mint Krisztus misztikus testének tagjai a fejjel együtt imádkozunk. Annál jobban alakulunk át Krisztusban, minél jobban egyesülünk vele az Atya kifejezett dicsőítésében. Ez az Ő földi életének lényeges része volt. Sőt, éppen azáltal növünk bele Krisztusnak az Atya iránt érzett imádó szeretetébe, hogy ennek a szeretetnek fönséges gyümölcsét, a dicsőítést és magasztalást tudatosan vele együtt végezzük. Mindenesetre nem ez az egyedüli útja a Krisztusban való átalakulásnak. Eltekintve a szükséges alaptól — mely az isteni élet közlése a keresztségben és ennek megújítása és erősítése a szentségek vételében — ilyen utak: a szerető elmélyedés Krisztusban, a Krisztus szelleméből táplálkozó élet és cselekvés, parancsainak megtartása, az Ő követése, keresztjének magunkra vétele, a felebarát szeretete Krisztuson keresztül és ehhez hasonlók. Ezt a célt szolgálja minden aszkézis, minden munka. De a Krisztus-kialakításban lényeges út az Atya kifejezett dicsőítésének vele együtt való végzése is, és éppen ez történik a liturgiában. A liturgia vezet be az Istenembernek az Atya iránt érzett szeretetébe, a mennyei Atya magasztalásának tit-

kaiba, és mutatja a mennyei Atyának az emberek felé megnyilvánuló szeretetét. Tudatos, éber végzése kialakítja lelkünkben Krisztus arcát, azáltal, hogy magunkévá tesszük a liturgiában kikristályosodott szellemet.

Erről a tudatos átalakító hatásról lesz szó a következőkben: arról, hogy a liturgia végzése közvetlen kialakítja bennünk Krisztust, anélkül, hogy egyenesen ezzel a szándékkal végeznők. Vagy úgy is mondhatjuk: a következőkben arról a jelentőségről lesz szó, amelyet az Isten dicsőítésének ez a harmadik módja — a kifejezett „laudare és glorificare", az a dicsőítés és magasztalás, melyet Krisztussal együtt és Krisztus által végzünk a liturgiában, s amelyet az ember hármas rendeltetése egyikének ismertünk meg — az istendicsőítés másik két módjára, az imádó szeretetre és a megszentelődésre gyakorol. De ezt a témát, mint már említettük, nem akarjuk teljes részletességében tárgyalni. Általában nem a liturgiában kikristályosodott szellemiség és az életszentség közötti kapcsolatra fordítjuk itt a figyelmünket, hanem a megszentelődésnek csak bizonyos elemeire, melyek többnyire kevésbbé tudatosak számunkra, mert Isten parancsolataiban és a katolikus erkölcstan követelményeiben nincsenek kidomborítva. Azért itt kihagytunk sok mindent; nem mutattunk rá például ilyesmikre: hogyan nő bele a liturgia szellemétől alakí-

tott ember Krisztus szeretetébe, vagy hogy a liturgia végzéséből hogyan fakad bennünk alázatosság, türelem, szelídség stb.

Itt a liturgiának egyéniséget alakító erejét vesszük tekintetbe, azokat a vonásokat, melyek bár az életszentség számára nélkülözhetetlenek, mégsem az olyan legfontosabb gondolatokra vonatkoznak, mint amilyeneket a hegyi-beszéd említ. Korlátoztuk tárgykörünket, hogy a már ismert dolgokat ne ismételjük. Viszont erre az igazi értelemben vett egyéniséget alakító erőre való korlátozódásunk semmi kapcsolatban sincs azzal az esztétizáló, túlzott értékeléssel, amely általában az „egyéniség" szó köré fonódik. Attól az „egyéniség-kultusztól", melynek számára csak az a fontos, hogy valaki teljes egyéniség legyen, s nem törődik Isten parancsainak megtartásával, mi igen távol állunk. „Csak egy a szükséges": Isten dicsőítése azáltal, hogy Krisztust kialakítjuk magunkban és résztveszünk vele Atyjának dicsőítésében. Ez magábanfoglalja — amint látni fogjuk — az igazi egyéniséggé-válást is, amennyiben a szent, az egyedüli teljes, egyéni ember, az igazi egyéniség. Igy tehát jelen tanulmányunk is egészen abba a nagy gondolatba összpontosul: „Legyetek tökéletesek, miként mennyei Atyátok tökéletes".

II. FEJEZET

Az egyéniség lényege

Ha a személlyel szemben egyéniségről beszélünk, akkor az egyéniségen egészen megkülönböztetett valamit értünk. Személy lényege szerint minden ember, akinek lelkében kigyulladt az öntudat fénye, aki önismeretre képes, aki környezetével vonatkozásba lépni, ismerni, szeretni, akarni tud. A személyi lét önmagabírást, önérvényesítést, létével való önrendelkezést, öncélúságot jelent. Személy az a lény, aki értékelni, szabadon választani és határozni tud. De nem minden személy egyéniség. Bár egyéniség csak személy lehet, de a személyiség önmagában még nem tesz egyéniséggé. Mikor egyéniség tehát az ember?

Az átlagember, a szintelen, a tömeg-típusba egységesített ember nem egyéniség. De nem egyéniség a rendellenes, különc, rendkívüli ember

sem, aki szokatlan sajátságaival, különcségeivel, furcsaságaival kiválik az átlagból, s úgyanígy a patologikus, beteg ember sem. Egyéniség, igazi értelemben vett egyéniség az az ember, ki az átlagból azáltal magaslik ki, hogy teljesen megvalósítja a klasszikus emberi magatartást, hogy mélyebben és hívebben ismer meg, mint az átlag, mélyebben és hivebben szeret, tisztábban és célratörőbben akar, mint a többiek, aki teljes mértékben él szabadságával, egyszóval: a teljes, mély, igazi ember. A sajátosan nyárspolgári tévedés a „normális"-embert az átlagemberrel egyszintre állítja, s azt gondolja, hogy a gyakran előforduló megszokott átlag-típus a normális ember és az átlagtól eltérő a rendellenes ember; számukra egészen mindegy, hogy valaki az átlagból kimagaslik, vagy kiesik. Ezt a felfogást látjuk például Lombroso „őrült és lángész" elméletében. Számára az őrült és lángész rokonok, csupán azért, mert mindkettő kiesik az átlag-ember kereteiből. De nem a statisztika dönti el, hogy ki a normális ember; nem a leggyakrabban fellépő embertípus a normális, hanem az, amelyik az ember lényegének megfelel. Aki ezt a lényeget teljesen kibontakoztatja, aki minden fontos, egyéni értéket magában teljesen megvalósít, az egyéniség. Az egyéniség a „normálisabb" ember, mert benne jobban kidomborodik a jellegzetesen egyéni. Az átlagember pedig a normálistól eltérő, szellemileg éretlen,

csenevész ember. A teljes egyéniség, aki az átlagból kiemelkedik, egyáltalán nem rokon az abnormis, lelkibeteg emberrel; inkább azt kellene mondanunk, hogy az átlagember, a leggyakrabban előforduló ember, akiben a klasszikusan emberi magatartás nem tudott kibontakozni, bizonyos tekintetben majdnem mindig lelki rendellenességekkel, gátlásokkal, gyerekességekkel, korlátoltságokkal terhelt.

Mindenesetre nem lehet kizárólag azokat tekinteni normális embereknek, akik minden talentummal és tehetséggel rendelkeznek. Az igazán normális: a klasszikus ember, aki egészen értéklátó és választ is ad az értékekre, a szabad, az objektív ember, aki nem zsugorodik satnyán önmagába, akiben töretlenül él az odaadás és szeretet szelleme. Olyan emberek ezek, akiket eltölt az az életszomj, melyet a köznapi életörömök nem csillapíthatnak, akik a tárgyakkal eredeti, közvetlen, személyes vonatkozásban állanak, akiket még nem sekélyesített el és nem forgatott ki lényegükből a megszokás, olyan emberek, mint egy Szent Ágoston, vagy Szent Ferenc már megtérésük előtt is voltak. A különleges adottságok ellenben — mint például a filozófiai tehetség, vagy a művészi ihletettség, amilyen egy Michelangelóban, Beethovenben, Goetheben lakott — Isten ajándékai, melyek végeredményben a „normális" ember fogalmához nem tartoznak hozzá.

Ezek rendkívüli ajándékok, nem azért, mivel ritkán fordulnak elő, — hiszen a normális emberek is elég ritkák, — hanem, mert olyan különös képességeket jelentenek, melyek az ember lényegéhez és általános rendeltetéséhez nem feltétlenül szükségesek, hanem külön értéklehetőségek és ajándékok, melyeket csak egyes emberek kapnak meg Istentől. A mi értelmezésünkben minden „normális" ember egyéniség, de azért még egyáltalán nem lángész. Egyéniségen tehát a teljes, klasszikus embert értjük, akiben a nagy emberi alapvonások nyiltan és töretlenül megtalálhatók.

Az egyéniségnek itt két főösszetevőjét kell megkülönböztetnünk. Az elsőhöz egy személy lényeges szellemi „szervei" — adottságai — tartoznak: a szeretetre való képesség, az ismerőerő, az akaraterő, a helyzeti potencia, a belőle áradó életerő — mondhatnók a lényeghez tartozó adottságok, szemben a különleges tehetségekkel; a másodikhoz az értékek világával és az igazsággal való szerves kapcsolat, az értékmeglátás és az értékre válaszként jelentkező odaadás, az igazságból merített élet, tárgyilagosság, s mentesség az olyan szubjektivizmustól, mely eltévelygést jelent a lét igazi értelmétől. Önmagában ennek a két tényezőnek egyike sem elég az egyéniség kialakulásához. Az első merő ajándék, melyet készen kapunk, s melyhez magunk semmit hozzáadni nem tudunk, amint testünk hosszúsá-

gát sem tudjuk egy könyöknyivel sem növelni; a másodikhoz azonban szabadon hozzáférhetünk. A kérdés, hogy valaki egyéniség-e, vagy sem, legtöbbször helytelenül csak az első tényező meglétére irányul. Napoleon, Goethe és más hasonlók körül űzött egyéniség-kultuszok annyira megittasodnak ennek a tényezőnek a túltengésétől, hogy nem látják meg azokat a pontokat, ahol már bizonyos ürességet, felületességet, korlátozottságot és tehetetlenséget is találhatunk, ott ugyanis, ahol ezek az „egyéniségek" a lét objektív rendjétől lényegesen eltérnek, ahol nem élnek szervesen Isten igaz, érvényes világából. Más oldalról igaz az is, hogy egy olyan ember, aki csak szerény, csekély mértékben kapta meg a lényeges adottságokat, erős akarással és az értékek világának való önátadással kinőhet az átlagemberek sorából, de az igazi egyéniség erejét és teljességét nem éri el. Igazi egyéniség csak akkor jön létre, ha mind a két tényező megvan, és egymással szervesen összefügg.

Az egyéniséghez tartozik továbbá, hogy az egész lény töretlen stílusegységet mutasson. A külsőnek teljesen, szervesen tükröznie kell a belső lényeget! Itt a külsőnek és belsőnek arra a ritka öszhangjára gondolok, melyet olyan embereknél találunk, akiknél a beszéd, kifejezésmód, mozgás, külső életmód a belső, klasszikus magatartásból fakad. Az ilyen emberek erős, nemes va-

rázst sugároznak ki, és a körülmények alakulása sem rántja le őket alacsonyabb légkörbe.

Viszont az erős hatás még nem jele az igazi egyéniségnek. Áradhat valakiből közönséges, triviális, lapos, értéktelen légkör is, s akkor nem igazi értelemben egyéniség. Az egyéniség a valódi, érvényes világ lecsapódása, az ember metafizikai helyzetéből fakadó élet stílusegysége, az értékeket befogadó és azokra feleletetadó magatartás, amelyet áthat Isten csodás világa.

A mondottak után felesleges arra rámutatnunk, hogy, ha gyakran olyan embereket is egyéniségnek neveznek, akik nagyon egyéniek, akaratuknak érvényt szereznek, s bizonyos „teret" töltenek ki, akkor csak hibás szóhasználattal van dolgunk. Az akarat erőszakos érvényesítése által — legyen az bár a töretlen életerő árama, vagy erős, valódi céltudatosság, — még senki sem vált igazi egyéniséggé. Némely embernek azt a mélyebb tulajdonságát, melyet vezértermészetnek nevezünk, azt a bizonyos diadalmas teljességet és szellemi erőt, mely őket központi emberekké avatja, magától értetődő középponttá, a társadalomnak mintegy kristályosodási pontjává, mely körül a többiek csoportosulnak, szintén nem szabad az egyéniséggel egy színvonalra helyeznünk. Mert ez csak az egyéniség első összetevőjének, a természetes, lényegi adottságoknak a többlete, de annak megléte még semmiképp sem jelenti az el-

engedhetetlen második tényező meglétét. Viszont az ilyen többletnek a hiánya még nem jelenti az egyéniség hiányát. Vannak csendes egyéniségek is, akikből csak titokzatos, rejtett módon sugárzik ki valami.

Következő kérdésünk ez: lehetséges-e minden ember számára, hogy egyéniség legyen? Függ-e az adottságoktól a teljes értékmeglátás és értékmegválaszolás töretlen ereje és az ember kiteljesülése? Vajjon nem léteznek adottságuknál fogva jelentéktelen emberek, tehetségtelenek, buták és korlátoltak, akik a legjobb akarattal sem tudják elérni azt a teljességet és szabadságot, amely hozzátartozik az igazi egyéniséghez? Vagy gondoljunk azokra a bensejükben ingadozó emberekre, akiket minden légáramlat más irányba terel, minden hullámverés partravet, akiknek lába alól kihúzza a talajt egy erősebb hangú új környezet, vagy menthetetlenül magával sodor a pillanatnyi közvélemény. Vajjon adottságuknál fogva nem csorda-emberek, átlagemberek ezek, — az egyéniség ellentétjei?

Tisztán, természetes szempontból tekintve, mindenesetre egészen így van. Például egy Goethe világszemlélete az embereknek csak két adott csoportját ismeri: közepes, vagy legföljebb szerény lényegi adottságokkal felruházott embereket, — és egyéniségeket; és ezen rend értelmében esztelenség lenne azt várni, hogy egy közepes em-

berből egyéniség legyen, éppúgy, mint azt, hogy egy zenei antitalentum Mozarttá váljék.

Egészen másképp áll a dolog, amióta az emberiséget az Isten megtestesülése csodálatosan felmagasztalta, amióta van keresztségünk, amely új életet ad a megkereszteltbe, amellyel Krisztus életében, sőt a Szentháromság életében részesülünk. Ahogyan a megkeresztelt ezt az új életet magában kibontakoztatja, vagy jobban mondva kibontakozni hagyja, amennyiben minden akadályt eltávolít, és ennek az életnek szabad utat nyit, ahogy magát Krisztusnak maradék nélkül átadja és Krisztushoz tapad, ahogy Krisztusból, Krisztussal, és Krisztusban él, annyiban megszünik már maga élni, és Krisztus él benne, és ő részesül Krisztus mérhetetlen bőségében és teljességében. Aki Krisztus életébe belemerült, akiben valóban kialakult Krisztus, vagyis aki szent, az mindig a legmélyebb értelemben vett egyéniség, bármilyenek voltak is természetes adottságai. Természetesen a kegyelem föltételezi a természetet és nem pótolja, de fölemeli. Egy szellemileg tehetségtelen, ha szentté lesz, nem válik rögtön filozófiai és teológiai lángésszé. A szentek között sem tűnik el a nagy lángész és az együgyű, tehetségnélküli emberek különbsége. De a tehetségtelenség és a szerény természeti adottság nem korlátozó, nem bántó már többé, mert megható egyszerűséggé finomul, amelyet Jézus Krisztus minden fo-

galmat meghaladó tudománya világosít meg, mert azáltal, hogy Isten végtelen bőségében, Jézus legszentebb Szívének, „amelyben a tudomány és bölcseség minden kincsei megvannak", gazdagságában részesül, a természetes tudás kérdése nem jelentős többé.

Lehet valaki természettől fogva olyan szerény adományokkal útrabocsájtott, amelyek nem teszik képessé arra, hogy természetes egyéniséggé legyen, mégis erős lesz erőtlenségében, ha a keresztségben kapott természetfölötti életet, az új „szerveket" és erőket teljesen kibontakozni hagyja. Éppen azért a szenteknél az egyéniség két összetevő-tényezője sokkal magasabb értelemben van meg: természetfölöttiek az adottságaik, természetfölötti az az értékvilág, mellyel szerves kapcsolatban vannak, s természetfölötti maga a szentség, Isten titokzatos dicsősége, mely Krisztusban nyilvánul ki, aki pedig a természetes értékvilágnak magasan fölötte áll.

Aki az arsi plébánost vagy Parzhámi Szent Konrádot, vagy boldog Juniperust jelentéktelen embernek merészelné nevezni, aki egyáltalán ezt a kérdést fölvetné, az csak arról tenne bizonyságot, hogy számára a természetfölötti világ és szentség teljesen ismeretlen. Minden szentnek a személye, azaz minden olyan emberé, aki már nem maga él, hanem Krisztus él benne, olyan bőséget, teljességet, nagyságot sugároz magából, mely hason-

líthatatlanul felülmúlja a legnagyobb, de merőben természetes lángész nagyságát, teljességét. Az a világ, amely az egyszerű és természettől fogva nagyon szerény adottságokkal felruházott szentet, például Vianney Szent Jánost körülveszi, sokkal nagyobb ellentétet képez az átlagember kicsinyes laposságával szemben, mint egy Goethe gazdag szellemi világa, mert sokkal, hasonlíthatatlanul klasszikusabb, tágabb látókörű, s fokozottabb mértékben érződik rajta az igazság lehelete. Ez nem jelenti azt, hogy a szentek természetes adottságokat kapnak az életszentségben, de megkapják azok fényét és teljességét Krisztusban „per eminentiam", a legkiválóbb módon.

Meghalni önmagunknak, hogy Krisztus éljen bennünk, ez tehát az egyetlen út a teljes, a legmélyebb értelemben vett egyéniséghez, mégpedig olyan út, amely mindenkinek, még a legszegényebb természetes adottságokkal felruházott embernek is Isten kegyelméből nyitva áll. Ez az önmagunk számára való halál nem az egyéniség feladása. Ellenkezőleg, minél inkább második Krisztussá lesz valaki, annál inkább megvalósítja Istennek azt az egyetlen, megismételhetetlen gondolatát, melyet mint ember képvisel. Ez természetesen csak azért lehetséges, mert Krisztus az „Emberfia", mert benne foglaltatik az egész emberiség, és mindenekelőtt azért, mert ő nemcsak ember, hanem az ő Szívében „az Istenség egész

teljessége lakozik", „in quo est omnis pletnitudo divinitatis". Embernek, — legyen az bár a legnagyobb, legelmésebb, leggazdagabb, — az utánzása átlagosodást, tömegesedést, az egyéniség teljes föladását jelentené, bár az ilyen utánzás végeredményben nem is lehetséges. Éppen azért, az emberben Isten egyszeri, ismételhetetlen gondolata csak akkor jut teljes diadalra, végső kifejlődésre, ha az ember szentté lesz. Találunk-e erőteljesebb és kifejezettebb egyéniséget például szienai Szent Katalinnál, Assziszi Szent Ferencnél, Szent Ágostonnál, Szent Pálnál, vagy VII. Szent Gergely pápánál?

Mindamellett sohasem szabad felednünk, hogy teljesen tévútra jutunk, ha egy ilyen értelemben vett erős egyéniség kialakítását tűzzük ki egyedüli célunkul. Ha még oly nagy érték is az Isten bőségében és életteljességében való részvétel, az egyéniséggé válásról különösképpen áll Krisztus szava: „Keressétek először Isten országát és az ő igazságát és minden más hozzáadatik nektek".

III. FEJEZET

A liturgia alaptulajdonságai az egyéniség kialakításában

Az előzőkben már mondottuk, hogy az egyéniségképzésnek két alaptényezőjét kell megkülönböztetnünk. Az első a személyi életnek merőben létszerinti feltételeit tartalmazza, melyeket az ember semmiképp sem adhat önmagának, mert tisztára Isten kezéből vett ajándékok. Az egyéniségnek ez az első összetevője természetes és természetfölötti lehet. Ilyen természetes föltétel mindenekelőtt az embernek, mint értelmes személynek a létezése, szellemi „szerveinek" — ismerő- akaró- szerető- stb. képességeinek megléte; ehhez járulnak még a sajátos örökölt tulajdonságok. Krisztus kialakításában a természetfölötti feltétel a keresztségben belénkoltott isteni élet, melyet a szentségek részint újra megteremtenek, részint növelnek bennünk. Ez az élet, a Corpus Christi Mysticum tagsága, merőben Is-

ten ajándéka számunkra, s nemcsak erkölcsi, hanem titokzatos fizikai összeköttetést is jelent Krisztussal, — Krisztus kialakításának létszerinti feltétele, s minden életszentség alapja. Ennek a természetfölötti életnek a közlése már előre feltételezi a természetes, létszerinti követelményt, tudniillik azt, hogy aki kapja, személy legyen. A természetfölötti élet sohasem közölhető egy tisztára anyagi dologgal, vagy értelemnélküli élőlénnyel, növénnyel, vagy állattal.

A második, hasonlóképpen nélkülözhetetlen alapeleme minden természetes és természetfölötti egyéniségképzésnek: szándékos érintkezés az értékek világával. Már föntebb láttuk, hogy a természetes erkölcsi értékek nem születnek vele az emberrel, — mint például kedélyének élénksége, vagy arcának egyes vonásai, — hanem csak az értékek megragadásából, tudatos megválaszolásából és igenléséből nőhetnek ki. A merőben ismerő-, akaró- és szeretőképesség még nem jelent erényt; ezek a szellemi „szervek" még nem hozzák magukkal az alázatosságot, tisztaságot, szeretetet. Ezek az erények csak az egyénnek az értékek világával történő tudatos egyesüléséből fakadnak. Hasonlóan történik ez a természetfölötti élet kibontakozásánál is. A szellemi növekedésnek ez a szándékos, öntudatos jellege a természetfölötti síkon sincs kikapcsolva. Ellenkezőleg, a felnőttek számára kötelesség a tudatos irányu-

lás Isten felé már a Krisztus misztikus testébe való bekapcsolódáshoz is, amint azt a keresztségi szertartás „volo"-ja (akarom), és még inkább a vér- és vágykeresztség mutatja. „Qui fecit te sine te, non te justificat sine te" „aki teremtett közreműködésed nélkül, nem üdvözít közreműködésed nélkül" mondja Szent Ágoston, s ami az üdvözülésről áll, még inkább áll a megszentelődésről. Senki sem lehet szentté a láthatatlan Atya epifániája (megjelenése) Krisztus nélkül, az ő szeretete, a benne megnyilvánuló Atya ismerete, az ő követése nélkül. „Én vagyok az út, igazság és az élet" — mondja az Úr, és más helyen: „Fülöp, aki engem lát, látja az Atyát is".

A nélkül, hogy kimondanók az odaadás utolsó, szabad igenjét, hogy átadnók önmagunkat Krisztusnak, hogy magunkra vennők Krisztus keresztjét, hogy követnők a főparancsolatot, amelyen „függ az egész törvény és a próféták", nem bontakozhatik ki bennünk teljesen az az isteni élet, melyet a keresztségben kaptunk. „Aki szeret engem, megtartja az én szavamat, és Atyám szeretni fogja őt, és hozzámegyünk, és lakást veszünk benne!"

A következőkben a liturgiának az egyéniség alakítására gyakorolt hatását csak ennek a második alapelvnek, az életszentség szándékos keresésének szempontjából vesszük szemügyre; az elsősorban magától adódó hatást ugyanis feltételez-

zük már. Ezért inkább a szentmisén és breviáriumon lesz a hangsúly, és nem a szentségeken, melyeknél az elsődleges hatás jut előtérbe.

Ha a liturgiában kikristályosodó szellemiségre ügyelünk, vagyis arra a lelkületre, amely a liturgia végzése közben alakul ki a személyben, azt veszük észre, hogy a liturgia szelleme egyszerre háromféleképpen nyilvánul meg.

Elsősorban kifejezésre jut a liturgikus cselekményben, mint ilyenben, a szentmiseáldozatban: Krisztus önmagát örökké feláldozó szeretetében. A szentségekben: Krisztus önmagát közlő szeretetében. A breviáriumimádságban: a szerető imádásban és örök dícséretben, melyet Krisztus a mennyei Atyának bemutat.

Másodszor kifejeződik a liturgia szelleme az egyes imák, antifónák, himnuszok jelentésében és hangulatában, tehát mindabban, amit a liturgia kifejezetten „mond", — a gondolati tartalomban, és abban a szellemi légkörben, mely a liturgia szavait és formáit áthatja.

Végül harmadszor megnyilvánul a liturgia szelleme szerkezetében és felépítésében: a szentmise felépítésében, az egyes szentségek, s a közös breviáriumimádság szertartásaiban, a dícsérő, kérő és hálaadó imák arányos eloszlásában, az egyházi év felépítésében, s a liturgia „törvényeiben", melyek az ünnepek torlódásakor, egybeesésekor lépnek érvénybe.

A következőkben e három forrásban megnyilvánuló egységes szellem bizonyos alapvonásait próbáljuk kiemelni, s megmutatni azt, hogy ezek az alapvonások az igazi egyéniség kialakításához elengedhetetlenül szükségesek.

E mellett egyáltalán nem érdekel bennünket az a történeti kérdés, hogy a liturgiának ez vagy az a része milyen korban alakult ki, hogy mik voltak bevezetésének történeti okai, hogy a római, gall, vagy keleti liturgiából származik-e. Minket az Egyház szellemének, a továbbélő Krisztusnak, a liturgiának, mint az Egyház szavának az a titokzatos, mindentátölelő-tartalmú egységessége érdekel, melynek felépítésében különböző korokból és kultúrkörökből származó építőkövek illeszkednek össze: az az egység, melyet még kisebb, mellékes okból belekerült elemek sem bontanak meg.

A történeti szemléletmód a maga helyén nagyon termékeny és jogosult lehet, a mi témakörünkben azonban nincsen helye. Hiszen minket nem az antik vagy a középkori, római, vagy keleti ember, hanem a természetfölötti egyéniség kialakulása érdekel, Krisztus kialakulása bennünk, ahogy az a szentekben számunkra megnyilvánul, — nem szavaikban vagy tanácsaikban, nem is aszkézisük módjában, hanem életszentségükben: Szent Ágostonban éppúgy, mint kis Szent Terézben, Szent Benedekben éppúgy, mint Szent

Ferencben, Szent Bernátban éppúgy, mint Páli Szent Vincében.

1. A közösségi szellem a liturgiában

A liturgiának legmélyebb alapvonása a közösségi jelleg. A szentmisében és breviáriumban nemcsak a többesszám „mi"-je túlnyomó az egyes „én"-nel szemben, hanem még ott is, ahol első személyben imádkozunk, mint a „Deus in adiutorim meum intende"-ben, a „Confiteor"-ban, a „Domine non sum dignus"-ban, vagy a zsoltárokban — ott is teljesen beleilleszkedünk a közösségi szellembe, s mivel a mély krisztusközösségből fakad imánk, nem engedi, hogy megfeledkezzünk a misztikus test többi tagjáról. Hiszen a liturgia, mint az Egyház hivatalos imája, mint a misztikus Krisztus imádsága, lényege szerint közösségi ima és aki megérti ezt, ha még oly egyedül imádkozza is, tudatos részese lesz a széles imafolyamnak, csatlakozik a Főnek, s Krisztus misztikus testének imádságához. Ez különbözteti meg a liturgiát egyéb imádságoktól és ájtatosságoktól, például a szentolvasótól, keresztúttól, májusi ájtatosságtól, vagy egyéb magánimáktól. Kell, hogy a magánimádságok is a tagoknak Krisztus misztikus tes-

tével való összeköttetésén alapuljanak, de természetüknél fogva a közösségi szellemet nem adják meg nekünk.

A liturgikus imádságnak, mint a mélyből feltörő és a természetfölötti valóságokat mindig szem előtt tartó imának óriási, mindenekfölött álló közösségképző, egybekapcsoló ereje van. Az értékek ugyanis egységesítő erővel rendelkeznek, mely az érték nagysága szerint fokozódik. Egy érték megpillantásánál, amikor az megragadja az embert, nemcsak a lélek lesz „összeszedetté" kiemelve a szórakozottságból, hanem ledől az a válaszfal is, mely minket más emberektől elkülönít. Minden igazi érték — például a természetnek, vagy egy műalkotásnak a szépsége, Beethoven kilencedik szimfóniája, vagy a nagylelkű megbocsájtásnak, rendíthetetlen hűségnek erkölcsi fénye — amely Istent hirdetve a szívünkhöz szól, lelkünket Isten igazi, érvényes világába emeli föl, Isten színe elé vezet, s ezzel ledönti a gőg és magábazárkózottság korlátait, melyek minket elszigetelnek és másokat számunkra kívülállóknak, és ellenségeknek mutatnak. Minél magasabb a minket megragadó érték, annál inkább megvalósul bennünk a végső objektív egység. Egészen új értelemben áll ez, ha a szentség természetfölötti világáról van szó: s csak akkor éri el teljes igazi jelentését, ha Krisztusra nézünk és Krisztusnak, az Atya egy-

szülöttjének, — ki telve van kegyelemmel és igazsággal — a dicsősége fogja meg szívünket. Mi, Krisztus misztikus testének tagjai, egyénileg oly mértékben részesülünk ebből az objektív egységből, amilyen mértékben összeköttetésbe jutunk Krisztussal. Nem áll az, hogy a Krisztussal való mély, személyes kapcsolat, a valódi „én — te"-közösség rombolólag hatna a másokkal meglevő kapcsolatunkra, mintha e miatt másokról megfeledkeznénk, mintha e miatt mások kiszorulnának a szívünkből; ellenkezőleg, abban a mértékben, ahogy Jézust maradéktalanul szeretjük, amily mély, titkos kapcsolatunk van vele, ahogy szeretve belenövünk, oly mértékben részesülünk az Ő felebaráti szeretetében, úgy lesz bennünk élővé a „caritas Christi urget nos", a „Krisztus szeretete űz minket" Szent Pál-i lelkület, így jutunk el ahhoz a ponthoz, ahol már képződhet mély, személyes közösség, vagy más szavakkal, ahol a más emberekkel való mély, természetfölötti egységünk Krisztusban igazán megvalósul. A jellegzetes protestáns — liberális vélemény azt hiszi, hogy minél közönségesebb valami, annál biztosabban kapcsol bele a közösségbe, viszont minél mélyebb a ránk való hatása, minél nagyobb érték, annál inkább a magányosságba, elszigetelődésbe taszít. Ennek épp az ellenkezője igaz: az, ami csak engem elégít ki, elszigetel, az értékek világa pedig egyesít. A mind-

annyiunk számára legnagyobb élmény, a legnagyobb jó: Isten — mindünk számára a leghozzáférhetőbb élmény is, amelyre nem ébredhetünk rá anélkül, hogy egyszersmind ne válnék más emberekkel való szoros kapcsolatunk is tudatossá.

A liturgia légkörét áthatja Krisztus s a Krisztusban megnyilvánuló titokzatos Isten. Nemcsak Istenről beszél, mint minden más imádság, de, — mit egyetlen más imádság nem tesz meg, — az emberiség metafizikai helyzetének végső valóságából szól hozzánk, egyedülálló módon tükrözi Isten arcát, Krisztus nyelvét beszéli, s minket oly légkörrel vesz körül, mely az örökkévalóság idő és tér feletti fönségét árasztja; s amint ez körülvesz minket, valóra válik a „Phase Domini", az Úr átvonulása. Benne megérintjük Krisztust, minde hamisítás, szubjektív elferdülés nélkül. A liturgia alakítja ki bennünk az igazi, végső közösségtudatot, a diadalmas szeretet-kapcsolatot, melynek a legnagyobb ellentéte a tartalmatlan, külső bizalmaskodás, a klubbokban, kaszinókban uralkodó „kedélyes", felszínes kapcsolat; ez utóbbiak a közös együttlét elsekélyesítő szellemeből fakadnak, s alapjában különállást, elszigetelődést jelentenek. Egyedül a liturgia az, amely a maga személyfölötti stílusával, világot-átfogó nagyságával nem tesz erőszakot az egyesek egyéniségén. Más imádságoknak néha annyira egyéni színeze-

tük van, hogy erőszak gyakorlása nélkül nem lehet mindenkire rákényszeríteni őket; még Nagy Szent Gertrud, vagy más igazán nagy szentek imádságaival is megtörténhetik ez. Különösen gyakori a népájtatosságoknál, nem is szólva az egyházi énekekről, melyek néha a maguk érzelgős, hétköznapi hangulatukkal Krisztus szellemének egyenesen a meghamisítását jelentik.

Még a legjellegzetesebb személy is beleilleszkedhetik a liturgiának ebbe az egyénfölöttiségébe; ez ellentéte a közömbösségnek, a vértelen eltömegesítésnek, és a szent józanságot a legnagyob fokú hevülettel, az örök nyugalmat a legmélyebb megindultsággal, a szent félelmet a szent örömmel és nyugodt békével egyesíti, a „coincidentia oppositorium" az ellentétek olyan harmonikus összességében, mely csak Istenben, minden értékek foglalatában lehetséges, Akiben minden érték a lehető legmagasabb fokban „per eminentiam" van meg. A liturgia meg tudja tenni ezt a nélkül, hogy azt a titokzatos szót feladnia, megtagadnia vagy megmásítania kellene, melyet Isten minden egyes lélekhez újra mond, amennyiben minden lélek Istennek egy egyszer kimondott, egyszer valóravált, megismételhetetlen gondolatát képviseli.

S az a titokzatos alakító erő, mely a liturgiában rejlik, mindent, amit a magáévá tesz — akár egy szentnek homiliáját, vagy bármely imát, sőt ma-

guknak az apostoloknak a levelei is — új, mély szépséggel és jelentőséggel von be, azon tartalmon felül, melyet ezek a liturgián kívül is bírnak. Gondoljunk csak Jeremiás siralmaira a nagyhéten, vagy Szent Pál szavaira a nagyszombati szentleckében: „Testvérek, ha feltámadtatok Krisztussal, keressétek az odafönt valókat, ahol az Isten jobbján ülő Krisztus vagyon; az odafent való dologokat keressétek, ne a földieket! Hiszen meghaltatok, és életetek el van rejtve Krisztussal az Istenben. Amikor Krisztus, a ti életetek megjelenik, akkor ti is megjelentek Vele együtt a dicsőségben". Mennyire új jelentőségben és titokzatos megvilágító erővel hatnak itt ezek a szavak! Épp így új erőt, gazdagabb tartalmat nyernek a liturgiában egy Szent Leónak, Nagy Szent Gergelynek, Szent Ágostonnak a szavai a karácsonyi matutinumban, vagy Szent Péter levele a húsvét utáni szombat szentleckéjében: „Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, szerzett nép vagytok, hogy hirdessétek annak erényeit, aki sötétségből hívott titeket az ő csodálatos világosságába". „Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus aquisitionis, ut virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum".

Amily különböző az egyes szenteknek és az apostoloknak az alaptermészete, oly egységes a liturgia szelleme és ritmusa, mely mindegyikük

természetéhez alkalmazkodik, de amely egyszersmind szavaikból a legszebb mélységeket hozza napfényre az egyházi év fényéből fakadó megvilágítás által. Magának Krisztusnak a szavai is, egyrészt érthetőbbek lesznek, másrészt a liturgiában fönséges hátteret és keretet kapnak, amelyben az örök élet igéi teljes „szélességükben, magasságukban és mélységükben" bontakozhatnak ki. Emlékezzünk csak vissza, mily hatásosak Krisztus szavai nagycsütörtökön a lábmosás szertartásánál, milyen fönséges a hegyibeszéd mindenszentek ünnepének szentmiséjében, vagy milyen megrázó a pünkösdi officium evangéliuma.

A liturgiában megtalálható a közösséget önmagában értékelő tudat is. Arra a meglátásra gondolunk, hogy a közösség nemcsak annyiban értékes, amenyiben gyakran az egyesek megszentelődését jelenti, — hanem önmagában is, mert Istent mintázza és dicsőíti. A hívők szeretet-közössége nemcsak az egyén megszentelődését munkálja, hanem éppen ennek a megszentelődésnek értékes gyümölcse, amint ez titokzatosan elővilánglik Krisztusnak tanítványaihoz intézett szavaiból: „Arról ismernek meg benneteket, hogy a tanítványaim vagytok, hogy szeretitek egymást."A szentek közösségében egy sajátos, új érték rejlik az egyének szentségével szemben, olyan érték, mely akkor is hiányoznék, ha az egész világ csupa

szentekből állana, de ezek kapcsolat nélkül élnének egymás mellett.

Az egységnek, mint ilyennek az értéke, amelyet a közösség képvisel, eltekintve mindattól, amit az egyén megszentelődésében jelent, szemünkbe ötlik a liturgia számtalan helyén, — leginkább Szent Pál leveleiben, vagy ebben a zsoltárban: „Ecce quam bonum et quam iucundum, habitare fratres in unum" „óh, mily jó, mily gyönyörű, ha testvérek vannak együtt".

A közösség ezenfelül Isten dicsőítésének egy új módját jelenti: ha ketten vagy hárman összejönnek Krisztus nevében, — ezzel Krisztus uralmának új tere nyílik meg, szemben azzal, ha két ember külön-külön, egymáshoz való kapcsolat nélkül tapad Krisztushoz. Mindenesetre Krisztus uralma az egyes lelkében fontosabb. De a Corpus Christi Mysticum közössége az Isten uralmának és dicsőségének egy sajátos területét jelenti, szemben az egyes lélekben való uralmával — nem is számítva azt, hogy az egyes ember csakis Krisztus misztikus testébe való tagozódás által juthat valódi összeköttetésbe Krisztussal. Az eretnekek hamis „közössége" pedig csak újabb roszszat jelent az egymástól független eretnekekkel szemben, csak a botrányt fokozzák Isten szemében.

Teljes magátólértetődőséggel él a liturgiában az a tudat, hogy az Isten országának sajátos ér-

téke van, annak a tudata, hogy a közösen mondott kérés, dícséret és magasztalás többet ér az egyes ember imájánál. Ezt az értéket nem a számbeli sokaság képviseli, nem a mennyiségi szempont, amelynél az egyes, éppen mert egy, jelentéktelennek tűnik fel. Hisz az egyes ember is, ha Krisztus él benne, végtelenül értékes Isten előtt: „értékes az Isten előtt az ő szentjeinek halála", Ez az értékemelkedés azonban Krisztus személyek közötti uralmában rejlik, Krisztus királyságában, amelyhez hozzájárul az egyes személyekben való belső uralma.

Alapjában véve mindez csak különböző megvilágítása a Corpus Christi Mysticum mindent átható, nagy tényének. Nyilvánvaló, hogy a liturgiában állandóan ebből az egységből élünk, s a liturgia jobban figyelmeztet minket erre, mint bármi más.

Krisztus misztikus testének ez az egyedülálló közösségi vonása mindenekelőtt magában a liturgikus cselekedetben, a szentmiseáldozat bemutatásában és a breviárium-mondásban valósul meg. Itt eltekintünk attól a valódi, természetfölötti összekapcsoló erőtől, melyet a keresztáldozat minden vértelen megújítása jelent; az isteni szeretet belőle fakadó folyama megsemmisít minden bűnokozta válaszfalat és szemben-állást az emberek között. Csak arra a végső közösségre gondolunk, mely Krisztust, a papot és a hiveket a szentmise

bemutatásánál összekapcsolja s melynek tetőpontja az Úr asztalában való közös részesedés. Mindannyian az Urnak ugyanazt a testét veszik, s ugyanaz az Úr öleli mindannyiokat magához. S ha figyelmen kívül hagynók is ezt a kimagasló, természetfölötti egységet, mely itt megvalósul, magában a cselekedetben adott élmény is páratlan közösségképző erő.

Legtermészetesebb kifejezője közösségünknek a karimádság, ha arról van szó, hogy Istentől valamit kérjünk, neki hálát adjunk, vagy Őt dicsérjük; a breviáriumnak ez a sajátsága a Corpus Christi Mysticum egy közösségi ténye, és megvalósulása annak a mély szeretetkapcsolatnak, mely a bűnbeesés, megváltás és istengyermekség sorsközösségéből fakad: egy a hitünk, egy a reményünk, egy a szeretetünk, egy a vágyunk s várakozásunk az Úr napjának eljövetelére. Ugyanaz a közös virrasztás, ugyanaz a közös öröm, ugyanaz a közös dicséret hat át, lelkesít és buzog bennünk. S minden az Istennel való végső egységbe van beállítva. Az egyes szavaknak és gondolatoknak a jelentéséből is kiviláglik a liturgiának ez a közösségi jellege. Például mennyire magától értetődő a többesszám a „Gaudete" „Örvendjetek", vagy „Gaudeamus omnes, diem festum celebrantes" „Örvendjünk mindnyájan ünnepet ünnepelve" — szövegeiben, vagy a szentmise Glóriá-jában: „(Mi) dicsérünk Téged, áldunk Téged, imá-

dunk Téged, dicsőítünk Téged" szavaiban, vagy a kompletorium lekciójának a „Fratres, sobrii estote et vigilate" „Testvérek, józanok legyetek és virrasszatok" felszólításában, a Miatyánkban és számtalan más helyen.

Nézzük meg csak a „Communicantes" imát a szentmisében az átváltoztatás előtt, vagy a „Nobis quoque peccatoribus"-t az átváltozás után, vagy az úrnapi secrétát: „Egyházadnak, kérünk Urunk, az egység és béke ajándékát add meg kegyesen, melyet a fölajánlott adományok misztikusan jelentenek", vagy a nagycsütörtöki lábmosás antifonáját: „Ubi caritas et amor, Deus ibi est. Congregavit nos in unum Christi amor. Exultemus et in ipso iucundemur. Timeamus et amemus Deum vivum. Et ex corde diligamus nos sincero. Simul ergo cum in unum congregamur: Ne nos mente dividamur, caveamus. Cessant iurgia maligna, cessent lites. Et in medio nostri sit Christus Deus". „Hol a szeretet és a jóakarat, ott az Isten. Minket íme Krisztus szeretete gyüjtött egybe. Ujjongjunk és örvendezzünk benne. Féljük és szeressük az élő Istent és őszinte szívvel szeressük egymást. Mikor tehát egybegyülve együtt vagyunk, vigyázzunk, hogy lélekben meg ne oszoljunk. Szűnjék meg a rossz megszólás, szűnjenek meg a pörök. És legyen közöttünk Krisztus a mi Istenünk".

A liturgia ebben a közösségében találjuk meg az igazi egyéniségnek egyik alapvető vonását. Egy

elszigetelt ember, aki nem ébredt tudatára annak, hogy Isten előtt kapcsolatban van minden más emberrel, még éretlen, fejletlen, félbenmaradt ember. Ha a liberális beállítás a „magános"-ban látja a nagy és mély embert, ez csak a közösségről alkotott lekicsinylő felfogásának logikus következménye. Az igazi egyéniség csakugyan magányosan áll az átlagemberek között, amennyiben egyedül őt hatja át a közösségi tudat, melyre az átlagemberek nem ébredtek rá, amennyiben menekülni igyekszik az érdekeken alapuló felszínes együttlétekből, mert átérzi, hogy mi az igazi közösség, s amennyiben az átlagemberektől számára felkínált közösségbe nem ereszkedik le. De alapjában az igazi egyéniségnek sohasem olyan a magánya, hogy elszigetelt lenne a többiektől, közömbös, vagy ellenséges velük szemben, mert ráébredt arra a diadalmas végső egységre, mely őt felebarátjával egybefogja, akit ő azon a helyen lát, ahol az Isten előtt valójában áll, akár tudja, akár nem. Az első századok pusztába vonult atyái és remetéi teljesen ebből az igazi közösségből éltek, ellentétben pogány kortársaikkal, akiknek a nagyvárosokban, más emberek közvetlen környezetében is csak felületes kapcsolatuk volt egymáshoz. Egy ember értékének csalatkozhatatlan mértéke, hogy ráébredt-e erre a közösségre, hogy ledőltek-e benne, vagy sem az önteltségnek, önzésnek belső falai. Minden megmaradás az elzár-

kózottság ezen belső várában szűkkeblűség, korlátoltság, hogy azt ne mondjuk, ostobaság. Mert az ilyesmi mindig az értékek világával és Istennel szemben táplált önző magatartásból ered. Mert akit felolvasztott az értékek Napja, s megsebzett Krisztus szeretete, annak szíve mindig szeretettel nyílik meg embertársai számára, és mindig tudatában van ennek a végső, objektív közösségi kapcsolatnak. Sőt, ez a valódi közösségi szellem, ez az egyetemes szeretetkészség, csak mint a Krisztussal meglévő egyéni kapcsolatunk gyümölcse lehetséges. Minden kísérlet, amely Krisztus kihagyásával közvetlenül akar ilyen közösséghez jutni, csak felületes álközösséghez vezet; gondoljunk csak az „emberbaráti" egyesületek eszményére. Az olyan kísérlet, mely az „én"-től, nem az Istenember „Te"-jén jut el a „mi"-hez, nem vezethet az önzés teljes legyőzéséhez, sőt egyenesen tömegönzéssé fajulhat, amely fokozatban az egyéni önzés alatt van, különösen, ha azt képzeli magáról, hogy az „én" bilincseiből való végső szabadulást ő adja meg.

Látjuk tehát, hogy a liturgia egészen magától-értetődően és szervesen von bele minket abba a közösségi szellembe, mely a valódi egyéniségnek elengedhetetlen alapja. Krisztuson keresztül az Isten színe elé állít, elvezet az embertársainkkal való kapcsolathoz, s az egész emberiség, a Corpus Christi Mysticum közösségéhez. A liturgia olyan

terület Isten előtt, melyben nincs elszigetelődés és másokat mellőző elzárkózottság. Nemcsak oktat erre a közösségre, nemcsak mint parancsot állítja elénk, hanem magától-értetődően éljük benne ezt, a közös imádó áldozatban, az istendícséretben és könyörgésben, Isten kegyelemajándékainak közös elnyerésében — s mindezt Krisztus, a mi Urunk által.

2. A tisztelet szelleme a liturgiában.

Amilyen mértékben látja meg az ember az értékeket, ahogy megnyitja lelki szemét az értékek, mindenekelőtt a természetfölötti értékek felé, amilyen tisztán és feltétlenül adja át magát az értékek világának, elsősorban Krisztusnak és Krisztus által Istennek, olyan gazdag maga is értékekben, olyan mértékben igazi értelemben vett egyéniség. Azonban, ami az értékmeglátásnak, a fölöttünk álló és felülről hozzánk szóló értékek világához, az abszolutumhoz, a természetfölöttihez, Istenhez való viszonyunknak a lényeges alapját képezi, az a tisztelet. Ez minden erénynek és minden vallásnak a szülőanyja. Azért alap és kezdet, mert ez teszi lelkünket képessé az igazi ismeretre, az értékek megismerésére. Ez az alap-

beállítottságunk a létezőkkel szemben, amellyel őket saját tulajdonságaikban kibontakozni hagyjuk.

Legegyszerűbb alakjában mint válasz jelentkezik a létezőnek, mint ilyennek általános értékére, arra a méltóságra, mely minden létezőnek a nem-létezővel, vagy csak merőben gondolatbanlétezővel szemben sajátja; válasz arra az értékre, melyet egy önmagában zárt, önálló léttel létező valóság képvisel. Ez a helyes, megfelelő állásfoglalás a léttel, mint ilyennel szemben. Ez az igenlő, s magát előtérbe nem állító, hallgatni tudó, fölfelé néző beállítottság megnyitja számunkra a világot egész mélységében, szétágazottságában, értékteljességében. Minden újonnan feltáruló érték a tiszteletadó lelkületnek továbbfejlődését, gazdagodását jelenti. És a tiszteletadó lelkületnek a továbbfejlődése, illetőleg a tiszteletnek az újonnan feltáruló értékekre adott mindenegyes új felelete tágítja látókörünket, új értékekre tesz figyelmessé, és a már ismerteknek újabb megértését eredményezi. Igy tehát a tisztelet az alapja minden értékmeglátásnak és értékekkel szemben tanúsított fogékonyságnak. Egyszersmind elengedhetetlen feltétele minden értékmegválaszolásnak, vagy úgyis mondhatnók, alapja az értékek-világa és közöttünk fennálló helyes viszonynak. A tisztelet a legmegfelelőbb válasz az értékek fenségére, amelyek „hirdetik" Istent, az

abszolútnak, a hasonlíthatatlanul felsőbbrendűnek a világát. Csak a tiszteletadó ember képes igazi lelkesedésre, értékmegválaszoló örömre, igazi szeretetre, igazi engedelmességre. A tiszteletet nem ismerő ember vak az értékek meglátására, az értékek fokozati különbségének megállapítására.

A tiszteletlenség két gyökérből fakadhat s ennek megfelelően a tiszteletlen embereknek két különböző tipusa ismeretes: a szemtelenek s a tisztelet iránt eltompultak típusa. — Az első gyökere a gőg. Aki gőgből tiszteletlen, azaz szemtelen, az öntelt álfölényességgel nyúl mindenhez, és azt hiszi, hogy mindent az első pillantásra ismer és tud. A világ csak annyiban érdekli, amennyiben önzését szolgálja, és érvényesülését fokozza. Nem veszi komolyan a létezőt, semmi számára sem engedélyezne olyan lehetőséget, amelyben a saját tulajdonságait kibontakoztathatná. Nagyobbnak képzeli magát mindig mindennél, ami nem ő. Számára a világ nem a titkok tárháza. Kíméletlen tapintatlansággal közeledik mindenhez, mert biztosra veszi, hogy minden az ő rendelkezésére áll. Szemtelen, homályos szemléletében tolakodó, beható tekintete előtt összeszűkül a világ, semmitmondó, lapos egydimenziójú lesz, amelyben nincsenek titkok, mélységek. Kongó ürességben, a lét titka és értékei előtt vakon kering önmaga körül a szemtelen ember.

A tiszteletlenség másik faja az érzékiségből

ered. Az érzéki ember számára a világ nem más, mint gyönyöreinek eszköze. Uralkodónak képzeli magát a létezők felett, nem magáért az uralkodásért, hanem, hogy azokat saját gyönyörére kihasználja. Ő is szűk körben kering önmaga körül. Nem mohón és elfogultan, hanem bamba eltompultsággal nyújtja ki kezét a világ után. De eltompultságában „melléje" nyúl a dolgoknak, csak kívülről látja őket, és nem ismeri a létező igazi értelmét. A tiszteletlenek e második tipusa előtt is rejtve marad a világ mélysége, teltsége, értékgazdagsága, titkai.

A tiszteletadó embert azonban áthatja a készség, hogy elismerjen önmagánál és kívánságainál valami magasabbrendű létezőt és annak alárendelje magát; megérti az ember metafizikai helyzetét, és aszerint is él; nemcsak értékmeglátó és a lét titkainak mérlegelője, hanem az abszolútumot is megérti, helyesebben: nem zárkózik el a tények ténye, Isten, az abszolút Úr létezése elől.

Tisztelet nélkül nem létezhet vallás, még a legegyszerűbb természetvallás sem. Ez nem magatartás mint az alázat, mely a teljes, Krisztustói számunkra kinyilvánított és az Egyház által elénk állított valódi Istenképnek gyümölcseként jelenhetik csak meg, hanem, — legalább is egyszerű alakjában — a hit előfeltétele, „praeambulum fidei". Az antik világban is megtaláljuk ezt a mély tiszteletet, nemcsak Socratesben, Platonban, ha-

nem a nép felfogásában is. Mily mélyen átérezték az igazságtalanságot, mely a hybrisben, az elbizakodottságban, ebben a tisztelet elleni vétekben, korlátlan felfuvalkodottságban, hamis és hangos biztonságérzetben rejlik. Az antik világképben viszont az alázatosság számára nem jutott hely. Az istenfélelem, amelyet a szentírás a bölcseség kezdetének mond — initium sapientiae timor Domini — feltételezi már a tisztelettel teljes magatartást.

A tiszteletadás legegyszerűbb alakjában alapja minden vallásnak, fogékonyságnak a „Lumen Christi", Krisztus világossága, és az Isten szava befogadására, de egyszersmind alkotóeleme a hitnek, reménynek és istenszeretetnek. A teljes, érett tisztelet Istenhez, mégpedig a kinyilatkoztatás Istenéhez való helyes viszonyunk egyik tényezője. Még a vallásos emberek Istenhez való viszonyába is milyen könnyen keveredik önzés, például az Istennel szemben tanúsított érzelmességben, vagy az éretlen és hamis bizalmaskodásban, — s mily gyakran csúszik a végtelenül szent, megfoghatatlan Istennel szembeni magatartásunkba hétköznapi üres udvariasság, vagy kifogástalan, kimért illemtudás.

Az ilyesmikben a tisztelet szellemének hiánya látszik. Ebből könnyen megérthetjük, hogy a tiszteletnek milyen jelentősége van az egyéniség kialakításában. A legjobb természeti adottságok, a

legkiválóbb képességek sem vezethetnek igazi egyéniséghez a tisztelet szelleme nélkül. Mert a tisztelet az alapja az egyéniség második alaptényezőjének: az értékmeglátásnak, a szerves belekapcsolódásnak az értékek világába, s mindenekelőtt ez az alapja annak, hogy meghaljunk önmagunknak és helyet készítsünk Krisztusnak.

A tiszteletlen ember szükségképpen lapos és korlátolt. Sőt, a tiszteletlenség a butaság lényeges alkotórésze. Lehet valaki gondolkodásában még oly ügyefogyott és gyámoltalan is, ha tiszteletlettudó, akkor nincs meg benne az igazi butaságnak az a szembeszökő korlátoltsága, amelyről azt mondják, hogy az istenek is hiába küzdenek ellene.

A tiszteletlenség a mai idők jellegzetes hibája. Ennek oka egyrészt a technika fejlődése, a világ elgépiesedése, amely mindenben csak gyakorlati célok elérésére keres eszközöket, s nem veszi többé komolyan a lényeket, mint ilyeneket és ezáltal aláássa a tiszteletet. Másrészt a „causae secundae", a másodrendű okoknak folyton bővülő ismerete és a világ fölötti uralom fokozza az emberekben az önállóságérzést és elfeledteti velük, hogy „Ő" alkotott minket s nem mi önmagunkat; elfeledteti a mi rövidlátó, felületes ismerettől ittas tekintetünkkel a „causa prima"-t a „causa secunda"-k tömkelege mellett. Ez jellegzetes ostobaság. Itt tűnik ki világosan a tiszteletlenség butasága, a „lélek rövidzárlata", amelynek

a tisztelet lett az áldozata. Igy a primitív népek, kik a másodlagos okokat félreismerve mindent a causa primára, Istenre vezetnek vissza, hasonlíthatatlanul közelebb állnak az igazsághoz, mint a modern emberek, kik a másodrendűek miatt már nem ismerik a dolgok ősforrását és értelmét. Ebben az utóbbi értelemben a tiszteletlen modern ember minden tudása mellett sokkal „ostobább", mint az egyszerű, műveletlen, de tisztelettudó vadember. Korunk ellaposodása, mesterkéltsége a tisztelet megfogyatkozásával van összefüggésben.

De nem a tisztelet-etika a döntő, hanem az a tisztelet, mely az igaz Istenre adott méltó válaszként jelentkezik.

S ez a tisztelet nem oly ködös, homályos sejtésből fakad, — mint amilyet a primitív népeknél találunk — nem a szent fák susogásának adott tisztelet, nem a számunkra ismeretlen hatalmas, eleven természeti erők előtt való meghajlás. Nem is a pantheizmus sokféle fajtájának áltisztelete, a mindenség értékelésének riadt döbbenete, összeomlás a mindenség előtt, melynek csak egy csöppje az ember. Sőt nem is az a nemes tisztelet, mellyel egy Socrates hódolt a daimonionnak, vagy mely Platonból sötét kérdés, sejtelmes várakozásként tört fel s feleletek nélkül halkult és halt el a mindenségben. Világos, tudatos tisztelet ez, amely tisztán látja maga előtt tárgyát

s melyet épp tárgyának megnyilvánult fönsége, titokzatos megfoghatatlansága, mélysége és végtelen értékteljessége alakít.

A liturgiát teljesen átitatja és a belőle élőket ellenállhatatlanul gazdagítja az igazi tisztelettudás szelleme. Mindenütt az Istennel és teremtményekkel szemben tanúsítandó helyes magatartást mutatja s Krisztus által megtanít arra, hogy mi a klasszikus magatartás az Isten színe előtt. Benne rezeg az istenfélelem lelke, a „cum timore et tremore" lelkület, de éppúgy az istengyermekség lelkülete is, amelyben mi azt kiáltjuk „Abba" Atyánk; megtaláljuk itt a „servire Domino in laetitia" — az örömteljes istenszolgálat szellemét is. A matutinum elején mindig az invitatorium zsoltárt imádkozza az Egyház, amely élénken szemünk elé állítja semmiségünket az Isten fölsége mellett, tőle való feltétlen függésünket, s azt a tényt, hogy teljesen övéi vagyunk: „Quoniam Deus magnus Dominus et Rex magnus super omnes deos: quoniam non repellet Dominus plebem suam, quia in manu eius sunt omnes fines terrae, et altitudines montium ipse conspicit."

„Quoniam ipsius est mare et ipse fecit illud, et aridam fundaverunt manus eius: venite adoremus et procidamus ante Deum: ploremus coram Domino, qui fecit nos, quia ipse est Dominus noster: nos autem populus eius et oves pascuae eius."

„Mert nagy Isten az Úr, nagy király minden istenek felett; kezében vannak minden földhatárok, övéi mind a nagy hegyek. Övé a tenger, Ő alkotta meg, s a szárazat keze formálta meg. Boruljunk földre, jertek, s úgy imádjuk őt, térdre boruljunk Alkotónk előtt. Mert ő Urunk és Istenünk, és mi kezes bárányai, legelésző nyája."

Az egész liturgiát áthatja a „maiestas Domini" az Úr fölsége előtti tisztelő meghódolás, az ő feltétlen uralmának tiszta tudata, annak ismerete, hogy mindent tőle kaptunk.

És ez mégsem jelenti a janzeni vagy kálvini Isten-távolságot, a nyomasztó Isten-nagyságot, a megsemmisítő önmegvetést, hanem olyan lelkületet, melyet a liturgia így fejez ki: „Introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat iuventutem meam" „bemegyek az Úr oltárához, az Istenhez, ki megvidámítja ifjúságomat". A liturgia ismeri az Úr irgalmát „quoniam in aeternum misericordia eius", „mert az ő irgalma örökkévaló", szereti, édesnek mondja Istenét és örömmel zsoltározza, „gustate et videte, quoniam suavis est Dominus" „ízleljétek és lássátok, mily édes az Úr", „misecordias Domini cantabo in aeternum" „az Úr irgalmát örökké éneklem." Gondoljunk lelkünk égrepillantására, mellyel a breviárium minden imaóráját kezdjük: „Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuvandum me festina" „Istenem figyelmezz segítségemre, Uram siess megsegíté-

semre" — mennyire áthat bennünket, különösen, ha énekelni halljuk, a mély tiszteletadás világa, a teremtmény igazi helyzetfoglalása Isten előtt. S mennyire magával ragadó az imádkozó Egyháznak ez a tiszteletadó ritmusa! Mennyire ott lüktet a prefációkban a tiszteletadás szelleme, az istengyermekség lelkülete mellett! Mennyire megnyilvánul a tiszteletadás abban, hogy sohasem fordulunk imádságainkban közvetlen Istenhez, hanem csak az által, kiben Isten kedvét leli: per Christum Dominum nostrum, Krisztus a mi Urunk által. Az a tudat, hogy mindent csak Krisztusban és Krisztus által szabad Istentől kérnünk, a legnagyobb ellentéte a tiszteletlenségnek, az Istenhez való tolakodó közeledésnek.

Elsősorban a szentmisét járja át ez a tiszteletadó lelkület. Megnyilvánul abban a kényszer-érzetben, hogy kell áldozatot bemutatnunk, s elégtelenségünk tudatában, hogy nyomorúságunk miatt képtelenek vagyunk megfelelő áldozat bemutatására; megnyilvánul Krisztus önmagát odaadó imádó áldozatában, melynek részesei lehetünk, abban a klasszikus tiszteletadásban, melyet a szentmise úgy fejez ki: „per ipsum, cum ipso et in ipso est tibi Deo patri omnipotenti in unitate Spiritus sancti omnis honor et gloria" „általa, és vele, és benne van neked mindenható Atyaisten a Szentlélekkel egyetemben minden tiszteleted és dicsőséged". S figyeljük azt a tiszteletet tükröző szel-

lemet, mellyel a kelyhet tisztítja a pap, mellyel a patenát s mindazt kezeli, ami az Úr testével érintkezésbe jut; — vagy milyen tisztelet övezi körül mindazt, ami az Urat szimbolizálja, vagy istentiszteleti célra van szentelve; gondoljunk csak oltárcsókra, az evangéliumos könyv megcsókolására. Kifejezésre jut ez a tisztelet a pap és a hívők testartásában a szentmisénél, a szerzetesek mozdulataiban a karimádságnál; kifejeződik a tiszteletadás szelleme abban, hogy felállunk az Evangélium olvasásakor, az evangéliumi canticumok: Magnificat, Benedictus, Nunc dimittis éneklésekor, hogy fejet hajtunk a Glória Patri-ra. Az egész liturgia kiforrottsága és rendezettsége, amely még a külső szertartásban is megnyilvánul, a mély tiszteletről tesz tanuságot. Az Isten előtt való összeszedettségnek belsőnkből fakadó önkéntes formái egyaránt ellentétei az önelhagyásnak s a külsőleg ránk erőszakolt katonás, sportszerű fegyelmezettségnek.

Aki a liturgiából él, tiszteletadó ember lesz, nemcsak a tisztelet alsó fokain, melyet a hit előfeltételeinek „praeambulum fidei"-nek neveztünk, hanem azon a fokán is, mely a Szentháromságban való hitnek, reménynek, szeretetnek lényeges alkotórésze; más szavakkal: eléri Jézus Krisztus, az Istenember tiszteletadásának mértékét.

Az egyéniség alakítása a liturgiában nemcsak az emberi személy központi gondolatának, vagyis

az Istenhez való helyes magatartásnak az alakítását jelenti, hanem minden lénnyel és minden értékkel való helyes állásfoglalásnak, azaz: az egész embernek az alakítását. Az értékelésben a helyes alap mindig az, hogy Istent tartjuk szemünk előtt, mint az értékeknek causa exemplarisát, mintaképét és létrehozóját, még akkor is, ha a létezők oly csoportjáról van szó, melyet a liturgia kifejezetten nem említ.

A liturgiától átalakított ember tisztelettel tekint embertársaira, mert bennük, ha Krisztus misztikus testének tagjai, egy másik Krisztust lát, vagy ha még „nem újjászületettről" van szó, akkor azt látja benne, hogy újjászületésre és Krisztus kialakítására hivatott. Krisztus szavai: „amit testvéreim közül a legkisebbnek tettetek, nekem tettétek," megnyitják számunkra azt a szent, tiszteletet sugárzó világot, amely minden keresztényben él. Az emberiség ugyanis mérhetetlen méltóságot kapott az örök Ige, a második isteni személy megtestesülése által. — A felebarátnak adott tiszteletünk növeli hitünket Krisztusban. Természetesen abban is megvan ez a tisztelet, aki az igaz katolikus hitben él, nemcsak abban, aki a liturgiából él. Hiszen a liturgia nem tanít semmi újat, ami ne volna benne a Credo-ban. De a liturgia: gyakorolt hit, életté vált hit. A hitigazságok teljes valóságára nevel minket, olyan szellemi légkört teremt, amelyben a hit világa, vagy jobban mondva

a hívő szeme előtt feltárult világ minden pórusunkon át belénkhatol, amelyben természetfölötti levegőt szívunk be, amelyben szinte fizikailag érintjük a természetfölötti világot a szentmisében és a szentségekben. Létrehozza bennünk azt a szent-jellegű közösségtudatot, amelyről már szó volt, s amelyet egészen áthat a tiszteletadásnak a szelleme. Krisztus itt az egyesítő erő, s ezért a mi másokkal való kapcsolatunk szükségkép magábanfoglalja a tiszteletteljes viselkedést felebarátunkkal szemben, akiben a „kegyelem edényét" látjuk.

Van a hívőknek más, liturgián kívüli közösségi kapcsolata is, amelyben a közös hit ellenére is nem a természetfölötti világ, hanem egészen más erők hozzák létre az érintkezést. Sok katolikus egyesületben például — nem tekintve azok nagy gyakorlati hasznát, — az érintkezés alapját társadalmi, vagy közös hivatásbeli érdekek képezik, s a kedélyes, kényelmes együttlétek alkalmával az egyik ember a másikban csak társadalmi szereplőt, társat, kollégát lát, legjobb esetben ugyanazon világnézet követőjét. Az ilyen társaságokban elsikkad a tudatból az Isten képére teremtett emberek gazdagsága és mélysége, és a Krisztus misztikus testében való „tagság" s az „istengyermekség" a közösségi gondolatban mint lényeges, valós elem nem játszik szerepet. Az ilyen együttesben nem alakulhat ki a felebaráti tiszteletnek

a szelleme, amelybe keresetlenül beállított minket a liturgia s amely a húsvét utáni szombat szentleckéjéből hangzik felénk: „Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, szerzett nép vagytok".

Még a saját teste iránt is tisztelettel van a liturgiától alakított ember: a „Szentlélek templomát" látja benne. Habár ez az igazság is a természetfölötti életnek egyszerű következménye, mégis a liturgiában valósul meg. Gondoljunk csak a keresztség, utolsó kenet, vagy a bérmálás szertartására.

Különösképpen ellenkezik a tisztelettudó szellem az okoskodó magatartással. Ha mindenben csak eszközt látunk esetleges szubjektív célok elérésére, ha mindent csak pénznek tekintünk, amit valamire beválthatunk, ha semmit sem veszünk önmagában komolyan, ha nem értjük meg a dolgoknak azt a szerepét, hogy Istent kell magukban kialakítaniok, belső értékükkel és Istentől akart objektív céljuk betöltésével, illetőleg Istentől rendelt szolgálatukkal, melyet a felsőbbrendű lényeknek hajtanak, — akkor a tisztelettel épp ellentétes lelkület alakul ki bennünk.

A liturgia természetesen neveli belénk a minden teremtménynek, még a tisztán anyagi valónak is kijáró tiszteletadást azáltal, hogy minden dolgot egy nagy klasszikus egység: „in conspectu Dei," az Isten színe előtt, az Isten szemszögéből

láttat. Mindenben: a vízben, tűzben, viaszban, kenyérben, borban, olajban, sóban, a tengerekben, hegyekben, Isten végtelen bőségének képét látja, — az ő belső értékükben, titokzatos szimbolikájukban és természetfölötti elrendezettségükben.

S micsoda páratlan távlata nyílik meg a világmindenségnek, ha a liturgia kifejezetten valamely teremtményről beszél, ha például a nagyszombati „Exultet" a szorgos méheket, a keresztkútszentelés a vizet, a tűzszentelés a tüzet említi; micsoda új, szép kilátások tárulnak itt fel ezekben a teremtményekben, mindennapi beállítottságunk tompa világszemléletével szemben. Felragyog bennük az a titokzatos nagyság, mely minden létezőnek sajátja, mindannak, amely Isten kezéből került ki, amelyet Isten ujja érintett. Az ilyen világszemléletből önként fakad fel az a mély, tiszteletadó magatartás, mely megnyilvánul minden létezővel, az egész világmindenséggel szemben.

3. Az értékmegválaszolás szelleme a liturgiában.

Láttuk már, hogy az egyéniségképzés második összetevője az értékmeglátásban és az ember értékmegválaszoló magatartásában áll. Ezt úgy is szövegezhetjük, hogy az egyéniségképzésnek és

Krisztus kialakításának az alapja, az értékek megragadása és megválaszolása. Miközben ránkragyognak és elragadnak az értékek, miközben örülünk és átadjuk magunkat nekik, akarjuk őket, lelkesedünk értük, mindenek előtt azonban, miközben szeretjük őket, létrejön az értékek világával az az egyesülés, amely minket újjá alakít s az egyéni értékek egész tömegét bontakoztatja ki bennünk. Miközben imádva szeretjük a Krisztusban kinyilatkoztatott Istent, hasonulunk Krisztushoz és kibontakozik bennünk Krisztusnak a keresztségben belénkoltott élete.

Az értékmegválaszolás lelke azonban az a tudat, hogy minden értéket a saját értékfokához mért felelet illet meg. Az értékmegválaszolásnak sohasem lehet indító oka az a kívánság, hogy jótékony átalakulást hozzon létre a személyben, hanem csak az, hogy megadjuk az értékekre azt a feleletet, amely őket megilleti.

Ezt már láttuk, midőn a bevezetésben arról a szándékról beszéltünk, amellyel a liturgiát végeznünk kell. Ez egyike a legelemibb igazságoknak, melyet így fogalmazhatunk: Minden értéket azért, mert értékes, értékfokának méltó felelet illet meg az ember részéről. Nem azért van erre a feleletre szükség, mert abból valami haszon származik, mert gyakorlati célt érhetünk el vele, hanem azért, mert sajátságos létérték rejlik minden értékre adott megfelelő válaszban, és mert a vá-

lasz elmaradása, vagy az értékhez mért aránytalansága végeredményben értéktelenséget, diszharmoniát jelent. Itt a létértékről s nem a helyes válaszhoz kapcsolódó egyéni értékről van szó. Az egyéni érték a létértéket már föltételezi, s új értéket jelent a teljes válasz megadásának értékével szemben. A létbeli értéktelenség és diszharmonia akkor is előfordulhat, ha egy értékes lény, például egy erkölcsös egyén, nem kapja meg a szeretet és tisztelet őt megillető válaszát, és félreismerik a nélkül, hogy a félreismerő abban hibás lenne.

Általános tény, hogy mindenre, ami értékes, az akaratnak, örömnek, lelkesedésnek a szeretetnek megfelelő válaszát kell adnunk, az érték nagysága foka szerint. Ennek a létbeli értéknek örök és fenséges mintáját találjuk az első és második isteni Személy között élő örök szeretetválaszban.

Azt, hogy minden értéket a személy részéről megfelelő válasz illet meg, mert az értékes, nem lehet bizonyítani, vagy másból levezetni, mert ez olyan alapigazság, amely önmagában világos. Legtisztább kifejezése az Istent imádó szeretetben adott válasz, Istennek, minden érték kútfejének dicsőítése és magasztalása.

Az igazi egyéniségnek egyik lényeges vonása az a tudat, hogy felelettel tartozik minden értékre. Ez az a pont, melyben a theocentrikus ember az egocentrikustól különbözik. Az egocentrikus, a

magábazsugorodott ember nem képes arra, hogy önmagából kilépve, teljesen átadja magát az értékek világának. A merőben egocentrikus ember, akin a gőg és érzékiség uralkodik, egészen vak az értékek meglátására, nincs kapcsolatban az értékek világával, tehát Istennel sem, aki minden értékek teljessége. A gőgös ember ellensége az értékeknek, az érzéki közömbös velük szemben. A gőgös gyűlöli Istent, és tehetetlen ellenszegüléssel kifejezetten tagadja, az érzéki ellenben semmibe sem veszi. De vannak kevésbbé szélsőséges esetei is az önzésnek; arra a tipusra gondolok, mely értékmeglátó ugyan és be is hatol az értékekbe, de mindig önmagára vonatkoztatja őket. Igy tehát belsőleg sohasem felel meg annak az alapkövetelménynek, hogy az értékre egyedül azért adjon megfelelő választ, mivel az értékes. Foglalkozik a szépség világával, de csak azért, hogy magát szellemileg kifejlessze. Imádja ugyan Istent, de csak azért, hogy a vallásos életben előrehaladjon. Mindenesetre, a saját személyünk is érdekelhet bennünket, Istennek bennünk rejlő gondolatát fel kell ismernünk és teljesen kibontakoztatnunk. Különösen a keresztségben kapott természetfölötti életet kell magunkban értékelnünk és kivirágoztatására törekednünk. De ez éppen annyit jelent, mint értékválaszolóan viselkedni, és nem ahhoz a másodlagos értékhez ragaszkodni, amelyet maga az értékmegválaszolás

jelent, hanem egészen a rajtunk kívülálló objektív értékben élni. Vagyis azt jelenti, hogy az értékmegválaszolásban egyedül az értékre irányítsuk tekintetünket, és ne kacsingassunk másfelé azáltal, hogy a válaszadásban rejlő értéket tartjuk szem előtt. Hogy mi magunk vagyunk-e az értékmegválaszolás tárgya vagy egy más ember, vagy egy esemény vagy dolog, az itt nem lényeges. Ha például a bánatban levetjük saját értéktelenségünket, és mintegy „visszaszívjuk" az elkövetett helytelen tettünket, akkor ez éppen olyan objektív magatartás, mint amikor embertársunkat szeretjük. Az egocentrikus ember azonban mikor bánatot indít fel magában, már a saját bánatának értékére sandít, és amennyire csak lehet élvezni akarja a saját erkölcsileg jó magatartását a helyett, hogy teljesen átadná magát az elkövetett igazságtalanság fölött érzett fájdalomnak. Mialatt lelkiismeretét vizsgálja, önnön jámborságát élvezi. Az ilyen egocentrikus tipus, ha értékkel találkozik, ha valami szépet lát, ha egy nemeslelkű ember kerül az útjába, csupán csak esztétikus gyakorlataihoz szolgáló alkalomnak veszi mindezeket a helyett, hogy behatolna az értékbe, mint olyanba, és megadná rá, mint Isten visszatükröződésére a megfelelő választ, ahelyett, hogy elfeledné önmagát az Istennek való önátadásban, aki különös módon szól hozzánk minden értékből. Az egocentrikus nem azért segít

felebarátján, mert az szükséget szenved, mert azt megilleti a segítség, nem azért, mert szem előtt tartja az igazságot, hogy a szomjazóban és éhezőben Krisztus áll előtte, hanem csak azért, mert érdemszerző cselekedetet akar véghezvinni. Az egocentrikus tipus nem azért imádja Istent, mert Isten fensége térdrekényszeríti, mert Isten végtelenül magasztos, megfoghatatlan, szent és nagy, nem, mintha megértené, hogy az örök dicsőség királyát megilleti ez a felelet, hanem, mert ezáltal tökéletesebb akar lenni és érdemeket, kegyelmeket akar nyerni. Röviden: az egocentrikus ember minden értékmegválaszolást merő eszközzé tesz a saját tökéletesítésére, egy olyan tökéletesedésre, melynek nem Isten dicsőítése az első célja, hanem ő maga. Pedig annál inkább igazi egyéniség valaki, minél inkább megszabadul ettől az egocentrikus, önző lelkülettől. Az egocentrizmus minden formája kicsinyesség, korlátozottság, elszakadás az igazi élet forrásától, sőt magától Istentől. Az egocentrikus magatartás aláás minden értéket, kiforgatja őket eredetiségükből, szétszakítja az egyéneknek és értékeknek azt a belső kapcsolatát, azt az értékgazdagságot, amelyet az ember az értékmegválaszolás által szerez.

Az egocentrikus tipus igen tragikus helyzetben van; sohasem lesz részese épp annak, amit legjobban kíván és élvezni szeretne, t. i. saját értékteljességének. Minél inkább kívánja, annál ke-

vésbbé éri el. Mert értékteljesség csak akkor áll be, ha az értékmegválaszolás tisztára az értékek miatt történik, ha az embert áthatja az a tudat, hogy az értéket objektíve megilleti a válasz, hogy az embernek meg kell feledkeznie magáról és nem használhatja eszköznek az értékmegválaszolást, s nem sandíthat arra az értékgyarapodásra, melyet maga meríthet belőle; ahogy az Úr mondja: „Ne tudja a balkezed, mit csinál a jobb."

Az egocentrikus emberekre áll Krisztus szava: „Bizony már elvették jutalmukat". Ezekből a szavaiból viszont: „Aki elveszti lelkét, megtalálja azt", előcsillan az a fenséges igazság, hogy az ember oly mértékben gyarapszik értékekben, amilyen választ adja át magát az értékek foglalatának, Istennek. Annál inkább egyéniség valaki a szó igaz értelmében, minél kevésbbé „életművész", minél kevésbbé gondol a saját fejlődésére, hanem minél inkább átadja magát az értékeknek, elsősorban Istennek. Az egyéniségképzésnek teremtő mozzanata a tiszta önátadás az értékek világának, olyan önátadás, mely ment minden egocentrikus mellékíztől.

Az igazi értékmegválaszolásnak ezt a szellemét, a tudatot, hogy minden értéket megfelelő válasz illet meg, az egocentrikus lelkiségnek ezt az ellentétjét, egyedülálló módon megvalósulva a liturgiában találjuk meg.

Mindenekelőtt a szentmiseáldozat a legtelje-

sebb imádás és a magát teljesen odaadó szeretet. Az Istenember önmagát feláldozó szeretete és önátadása az égi Atyának: ez a theocentrikus ősmagatartás. És oly mértékben tünik el az értékmegválaszolás egocentrikus elferdültsége, amilyen mértékben bensőleg alakít valakit a szentmisén való részvétel. A szentmisét a maga egészében áthatja az a tény, hogy Isten végtelen fönségét és szentségét az imádó és engesztelő szeretet válasza illeti meg. De egyes gondolatait és szavait is átjárja ez az igazság. A Glória világosan kimondja: „Gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam." „Hálát adunk Neked a Te nagy dicsőségedért". Nem gyakorlati haszonlesésből, nem azért, hogy mi megjavuljunk és szentebbek legyünk, hanem „quoniam tu solus Sanctus, tu solus Dominus, tu solus Altissimus" „mert egyedül te vagy a Szent, egyedül te vagy az Úr, egyedül te vagy a Magasságbeli". Az Evangélium előtt újra azt mondjuk: „Gloria tibi Domine." „Dicsőség Neked Urunk!" A Prefáció előtt felszólítja a pap a híveket: „Gratias agamus Domino Deo nostro" „adjunk hálát Urunknak, Istenünknek", és a felelet rá: „Dignum et iustum est" „valóban méltó és igazságos". És a Pater noster előtt: „Per ipsum et cum ipso et in ipso est tibi, Deo Patri omnipotenti, in unitate Spiritus Sancti, omnis honor et gloria" „általa, vele és benne van Neked, mindenható Atyaisten, a Szentlélekkel egyetemben

minden tiszteleted és dicsőséged". Az utolsó áldás előtt pedig így imádkozik a pap: „Placeat tibi, sancta Trinitas, obsequium servitutis meae, et praesta, ut sacrificium, quod oculis tuae maiestatis indignus obtuli, tibi sit acceptabile, mihique et omnibus, pro quibus illud obtuli, sit, te miserante, propitiabile. Per Christum Dominum nostrum. Amen." „Legyen tetszésedre, Szentháromság, hódoló szolgálatom és add, hogy az áldozat, melyet Fölséged színe előtt, én méltatlan, bemutattam, Neked kedves legyen, nekem pedig és mindazoknak, kikért azt bemutattam, irgalmadból engesztelést szerezzen. A mi Urunk Krisztus által. Amen".

Ugyanezt mutatja be a breviáriumi imádság a maga egészében véve, hogy Istennek tartozunk ezzel a kifejezett dicsérettel, ..propter magnam gloriam suam" „az ő nagy dicsősége miatt". Még az egyes szavakat is áthatja a kötelességérzés Isten magasztalására, dicsőítésére és a hálaadásra, ennek a feleletnek belső szükségszerűsége, mely egyedüli s végső cél, s melynek egyáltalán nincs eszköz jellege. Mindenekelőtt látszik ez a „Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto" a „dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentlélek Istennek" imádságban, mely átszövi az imaórákat, a „Domine labia mea aperies et os meum annuntiabit laudem tuam", „Uram nyisd meg ajkamat és szám hirdeti a Te dicsőségedet", a „Venite adore-

mus et procidamus ante Deum" „jöjjetek imádjuk Őt és boruljunk le az Isten előtt" zsoltárversekben. Az invitatorium végén a három ifjú dicsőítő éneke a tűzkemencében, a dicsőítő Laudate zsoltárok, a Benedictus a laudesben, a Magnificat a vesperásban; és a zsoltárok és antifónák számtalan helyén megtaláljuk az Úr dicsőítését. Néhányat mégis idézünk: „Laudate Dominum omnes Gentes". „Dicsérjétek az Urat minden népek". „Laudate pueri Dominum". „Dicsérjétek az Urat szolgái". „Ecce nunc benedicte Dominum". „Most im mindnyájan az Urat áldjátok" — a Kompletóriumból, „Quam admirabile nomen tuum Domine super terram" „Uram, mi Urunk széles e világon minő csodálatos a te neved", „quam magnificata sunt opera tua Domine", mily magasztosak a Te műveid Urunk" és sok sok más. A Himnuszok záróverse, a doxológia kifejezetten kiemeli azt a tudatot, hogy Istent megilleti ez a felelet. Hasonlóképpen a „Te decet laus, Te decet hymnus". „Téged illet a dicsőség, Téged a magasztaló ének" — kezdetű ima a breviárium monasticum matutinuma végén.

A liturgiától alakított embernek már a vérévé vált, hogy minden értékesre megfelelő válasszal adós; örül minden fenséges természeti színjátéknak, a csillagos ég szépségének, a tenger s a hegyek lenyűgöző nagyságának, az élet varázsának a növény és állatvilágban, a nemes, mély igazsá-

goknak, az emberi tisztesség titokzatos fényének, az izzó felebaráti szeretet győzelmes jóságának, s mindezt mint Isten magasztosságának a tükrét értékelni tudja, nem azzal a tudattal, hogy ez csak az ő élvezetére szolgál, hogy ezeknek igenlése őt belsőleg fejleszti, növeli, hanem abban a természetes felfogásban, hogy ő ezzel a válasszal minden értéknek tartozik, s hogy minden érték objektíve megérdemli ezt a feleletet. És mindezt nem valami parancs fárasztó teljesítésének tekinti, hanem mintegy magától értetődő önátadást az értékek számára, mintegy boldogító behatolást az értékek szeretetreméltó szépségébe, mint örömteljes alárendeltséget az Úrnak, akiről azt mondja a zsoltáros: „Videte et gustate, quam suavis est Dominus", „lássátok és ízleljétek, hogy mily édes az Úr". A liturgiától alakított emberben nem merül fel a kérdés, hogy köteles vagyok-e bűn terhe alatt megadni ezt a feleletet, hanem az ő egészen értékmegválaszoló magatartása és az értékek — s így Isten — számára nyitott szíve ezeket a szavakat adják ajkára: „Vultum tuum quaesivi Domine", „a Te arcodat kerestem Uram" — s teljesen magától értetődően, a legnagyobb boldogsággal adja meg ezt a választ.

Az a tudat, hogy minden értéket részünkről megfelelő válasz illet meg, s hogy nincs a mi tetszésünkre bízva: adunk-e egyáltalán választ, vagy milyen választ adunk, szoros kapcsolatban áll az-

zal, hogy töltekezünk-e az értékek belső fényével, elragad-e bennünket azok belső szépsége. Ez a tudat, hogy az értékvilágnak, s végeredményben Istennek a szeretet és öröm válaszával tartozunk, nem csupán a józan kötelességérzést jelenti, — hiszen ez nem elégítené ki szívünk vonzalmát — hanem azt a vágyat is, mellyel egyesülni kívánunk minden értékkel, mely nekünk Isten dicsőségét hirdeti, egyesülni akarunk magával az Istennel. Hiszen ez a vágy lényeges része minden értékmegválaszolásnak, elsősorban a szeretetnek.

A teljes értékmegválaszoló odaadáshoz tehát, amely legtisztábban a szeretetben, ebben a legfontosabb értékmegválaszolásban jelentkezik, nemcsak az értékek igenlése tartozik, a „gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam" — hanem az értékeléssel való közösség vágya is, a szeretethez való lelki odasietés, amellyel saját személyünket maradéktalanul átadjuk. Ez a teljes értékmegválaszolás éppen az Istent illeti meg. Kell, hogy a „gratias agimus tibi propter magnam gloriam tuam" szervesen kapcsolódjék a „vultum tuum quaesivi" lelkületéhez. Különben nem lenne teljes az értékmegválaszolás. Ebben az egyesülés utáni vágyban azonban nem szabad önző szempontokat látnunk; mert ez szükségképen az érték igenlésén alapul és betetőzi az önátadást. Természetesen itt is meg kell őriznünk a belső sorrendet.

Első helyen áll a tisztára értékmegválaszoló igenlés, melynek legszebb formája a szerető imádásban nyilvánul meg, ebből folyik az istenszolgálat, és csak azután jön az egyesülés vágya. Az „intentio unionis-", az egyesülésre való törekvésünkben természetesen nem maga a vágy, azaz valami, eddig még be nem teljesedettre való irányulás a legfontosabb, hanem az egyesülésnek az értékelése, amely az örökkévalóságban is megmarad, amikor már minden vágy kielégült, amikor már minden elérte a teljességét. A klasszicitásnak, azaz a végső, teljes összefüggések meglátásának a hiánya az, ha valaki az egyesülésnek ilyen irányában, — mely lényegileg a szeretethez tartozik — egocentrikus mozzanatot lát. A liturgia mindenütt arra tanít minket, hogy ez a magatartás hozzátartozik Istenhez való helyes viszonyunkhoz, hogy Istent megilleti szeretetünknek feléje törése, hogy Isten nemcsak imádást, de szeretetet is vár tőlünk s hogy ő is ilyen szeretettel szeret minket. Az Isten elérésének, a hozzá való eljutásnak a vágya a liturgiának teljesen sajátos eleme, sőt hozzátartozik az Isten teljes dicsőítéséhez. Abban a dicsőítő magatartásban, mely az Istenember sajátos állásfoglalása égi Atyjával szemben, lényegileg már benne van a szeretetnek ez a feléje törése is.

Néhány példában bemutatjuk, hogy az Istennel való örök szeretet-egyesülés is kifejezésre jut a

liturgiában: „Quaesivi vultum tuum Domine", „a Te arcodat kerestem Uram", (áldozócsütörtök nyolcadába eső vasárnap introitusában,) — „Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae", „egyért könyörögtem az Úrhoz, csak egyet kérek: hogy lakhassam az Úrnak hajlékában, amíg csak élek", „sitivit in Te anima mea", „utánad szomjazik a lelkem" vagy „mint szarvasgím a források vizére, úgy sóvárog utánad én Istenem a lelkem, szomjazik lelkem az Isten után, az élő Isten, az erős után. Mikor lehet már elejébe mennem, és arca előtt megjelennem?" Az egész úrjöveti időt áthatja ez a vágyakozó szeretet, mely oly megragadóan jut kifejezésre Szent János kiáltásában az apokalipszis végén: „Veni Domine Jesu". „Jöjj el Urunk Jézus". S ez a szerető vágyakozás mindig jobban erősödik, egészen a negyedik úrjöveti vasárnap fohászáig: „Rorate coeli desuper." „Harmatozzátok egek az igazat" és „Veni Domine et noli tardare" „Jöjj el Urunk, s ne késlekedj tovább".

A szentáldozásban domborodik ki legjobban ez a mozzanat, mikor az Istenember titokzatos módon hozzánk jön és minden természetes egyesülést megfoghatatlanul felülmúlva velünk egyesül. „Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, hic manet in me et ego in illo", „aki eszi az én testemet és issza az én véremet, az bennem

marad és én őbenne", mondja maga Krisztus a szentáldozásról. „Desiderio desideravi comedere hoc pascha vobiscum", „vágyva vágytam ezt a húsvétot veletek elkölteni", mondja tanítványainak az utolsó vacsorán és ezt mondja minden szentáldozásban nekünk is. Az Egyház pedig ötvenedvasárnap azt énekli az áldozási versben: „non sunt fraudati a desiderio suo", „vágyaik nem maradtak kielégítés nélkül".

Hamis értelmezése lenne a theocentrikus beállítottságnak, ha a saját személyünket, mint egészen lényegtelent, teljesen ki akarnók kapcsolni. Már többször hangsúlyoztuk, hogy az embernek hivatása, kötelessége, hogy léte s a benne rejlő értékteljesség által magában kialakítsa Istent, s ezáltal dicsőítse Őt. Isten szemében nagy érték, ha egy emberben diadalra jut Krisztus, ha az Ő egyetlen, meg nem ismételhető gondolata, melyet az az ember képvisel, teljesen megvalósul. Megdöbbenve ébredünk rá erre a Credo szavainak hallásakor: „Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de coelis", „aki értünk emberekért, s a mi üdvösségünkért leszállt az égből". Ami az Isten előtt oly végtelen nagy jelentőségű, az kell, hogy számunkra is jelentős legyen. Nem lenne igazi az Isten elé való odalépésünk, hogy Neki áldozzunk, Őt imádva dicsérjük, magasztaljuk és kérjük, ha nem jönne létre az embernek és Istennek az a találkozása, amelynél

felvetődik a kérdés: „Ki vagy Te, és ki vagyok én".

Vannak a hamis theocentrikus gondolatnak is védői, akik szerint teljesen meg kell feledkeznünk arról, hogy mi és milyen az ember, és azt tanácsolják, hogy kizárólag csak az Isten dicsőségére gondoljunk és annak örüljünk. Ez komolytalan, mondhatnók esztétizáló magatartásra vezet Teremtőnkkel szemben, amelyben az ember szinte nézőként szemléli, mint valami színjátékot az Istent, s elfelejti, hogy az Úr, az élet és halál ura előtt, a mi Urunk előtt áll, akié vagyunk, s akinek számadással tartozunk. Teljesen helytelen az a magatartás, mely kikapcsolja egy részünket az Istenhez való, mindent magábafoglaló viszonyunkból. A liturgia ilyet egyáltalán nem ismer. Az értékekre adott első válaszunk természetesen az érték igenlése, — öröm az érték miatt. Azután az igazi értékmegválaszolásnál szükségképpen felmerül bennünk a kérdés: és én, — vajjon megállhatok-e én azelőtt, amit nekem ez az érték az Istenről hirdet? És átérezzük méltatlan, bűnös voltunkat. Vannak emberek, akikben annyira uralkodik ez a legutóbbi kérdés, hogy egy szent megpillantásánál a helyett, hogy örülnének, a „magnalia Dei"-nek, az Isten nagy tetteinek, amelyek abban a szentben megnyilvánulnak, egészen lesújtva érzik magukat, mert csak arra gondolnak: milyen más vagyok én, leszek-e valaha én

is ilyen? Ez természetesen teljesen hamis és egészségtelen állásfoglalás. De téves a másik beállítás is, mely szerint az embernek csak látnia, szemlélnie szabad az értéket a nélkül, hogy kihallhatná, hogy megérthetné azt a hívó szót, mely benne rejlik, mellyel Isten belőle hozzánk szól. A helyes állásfoglalásunk például egy szentnek a megpillantásakor a következő: először örülünk a „magnalia Dei"-nek, az Isten benne megnyilvánuló csodás nagyságának anélkül, hogy örömünket és hálánkat érintené, vagy megzavarná a saját gyarlóságunk gondolata; s azután észrevesszük benne Isten hozzánk szóló szavát, s erre felteszszük Szent Ágostonnal a már vágyat, akaratot is kifejező kérdést: „Si isti, cur non ego?" Ha ezek tudtak szentekké lenni, miért ne tudnék én?

Ezt a szellemet leheli a liturgia. A lépcsőimát e szavakkal kezdjük: „Introibo ad altare Dei, ad Deum, qui laetificat, iuventutem meam". „Bemegyek az Isten oltárához, Istenhez, ki örömmel tölti el ifjúságomat". Ezután szembeállítjuk magunkat Istennel a Confiteorban, a bűnmegvallásban. Ez szükségkép következik az Isten elé való odaállásunkból. És csak az Isten irgalmára való hivatkozás, a Misereatur, majd a Kyrie bocsánatkérése után következik a Glória, melyben ismét Isten dicsőségét szemléljük. Az Evangélium előtt újra tisztulásért imádkozik a pap, vagy szerpap: „Munda cor meum ac labia mea omnipotens De-

us, qui labia Isaiae prophetae calcuto mundasti ignito", „tisztítsd meg szívemet és ajkamat, mindenható Isten, miként Izaiás próféta ajakát a tüzes parázzsal megtisztítottad" s csak azután olvassa az evangéliumot.

Az átváltoztatás után újból lelkünk és Isten szembeállítása következik a „Nobis quoque peccatoribus" imádságban. A Miatyánk első része Isten dicsőségét tartja szem előtt, imádjuk és dicsérjük Őt: „Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua", „szenteltessék meg a Te neved, jöjjön el a Te országod, legyen meg a Te akaratod" — de a második részben bűneink bocsánatát, megváltásunkat és megszentelésünket kérjük. Az Agnus Dei-ben Isten irgalmáért és békéért esedezünk, a Domine non sum dignus-ban méltatlanságunkat hangsúlyozzuk, s csak azután jön az Isten fönségét magasztaló imádság az utolsó áldás előtt.

Ezek nem egymással ellenkező elemek, sem párhuzamosan egymás mellett álló szempontok, hanem ez az embernek Istenhez való, mindent magábafoglaló kapcsolata a saját szerves felépítettségében; az Isten előtt kicsinysége és bűnössége tudatában meghajló, — de Őt örömmel dicsérő, magasztaló lelkület klasszikus egymásbafonódása, melyet nem lehet szétválasztani; mindkettő hozzátartozik az igazi dicsőítéshez, s a benső, dicsőítő magatartásból alakul ki.

A liturgiától alakított embernél, az igazi egyéniségnél mindig előnyben részesül az értékek igenlése. Az ilyen ember minden esetben örül embertársa megtérésének, egy szent barátság nemességének, valamely igazság fönségének, a természet szépségeinek, a műalkotások nagyságának, mélységeinek, válaszol Isten dicsőségére, mely ezekben tükröződik és köszönetet mond Istennek „az Ő dicsőségéért". És megérti, hogy az értéknek megfelelő válasszal tartozik, mert ez az értéket objektíve megilleti. De szervesen csatlakozik ezekhez az értékkel való érintkezés, az igazságba való behatolás, az értékes emberekkel való közösség vágya is, elmerülni akarás a szépségben. Természetesen, magasabb okokból le is tud mondani erről az érintkezésről az Isten kedvéért, hogy üresebb legyen Isten számára, hogy vele, minden értékek foglalatával léphessen közösségbe. De az értékekkel, s Isten bennük megnyilvánuló világával való közösség vágya az értékmegválaszolás első mozzanatához, az értékesnek, mint ilyennek az igenléséhez tartozik. Ha ez hiányoznék, az érték igenlése nem lenne igazi, nem lenne életerős, csak üres elismeréssé kicsinyednék önátadás helyett.

Az ilyen teljes, igazi ember megérti azt a szót is, melyet Isten neki mond minden értékben, a „sursum corda" „fel a szívekkel" felszólítást, amely neki szól, és eljut önmagának az értékekkel

való szembeállításához, mely Szent Péterből, Krisztus isteni hatalmának láttára ily szavakban tört ki: „Menj ki tőlem Uram, mert bűnös ember vagyok".

S hányan nem hallják meg napjainkban Istennek ezt a hívó szavát, mely minden értékből felénk hangzik. Az emberiség történetében talán még sohasem volt annyi tétlen „nézője" Istennek, és az értékek világának, mint ma. Azokra az emberekre gondolok, akik rajonganak az Egyházért, de sohasem értik meg, hogy „tua res agitur", hogy a „te ügyedről van szó", hogy az Egyház léte mindünk számára fontos; azokra, akik lelkesednek egy asszíszi Szent Ferencért, de közben viselkedésük, magatartásuk az ő világával annyira ellentétben áll, hogy Szent Ferencet elviselhetetlen szemrehányásnak kellene érezniök. Olyan emberek ezek, akik számára Krisztus nem botrány többé, de nem azért, mintha hozzátartoznának és hívását követnék, hanem mert annyira csak mint „nézők" élnek, hogy semmi vonzó, kapcsoló erőt nem jelent számukra az, ami eléjük kerül, mert süketek a szóra, melyet Isten az ő „örök Igé"-jével intéz hozzájuk; reménytelenül közömbös esztétáknak az ilyenek, akiket sohasem lehet megragadni, mert minden értéket csak mint nézők, a következmények levonása nélkül élveznek. S ezeket sokkal nehezebb megtéríteni, mint az

istengyűlölőket, akik tehetetlen dühhel lázadoznak Isten ellen.

A liturgia által alakított embernél ellenben természetesen következik az értékek igenlése után az egyesülés vágya és önmaga összehasonlítása Istennek az értékekben megnyilvánuló világával, Isten hívásának a megértése, saját méltatlanságának tudata, Isten segítségének a kérése, és a javulás erős akarata, — s mindez végeredményben az Isten dicsőségére történik.

Az igazi egyéniségnek azonban nemcsak az értékekre választadó magatartás, az élő tudat, hogy minden értéket megfelelő válasz illet meg, az objektív diszharmónia megérzése, mely a felelet nélkül maradt értékekből ered, az ismertető jele, hanem az értékek sorrendjének tiszta meglátása is, a válaszadásban az értékesebb előtérbe helyezése a kevésbbé fontossal szemben. Az igazi egyéniség titka az értékek objektív rangsorának magunkévá tételében rejlik. A kicsinyesség és korlátoltság (sőt a butaság is) pedig abban áll, hogy nem tud különbséget tenni kisebb és nagyobb érték, a lényeges és kevésbbé lényeges között, hogy ragaszkodik a jelentéktelenhez és feladja a fontosabbat, mint ahogy Ézsau lemondott elsőszülöttségéről egy tál lencséért; nem tud lemondani a kevésbbé értékesről az értékesebb kedvéért, — képtelen a lényegtelent elhagyni a lényegért, csak azért, mert a lényegtelen annyira

megszokott, hogy lehetetlennek látszik mellőzése. A nagy, a szabad egyéniség épp abban mutatkozik meg, hogy mint az evangéliumi kereskedő, mindenét eladja, hogy az egyetlen gyöngyöt megvásárolja, hogy akadékoskodás nélkül feladja a még annyira megszokottat is egy magasabb érték kedvéért, hogy az értékfokozatot világosan felismeri, és a megszokottat nem téveszti össze az értékessel.

De nem elég, ha valaki csak saját cselekedeteiben részesíti előnyben a nagyobb értéket, a magasabb erkölcsi követelményeket. Egész magatartásunknak számolnia kell ezzel a rangsorral, ha az értékek világával áll szemben. A csodálat és tisztelet, mellyel egy értékre válaszolunk, kell, hogy megfeleljen annak objektív értékfokának, és az öröm, melyet valami fölött érzünk, kell, hogy azt a helyet foglalja el bennünk, mely a jót lelkünkben megilleti. Mit ér az, ha valaki lelkesedik egy nagy műalkotásért, de ugyanakkor egy jelentéktelen alkotást ugyanúgy megdicsér? Mit ér az, ha valaki lelkesedik egy szentért, de ugyanakkor egy egyébként derék, s erkölcsileg tiszteletre méltó embert is ugyanolyan tiszteletadásban részesít? Értékigenlésünket kiforgathatja lényegéből az, ha hiányzik feleleteinkből, magatartásunkból a kellő értékfokozat ismerete. Ha mindent egy szintre helyezünk, akkor az igazán értékes miatt érzett legnagyobb lelkesedésünk is csak

szalmatűz. Az olyan emberek, akik mindent egyfokra állítanak, üresek maradnak, ha még oly sokat foglalkoznak is az értékek világával. Az értékek világa nem ruházza rájuk saját nemességét, hanem elfolyik mellettük anélkül, hogy őket szellemével megtöltené.

Az igazi értékeléshez szükséges az értékrangsor látása. Ahhoz a tudathoz, hogy minden értékest válasz illet meg, föltétlenül hozzátartozik, hogy ez a válasz megfelelő legyen, hogy a nagyobb érték más választ kapjon, mint a kisebb, hogy az illető egyén ügyeljen az értékek rangsorára. Minél inkább helyet ad valaki önmagában a nagyobb értéknek és nem ragad bele a kisebbekbe, minél nagyobb új lelkesedést tud kiváltani magából, amint nagyobb érték vetődik lelki szeme elé, annál nagyobb egyéniség. Ez nemcsak az értékekhez való általános viszonyunkra vonatkozik, hanem a személyeknek az objektív javakkal szemben való állásfoglalására is, tehát a szabadságra, egészségre, az élet napi gondjaitól való mentességre, embertársainktól kapott megtiszteltetésre, hivatásbeli sikerekre, a természet vagy művészet szépségeivel való találkozásra, a barátságra, házasságra, s minden ilyesmire, amennyiben ezek számunkra Isten boldogító ajándékát jelentik. Meg kell lennie a fokozatnak a mi jóra való fogékonyságunkban, — a jó elérésére irányuló vágyainkban is aszerint, hogy milyen mértékben ér-

tékes az a jó, s mennyire képes minket boldogítani.

Az emberi mélység hiányának a jele, ha valaki inkább az élvezetet adó javakon, evés-iváson, kényelmen, vagyonon csüng, mint az igazán boldogító javakon, amilyet a mélyebb behatolás az igazságba, a természet vagy művészet, vagy egy nemes társaság mély szépségeivel való érintkezés jelent. Ha nem szellemi, hanem anyagias emberek társaságában vagyunk, még ha erkölcsi tekintetben jóindulatúak is, nyomasztó érzés fojtogat bennünket, mert észrevesszük, hogy nagyobb fogékonysággal vannak az élvezetet adó javak, mint az igazán boldogító javak iránt.

Nagy fontosságú az egyéniség számára, hogy a boldogító javakon belül is megtartsa az objektív értékrangsort. Aki az életben elért technikai eredményét, például egy gyár vezetésében, vagy politikai párt szervezésében mutatkozó képességeit többre becsüli egy igazi, nemes szeretet-kapcsolat ajándékánál, akit az előbbi jobban el tud tölteni, nagyobb belső ragaszkodást vált ki belőle, — az korlátolt ember. Mert minden teremtett jó között egy embertársunkkal kötött igazi szeretetközösség a legnagyobb és legnemesebb, ahogy azt az „Énekek Éneke" kifejezi: „Ha valaki háza egész vagyonát adja is a szeretetért, mintha még semmit sem adott volna".

„Minél nagyobb az ember, annál mélyebb a

szeretete" mondja Leonardo da Vinci. Boldogságszomjáról ítélhetjük meg az egyéniség nagyságát. Hogy vajjon igazi értelemben vett egyéniség-e valaki, azt eldönti az is, hogy mely javak vonzzák és érdeklik. Semmi sem bizonyítja jobban egy embernek nagyságát és mélységét, mint az, hogy a kisebb javak iránti fogékonysága leapad, sőt megszűnik, ha Isten őt nagy ajándékaira méltatja. Akiben egy új, idegen táj szépségeinek feltárulásakor, például amikor először pillanthatja meg Itália mesés vidékeit, nem szűnik meg és nem némul el minden további nélkül az alacsonyabb rangú javak, a megszokott kényelem, sport, szórakozás és hasonlók utáni érdeklődés, — az még szűk, kicsiny, jelentéktelen ember. Nem igazi egyéniség az, akiben nem hallgat el az élet megszokott javaihoz való ragaszkodás, s nem vonul vissza magátólértetődően akkor, amikor abban a nagy ajándékban részesül, hogy megtalálhatja élettársát, akit Isten titokzatosan neki szentelt és akivel Jézusban egyesülhet, — de még az sem, aki nem kész ilyenkor minden kényelmét, okos, jó hírét, — melyet barátai szemében bír, — sőt minden birtokát ezért feláldozni és semmire becsülni.

Sőt csak az az igazi egyéniség, akinek boldogságszomját semmiféle teremtett jó kielégíteni nem tudja, aki elmondhatja Szent Ágostonnal:

„Nyugtalan a mi szívünk, míg meg nem nyugszik Tebenned".

Az igazi egyéniség végső ismertetőjele tehát: olthatatlan vágy az Isten, a legnagyobb jó után, a „quaesivi vultum tuum Domine" „a Te arcod kerestem Uram"-lelkület, az a tudat, hogy egyedül csak az Isten tudja kielégíteni; természetes visszaszorítása minden más, igazi jóhoz való ragaszkodásnak, amikor Isten arcának egy sugara ér bennünket, amikor Isten ujja érinti lelkünket, a készség, hogy eladjunk mindent a mennyek országának egyetlen igazgyöngyéért. Ez a legteljesebb belső alakulásunk, legszorosabb odasímulásunk az értékek és javak objektív rendjéhez. Csak abban van meg a belső szabadságnak a szelleme, az a korlátlanság és nagyság, amely az igazi egyéniséget jellemzi, aki megérti az értékrendet és szeme előtt tartja minden örömében, lelkesedésében, minden akarásában, cselekvésében, minden vágyában és lemondásában, minden fogékonyságában és ragaszkodásában. Csak az ilyen ember mentes a jóllakottak megelégedettségétől, a zsákutcában való megrekedéstől, csak az ilyenben él az az egész lényének szárnyat adó vágy: mindig közelebb jutni Istenhez, mely számára a világmindenség értelmét föltárja és minden értékben Isten képét láttatja meg vele; az a vágy, mely előfeltétel, hogy igazi kapcsolatunk legyen Krisztussal, és Krisztus által a Szenthá-

romsággal. Az a vágy ez, melyről Szent Bonaventura az „Itinerarium mentis in Deum" elején azt mondja: „ezeket csak az tudja megérteni, aki mint Dániel, a vágy embere".

A liturgiának csodás érzéke van ehhez az értékrangsorhoz. Az az alapmagatartása, hogy Istennek kimagaslóan első helyet adjon bennünk. A liturgikus cselekvény nem jelent mást, mint az „egy szükségesnek" az őt megillető magaslatra való helyezését. Korareggel, mikor a világ még alszik, megkezdi Isten dicséretét a matutinummal. Nemcsak olyan futólagos Istenre pillantás ez, amelyben már benne van a napi munka feszültsége és a várakozás, hogy mit hoz számunkra ez a nap, hanem nagy, nyugodt kitárulás az Isten felé — „Domine, labia mea aperies et os meum annuntiabit laudem tuam" „Uram, nyisd meg ajkamat és szám hirdetni fogja dícséretedet" — a legfontosabbnak az „Opus Dei"-nek, az Isten imádásának mindenek elé való helyezése, dícsérete és magasztalása annak az Egynek, akiből, aki által, akiben létezik minden „ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia sunt". Elmélkedve időzünk Isten nagy tetteinél, a „magnalia Dei"-nél Istennek hozzánk intézett üzeneténél a lekciókban, a breviárium olvasmányaiban. A Te Deum után, melyben dícsérve, köszönve és kérve felöleljük a kinyilatkoztatás egész tartalmát, a laudesben az istendícséret új folyama kezdő-

dik, s csak azután vetjük tekintetünket a mai napra, az előttünk álló munkára, szenvedésre, örömre a prímában, s tárjuk Isten elé egész napunkat a kéréssel: „dignare Domine die isto sine peccato nos custodire" „őrizz meg minket, Uram, e napon minden bűntől" „et sit splendor Domini Dei nostri super nos, et opera manuum mostrarum dirige super nos, et opus manuum mostrarum dirige" „legyen az Úr, a mi Istenünk fénye fölöttünk és irányítsd a mi kezünk munkáját fölöttünk, igen irányítsd kezünk munkáját".

Már ez a nyugalom, ahogyan Isten előtt „coram Ipso" állunk, miközben Krisztus imáját mondjuk, világos megvalósítása annak az igazságnak, amelyet a bencés jelmondat így fejez ki: „Operi Dei nihil praeponatur", az istenszolgálatnak semmit eléje ne tegyünk; az igazi értékrend világos tudata jut ebben kifejezésre.

Még világosabban látjuk az értékrangsor helyes megértését a szentmisében, melyet Krisztus által, Krisztusban, Krisztussal Istennek bemutatunk. Istennek a legnagyobb, hozzá egyedül méltó imádást és adományt kell bemutatnunk, az Ő egyszülött Fiát, Jézus Krisztust. Azt az örök Igét, melyet az Atya mondott és örökké mond, melyet a megtestesülésben hozzánk intézett, most már mi is „kimondhatjuk" az Atyához intézve és ezáltal megkapjuk Őt, a mi életünket s feltámadásunkat. Most már elérhetjük „az örök halmok

óhajtását" és titokzatosan egyesülhetünk azzal, „akiben az Istenség egész teljessége lakozik". Napközben újra és újra fölemelkedünk az élet folyamából, mindabból, ami feszültségben és mozgásban tart minket az egyedüli örökké változatlanhoz, örökké maradandóhoz, végtelenül dicsőhöz és szenthez, és végtelenül szeretetreméltóhoz. A liturgiának ez a ritmusa is erősen érezteti az igazi értékrangsor ismeretét.

De a liturgia tagozódásában és az egyházi év felépítésében is megtaláljuk ezt az érzéket, mely tiszteletben tartja az értékek rangsorát. Gondoljunk csak az ünnepek egészen pontos fokozataira: Az Egyház osztályozása szerint van: első osztályú festum duplex, elsőrangú kiváltságolt nyolcaddal, amilyen az ünnepek ünnepe: húsvét és pünkösd; első osztályú festum duplex, másodosztályú kiváltságolt nyolcaddal: vízkereszt, úrnapja; elsőosztályú festum duplex, harmadosztályú kiváltságolt nyolcaddal: karácsony és áldozócsütörtök; elsőosztályú festum duplex közönséges nyolcaddal: Nagyboldogasszony, Mindenszentek és Keresztelő Szent János ünnepe; másodosztályú festum duplexek az apostolok ünnepei; duplex maius Maria Magdolna és a nagy rendalapítók ünnepe; festum duplexek az ismertebb szentek ünnepei; van végül festum semiduplex és festum simplex is. Az ünnepelt hittitkok objektív nagyságának mindig megfelel az ünnep rangja és

ezzel együtt az a belső hangnem, amely a nap egész liturgiáját áthatja: a fénynek, örömnek és dícséretnek emelkedettebb foka, az ünneplésnek és ujjongásnak egész pompája. Ez szembetűnően domborodik ki abban, hogy a liturgia bizonyos részei csak bizonyos ünnepeken fordulnak elő, pl. a szentmisében a Credo, a Te Deum a matutiniumban, továbbá az alleluja alkalmazásában, a nagyobb ünnepek Szekvenciáiban, vagy saját Prefációiban, kifejezésre jut az ünnep liturgiájának egyes szövegeiben: húsvétkor a „haec est dies quam fecit Dominus" „ez a nap, melyet az Úr adott"-ban, a visszatérő „hodie" „éppen ma" szóban karácsonykor, a nyelvi kifejezés egész légkörében, az ünnep hangulatának elővételezésében a vigiliák alkalmával, amikor az ünnep mintegy előre vetíti fényét, jelezve közeledését; ez diadalmaskodik abban, hogy egy-egy ünnepnél nyolc napon keresztül időzünk, abban, hogy a nyolcad alatt előforduló kisebb ünnepet háttérbe szorít fényével és nagyságával a nagyobb ünnep; kifejezésre jut továbbá a korális ének dallamaiban, abban, hogy a szentmisét ünnepies segédlettel mutatják be, még a külsőségekben: gyertyákban, tömjénezésben, miseruhákban is. Micsoda nagyszerű megnyilvánulása továbbá ennek az értékrangsornak az a tény, hogy a kisebb ünnep helyet ad a nagyobbnak! Itt valóban megtaláljuk azt, amit föntebb az igaz egyéniség ismertető jelének

mondtunk: a kevésbbé értékes magától értetődőleg helyet ad az értékesebbnek.

Sokan, akik még nem hatoltak be a liturgia szellemébe az ünnepek rangfokozatában, a pontos szabályokban, hogy melyik ünnep adjon helyet a másiknak, — csak jogi szőrszálhasogatást látnak, melynek a vallás területén nem volna szabad előfordulnia. Aki azonban mélyebbre néz, az észreveszi, hogy itt egy nagy, központi elv érvényesül, melynek alakítania kell az egyesek életében is az egyéneknek a mindenséghez való állásfoglalását úgy, hogy életük a létezők obejktív rendjével összhangban álljon.

4. Az éberség szelleme a liturgiában.

Az igazi egyéniség egyik legjobb ismertetőjele az éberség. Az igazi egyéniség éppen abban különbözik az átlagembertől, hogy nem alussza át bizonyos lelki lustasággal az életet, nem elszigetelten, önmagában lát mindent, ami elébe kerül, hanem belső éberséggel mindig mindent, az egész világrend fényében szemlél, in conspectu Dei, az Isten szemszögéből, és így az ember metafizikai helyzetének megfelelően él. De itt nem arról a külső éberségről van szó, amelyet a gyakorlati

érzékkel megáldott embereknél megtalálhatunk, viszont a szellemileg tehetségeseknél gyakran hiányzik, nem a külső helyzetek gyors átlátásáról és megértéséről, nem is bizonyos talpraesettségről, szellemi fürgeségről. Ezek a gyakorlatias emberekre annyira jellemző tulajdonságok sokszor együttjárnak az igazi belső éberség hiányával. Léteznek viszont olyan emberek, akik gyakran szórakozottnak látszanak és nehezen látják meg a gyakorlati dolgokban az összefüggéseket, mert hiányzik belőlük a friss, világos látás, pontosság és fürgeség, — e miatt megmosolyogják és „álmodozóknak" tartják őket a gyakorlati emberek, — mégis nagy mértékben birtoklói a belső éberségnek.

Ez a belső éberség, amelyről itt szó van, abban áll, hogy lelkünket odafordítjuk az értékek világához, önmagunkat kitárjuk az értékek sugarai előtt, belső készséggel lelkileg együtthaladunk az értékekkel, behatolunk a „sursum corda", a „fel a szívekkel" birodalmába, ahová az értékek, mintegy felénk kiáltva csalogatnak. És azután hagyjuk, hogy hadd vigyenek bennünket magukkal. Sok ember, bár látja az értékeket, mégis mintegy a véletlenre bizza, hogy egy érték megragadja-e őt, vagy sem, hányatni és vinni engedi magát, ahová az események folyama, ösztönei, vagy pillanatnyi hangulata űzi. Sokan ráhagyatkoznak természetes lustaságukra, életük állandó szellemi

nemtörődömség, és ezért csak felületes élet. Szellemileg alusznak, még ha van is bennük jóindulat s jóakarat. Mindig egészen lefoglalja őket az, ami éppen időszerű, egyik nap múlik a másik után, a nélkül, hogy ráébrednének a világ és önmaguk mélyebb ismeretére, a nélkül, hogy a lét értelme után érdeklődnének. Magától értetődőnek fogadnak mindent, gyakorlatiasan tesznek-vesznek, és így élik le életüket a nélkül, hogy valaha is eljutnának a létnek és a lét titkainak csodálatára. Az ilyen „alvajáró" emberek nem egyéniségek, ha mégoly tehetségesek is. Életüket valósággal nem ők maguk élik, hanem az élet sodra viszi őket.

Az éberségnek két tényezője van. Az egyik a kitártság a világ mélységei számára, a belső készség minden lényeges befogadására, mely szellemi szemünk elé lép. A másik: kitartás a teljes világkép mellett, amennyiben minden dolgot ebben a keretben, az Isten fényében látunk, és a mélyenfekvő, egyszer már megértett alapigazságokat, s mindenek előtt az ember metafizikai helyzetét mindig a szemünk előtt tartjuk. Az éberségnek ez a két fajtája egy tőről sarjad, illetőleg ugyanazon éber magatartásnak ez a két hajtása van. Egyes embereknél az egyik, másoknál a másik lehet fejlettebb, az igazi egyéniséghez azonban mind a kettő hozzátartozik.

Az éberség keretein belül is különböző fokok-

ban ébredünk rá a világ igazi mibenlétére. Az első fok: általános odafordulás az értékek világa, s annak értelme felé. Ezen a fokon különbözik egymástól az „alvajáró" és az éber ember. Az alvajáró elmegy az élet mélységei mellett; közönbösen csak a kézenfekvőt, a szellemi erőfeszítés nélkül megérthetőt látja; az értékeket nem érti meg, vagy ha meg is érti, józan távolságban marad tőlük, s szíve nem kap lángot azok sugarától.

Az éberség első fokán álló ember már az élet sok területére behatol: észreveszi a természeti és művészi szépet, a megismerés komolyságát, méltóságát, az igazi értékvilág varázsát. Az élet hangosan szól hozzá a maga sokszínűségében. Ezért gazdag és teljes lesz élete, mert belsőleg kitárt és kész az értékek befogadására. Az adottságok foka szerint különböző lehet ez az éberség, egészen a nagy tehetségek éberségéig.

Az éberségnek második foka: az erkölcsi tudatosság. Ez azt jelenti, hogy megértjük az erkölcsi értékvilág követeléseinek kérlelhetetlen komolyságát, azt, hogy ezek beleegyezésünk nélkül is kötelezőek ránk. Ezen a fokon már látjuk az ember metafizikai helyzetét, és felfedezzük azt a képességünket, hogy szabadon igent vagy nemet mondhatunk mindenre, ami csak elénk kerül, vagy bennünk felmerül a szerint, hogy az objektív értéket jelent-e vagy sem.

Lehet valaki sokoldalúan éber, a nélkül, hogy

eljutott volna erre az erkölcsi nagykorúságra és tudatosságra. Az ilyen ember esetleg gazdag képességeivel legyőzi a szellemi lustaságot, könnyen meghallja az őt környező világ hangjait, a megszokás felületessége nélkül szemléli az élet színességét, tartalmát, talán érzi belső erejét is, — és mégsem érti az értékvilágot a maga teljes fenségében és méltóságában. Az ilyenek még nem tudják azt, hogy az értékeket válasz illeti meg, nem értik, hogy az értékvilág független a mi tetszésünktől, természetünk hajlamaitól, még nem fedezték fel a saját szabadságukat, mely lehetővé teszi, hogy természetünk hajlamai ellenére is követni tudjuk az értékeket, elfordulni tudjunk az értéktelenektől, hogy szabadon szentesíteni vagy megsemmisíteni tudjuk ösztönünk pillanatnyi megmozdulásait, hogy az élet ajánlatai előtt szabadon elzárkózhatunk vagy megnyilhatunk.

Az erkölcsi tudat tehát az éberségnek egészen új fokát jelenti, amellyel teljesen új módon értjük meg az értékvilágot és azt a szabadságunkat, mely kötelességünkké teszi a tudatos és kifejezett válaszadást az értékvilágra.

Ez az erkölcsi nagykorúság, magától értetődően szükséges alkotórésze az igazi egyéniségnek. E nélkül az ember mindig serdületlen marad és sohasem jut el a lelki férfikorra. E nélkül az ember

élete minden teljessége és élénksége ellenére is csak „alvás" marad.

Az éberségnek a harmadik foka a belső kitártság Isten felé, figyelés Isten szavára és hivására: a vallásos éberség. — A vallásos éberség belső készség arra, hogy behatoljunk Isten titkaiba, megnyiljunk Isten természetfölötti világa befogadására, mely természetes ismereteink előtt mindig rejtve marad. Ezt az éberséget látjuk az ószövetség pátriarkáinál, ezt találjuk meg keresztelő Szent Jánosban, az apostolokban és a Jézus hivását követő tanítványokban, s ma is mindenkiben, akinek „füle van a hallásra", ha Isten szól hozzá.

Az éberségnek ez a legjelentősebb formája, ez a szellemi hallószerv, ez a figyelés Isten szavára, mely először a teremtményekben, de azután a természetfölötti kinyilatkoztatásban szól hozzánk, előfeltétele a hitnek és lényeges eleme az Istenhez való helyes viszonynak, még azoknál is, akik Istent már megtalálták és vele Krisztus, s az ő Egyháza által természetfölötti kapcsolatban élnek. Ez az az eszköz, mely által mélyebben belehatolhatunk a hittitkokba, itt sugárzik át lelkünkbe az isteni fény, itt vesszük észre magunkban a kegyelem áramlását. Ez az alapja az igazi imádságnak, a Krisztussal való benső együttműködésnek, s annak, hogy titokzatos módon maga a Szentlélek működjék bennünk. Az éberségnek

csak ezen a fokán válunk igazi egyéniséggé, mert ez az éberség elengedhetetlen feltétele bennünk Krisztus kialakulásának és lényeges része a Krisztus-hasonlóságnak.

Vannak olyan emberek, akikből hiányzik a belső készség, s bár él bennük az igaz hit, szellemileg, lelkileg lanyhák, állandó tompultságban élik életüket. Az ő lényüket nem alakítja át a természetfölötti világ. Nem nyitották meg lelki szerveiket, hogy a kegyelem árama beléjük ömölhessen, a keresztségben kapott természetfölötti élet forrása kiapadt bennük.

Az igazi éberség magában foglalja az Isten hangjára való készséges figyelést és az önismeretet. „Ki vagy Te, és ki vagyok én?" — ez az éber lelkület kérdése. „Noverim Te, noverim me," bárcsak ismerhetnélek Téged Istenem, és ismerhetném önmagamat! Az éberséghez hozzátartozik saját helyzetünk megértése az Isten előtt, Istennel való szembeállítottságunk, melyről már szóltunk. Az éberség belső nyiltság, melyben úgy világít Isten fénye, hogy e fénynél fölismerjük és megtaláljuk önmagunkat.

Ezen a harmadik fokon tisztán meg tudjuk különböztetni az éberségnek már említett két tényezőjét. Megtaláljuk az önkitárulást és a befogadásra hajló készséget, — melyet Jézus az okos és balga szűzekről szóló példabeszédében említ, — a virrasztást, az Úr eljövetelének állandó várá-

sát, mert nem tudjuk „sem a napot, sem az órát". Ez az éberség nem engedi, hogy önfeledten éljünk és átadjuk magunkat bukott természetünk felületességre hajló vonzalmának, és azt sem engedi, hogy fülünk eltompuljon és ne hallja, ha Isten szól hozzánk, vagy alva találjon az Úr hívása. De megtaláljuk benne az Isten színe előtt játszódó életet is, ha mindig szemünk előtt tartjuk igazi helyzetünket. Ez az éberség nem engedi, hogy egyes javakhoz annyira ragaszkodjunk, hogy miattuk megfeledkezzünk „az első igazságról", az Istenről. Ez az éberség megakadályozza, hogy annyira elmerüljünk a környező, látható világban, hogy közben felednénk azt, aki e világ mögött és fölött van, s akinek fényében mutatja csak a látható világ igazi arcát. Ez a virrasztás akadályozza meg, hogy elnyeljen minket a hétköznapiság, a mindennap sürgős ügyei és munkái, ezzel tartjuk folyton szemünk előtt Istent, az ő országát, rendeltetésünket, életünk természetfölötti értelmét. Ez a virrasztás jelenti az Isten előtt való járást, az ő fényében való életet.

Az éberségnek két összetevője egészen egymásba fonódik. Minél inkább Istenre irányított a tekintetünk, minél inkább eszünkben tartjuk a teljes világrendet és a saját helyzetünket, s mindent ebben a fényben látunk, — annál nyitottabbak és fogékonyabbak vagyunk, annál inkább beszél hozzánk a lelki szemünk elé táruló mélység, annái

inkább figyel fülünk Isten szavára. Ezzel az éberséggel felismerjük a végső rendeltetésünket fenyegető veszedelmeket: éberek vagyunk a kísértéssel szemben. De a veszélyeket megelőző éberség a tulajdonképeni éberségnek csak egyik oldala, s nem teljes tartalma.

Erre a kétirányú éberségre szólít fel igen nagy nyomatékkal az evangélium: „Vigyázzatok, mert nem tudjátok sem a napot sem az órát, hogy mikor jön az Úr", „virrasszatok és imádkozzatok", „amit mondok mindőtöknek mondom: virrasszatok", „legyetek készen", „virrasszatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek".

Kevés dolgot sürget annyira az Úr, mint épp az éberséget. S ezt teszik az apostolok is. Szent Pál így szól hozzánk: „Te azonban légy éber", „ne aludjunk tehát hanem virrasszunk". Szent Péter azt mondja: „Legyetek meggondoltak, s virrasszatok az imádságban". Szent János pedig boldognak mondja a Titkos Jelenések könyvében azt, „aki virraszt".

Az éberségnek ez a szelleme áthatja a liturgiát és a belőle élő embert szervesen ráneveli erre az éberségre. Hiszen a liturgia nem más, mint a legigazibb értelemben vett virrasztás. A liturgikus imával kikapcsolódunk gondjainkból, elfoglaltságainkból, a ránk váró munka és a gyakorlati élet feszültségéből, a világmindenségnek — melyet mindenkor a látható és érzékelhető környezet

képvisel — bennünket lekötő kis részéből, és felemelkedünk Istenhez, az örökké egyformán fontos és nagy dolgokhoz, az Isten, a Szentháromság, a megtestesülés titkához, az isteni irgalom és szeretet megértéséhez, a „magnalia Dei"-hez, az Isten nagy tetteihez, Krisztus szenvedésének és az Eucharisztiának értelméhez. S nemcsak egy rövid pillanatra emelkedünk fel a liturgikus imában ehhez a természetfölötti világhoz, hanem, hogy sokáig ott időzzünk hittel, reménnyel, szeretettel, dicsérettel, köszönettel, kérésekkel. Ez már kifejezetten az éberség jele. Bár nem azért mutatjuk be a szentmise-áldozatot és végezzük a breviárium-imádságot, hogy éberek legyünk, hanem hogy Istent dicsőítsük. A nyugodt, nyilt odaállás az Isten elé: az éberség megvalósulása. Krisztussal együtt imádkozni: ez a legigazibb értelemben vett virrasztás.

A liturgia végzése éberré tesz bennünket saját metafizikai helyzetünkkel szemben is. Benne tudatosan azon a helyen állunk, ahová objektíve, igazság szerint, valóban tartozunk. Itt összeomlik a gőg kártyavára, az érzékiség minden képzelgése, az elzárkózottság: Isten és önmagunk elől való menekülés, és az önámítás, mely az igazi valóságok meg nem látásának az eredménye. Itt minden teljes igazságban áll a szemünk előtt: minden bűnünk, felelősségünk, a halál, az örök kárhozat veszélye, semmiségünk az Isten előtt,

az ő nagy irgalma, Krisztus drága vérén történt megváltásunk. A liturgia, melyet Krisztusban, és Krisztussal, az örök igazsággal végzünk, beállít minket az igazságba. Minden csalóka látszat, minden félhomály menekül benne a „lumen Christi", Krisztus fénye elől, s e fényben világosan látjuk önmagunkat, helyzetünket és rendeltetésünket.

Az Isten színe előtt „in conspectu Dei" minden földi jó, minden földi cselekedetetünk és feladatunk az őt megillető helyet foglalja el. Ez az éberség nemcsak az örök dolgokra terjeszkedik ki, hanem a mulandó földiekre is. A liturgia maga is éberség, de egyúttal mindenkit, aki belőle él, megtanít az éberségre.

Benne élünk a veszélyben, hogy magával sodorjon a nap forgataga, — de azáltal, hogy a nap át van szőve a breviárium imáival, mindig újra meg újra odalépünk az Isten elé, mindig újra felemelkedünk az éberség magaslatára. Az eredeti bűn következményeit legjobban eltompultságunkban, gondolatszegénységünkben érezzük. Tudjuk, hogy bennünk, megkeresztelteken Krisztus élete lüktet és a Szentháromság vett lakást szívünkben, és mégis, meddig tudunk élni napközben ebből az igazságból? Tudjuk, hogy felebarátunkban Krisztus áll előttünk, és mégis hány embert tudunk igazán ebben a fényben látni? Tudjuk, hogy csak egy a szükséges, és mégis, mennyi mindenért aggódunk! Ha Isten dicsőségének sugara

érinti lelkünket, s csordultig telíti szívünket, milyen rövid időre van szükségünk, hogy újra felületesek legyünk és semmiségekkel töltsük meg magunkat! Isten néha nagy ajándékokra méltat. Például összehoz egy értékes embertársunkkal, akit mi egészen megértünk, s aki minket egészen megért, akit Jézussal és Jézusban szerethetünk, akiben meglátjuk Istennek azt a megismételhetetlen gondolatát, amely épp ebben az embertársunkban valósult meg, akihez nekünk küldetésünk van és akinek viszont küldetése van hozzánk. S ilyenkor is, milyen gyorsan hozzászokunk ehhez az ajándékhoz, mily hamar eltompul látásunk, mily hamar magától értetődőnek látjuk Isten jóságát, s lustaságunkban újra közömbösen megyünk el Isten hívó szava mellett, mely ebből az embertársunkból szól hozzánk és mily könnyen hagyjuk, hogy ezt az Istentől kapott ajándékot is elnyelje az elsekélyesedés, mindennapiság, megkopottság szürke örvénye. Milyen eltompult sokszor a szeretetünk a házasságban, barátságban, a gyermekekhez való viszonyunkban! Milyen közömbösek vagyunk mindazokkal a javakkal szemben, melyeket Isten jósága ad nekünk: a természet szépségével, az igazság fényével, egészséggel, szabadsággal szemben! Vajjon hányat köszönünk meg ezek közül Istennek? Milyen gyorsan magától értetődőnek találjuk azt, amit kevéssel előbb még mint értékeset kívántunk és

kértünk! Megismerhetjük saját eltompultságunkat, ha egy Szent Ágoston vallomásait olvassuk, vagy ha egy asszíszi Szent Ferencre nézünk. Ők éberek, mert győztek a megszokottságon, elfásultságon; ők mindent „in conspectu Dei", az Isten szemszögéből látnak; kihallják minden jóból az Isten hangját, érzik tékozló jóságát, mámorosító édességét, és megértik a dolgokat igazi, teremtési értelmükben. — Az elfásultság napi folyamatát, a szellemi alvást, — mellyel minden jót után magátólértetődőnek tartunk, és nem látjuk meg az újat, mert az új, — mindig megakadályozza a liturgia azáltal, hogy újra meg újra felemel Isten fényébe, és az éberség légkörébe, a véget nem érő dícsérő, hálaadó és kérő ima által.

Felmerülhet a kérdés: a liturgia-e az éberség egyetlen útja? Vagy talán értékesebb a gyakori égrepillantás, mellyel napközben többször tudatunkba idézzük igazi helyzetünket? Nem elég-e az, hogy felindítjuk a jószándékot minden munkánk, örömünk és szenvedésünk előtt, hogy mindent összeköttetésbe hozunk Istennel?

Nem kicsinyeljük le a jószándéknak és az Istenhez való fölpillantásoknak az értékét, de ezek nem tudják pótolni a liturgiát az éberségre való nevelésben. Hiányzik belőlük elsősorban az éberség szervessége. Mint már mondtuk, a liturgiát nem azért végezzük, hogy általa éberek maradjunk, hanem mert Istennek imádással, dícsérettel

és hálával tartozunk, s mert kérnünk kell tőle mindazt, ami üdvünkhöz szükséges. Tehát nem eszköz a felébredéshez, hanem maga a legteljesebb ébrenlét. Éppen ez, — mint már láttuk — a belső átalakulásnak legnagyobb és legjobb módja. Éberek leszünk benne, és nem általa. Továbbá itt nem önkényes felemelkedésekről, égrepillantásokról van szó, melyeket magunknak bizonyos időközökben előírhatunk, hanem ezeknek szervesen kapcsolódniok kell a nap ritmusához, azokhoz a helyzetekhez, melyek mindenki számára előre meghatározottak. Végül a liturgia nemcsak fölpillantás, hanem nyugalmas időzés az Istennél, megállás az Isten előtt; nem pillanatnyi erőltetett felemelkedés, hanem nyilt önkitárás. A liturgia sajátságos ritmusa az, hogy időnként megpihenjünk napi elfoglaltságaink közepette is Istennél, s ez a ritmus sokkal jobban elvon a földi foglalkozásoktól és jobban kapcsol bele Isten világába, mint az önkényes, szubjektív, határozatlan időpontokban tartott szívszárnyalások.

A szívszárnyalásoknak is az a célja, hogy kilépjünk a közeli elintézésre váró munkák feszültségéből, s belépjünk a tulajdonképeni fontosnak és mindig lényegesnek a jelenlétébe. Kell, hogy az ilyen égrepillantások előbukkanjanak egy-egy pillanatra a gyakorlati élet mögül, de nem válhatnak puszta „eszközzé", amelyeket sokszor a nélkül, hogy a gyakorlati életből igazán kilépni

tudnánk, gyorsan elintézünk, hogy azután nyugodt lelkiismerettel ismét elmerüljünk a munka forgatagában. Nem állítjuk, hogy ezek feleslegesek; ezek is szükségesek, sőt nélkülözhetetlenek az éberség szempontjából. De sohasem tudják pótolni azt, amit a liturgia ilyen irányban jelent.

Másodszor — és ez a fontosabb, — a liturgikus imádság kiemel a saját, szűk életünkből, belekapcsol Krisztus életébe, az imádkozó Egyház széles folyamába, Isten világába. Aki csak égrepillantások és jószándék-felindítások által van összeköttetésben Istennel, az nagyon könnyen megreked saját, szűk életében, és olyan vallásos légkörbe kerül, melyet az ő szubjektív, szűk látóköre alakít ki. Addig kicsinyíti, farigcsálja Isten és Krisztus képét, míg azt saját magára nem szabja. Sőt Istennek gyakran csak életirányító szerepet hagy, akitől csak kérni kell, s megkapjuk azt, amit kívánunk, s bár külső látszat szerint mindent rá vonatkoztatunk, bár érte mindent feláldozunk, jelenlétében mégsem időzünk, az ő sugaraiban nem sütkérezünk, s nem adjuk át neki tiszta értékválaszként magunkat. Az ilyen emberek lehetnek jámborak, jóakaratúak, nekik is Isten a végső céljuk, de Istent lerántják a saját életükbe, a saját kicsiny körük szemüvegén át látják s nem tudnak többé helyes szemmértékkel mérni. Ha vallásosnak látszanak is, valósággal nem tudnak kilépni saját életükből Isten elé,

alaptartásuk nem az Isten világában való elmerülés, nem Krisztus önfeláldozó és imádó szeretetében való részvétel, életük nem torkollik Krisztus életébe. Ne kicsinyeljük le ezt a veszélyt! Az, hogy kilépjünk saját, szűk látókörünkből és ráébredjünk Isten igazi világára, bukott természetünk számára, még miután felemelte is azt Krisztus misztikus testének tagsága, oly nehéz feladat, hogy a puszta jószándék és a gyakori felpillantások rendes körülmények között nem elegendők. Istenhez kapcsolódásunk módja itt az egyénre van bízva, míg a liturgiában az Istentől alkotott kapcsolatot tesszük magunkévá, mely alaptartásában, gondolataiban, formájában Krisztus szellemét leheli, és ezért ráébreszt az igazi, természetfölötti világra.

Nem akarjuk a jóakarat értékét kisebbíteni, — annak is megvan a jelentősége, — de sohasem tudja azt az igazi éberségre nevelést pótolni, melyet a liturgia nyujt. Amíg a napot csak jószándékokkal szőjük át, addig bizony megmarad az előbb említett veszély. S csak a liturgiától alakított ember lehet biztos abban, hogy jószándéka nem céljatévesztett. Isten természetesen olyan embert is megajándékozhat az éberség szellemével, aki nem imádkozza a breviáriumot és nem vesz részt naponta a szentmisén. De jelenleg nem arról van szó, hogy milyen rendkívüli kegyelmekkel tüntet ki valakit a jó Isten, hanem azon egye-

nesen célhoz vezető út értékeléséről, melyet Ő nekünk mutat. A liturgia a maga egészében a legmélyebb értelemben vett virrasztás. A szentmise bevon bennünket a keresztáldozat teljes valóságába, az Istenember imádó és megváltó szeretetének megjelenítésébe. De részeiben, szerkezetében is „virrasztás" és „felébresztés". A Credo többszöri elismétlése napközben a breviáriumban és sok szentmisében a virrasztás egy külön nemét jelenti. Az egész kinyilatkoztatásra megadjuk benne a hívő, igenlő feleletet, amellyel Istennek tartozunk. A megismételt hitvallásban kifejezetten is szemünk elé állítjuk a természetfölötti valóságokat. Ez maga is virrasztást jelent, de egyszersmind ráébreszt a nélkül, hogy külön akarnók, a természetfölötti valóságokra. Mindig újra, a látható világtól oly könnyen megzavarható lelki szemünk elé idézi a hitigazságokat. Hasonló történik a mindig ismételt Gloria Patri-ban, az ünnepek Te Deum-ában. Naponként felénk zúg a matutinumban a nagy ébresztő: „Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra", „ma, ha az Ő hangját halljátok, ne keményítsétek meg szíveteket!" Sőt a testnek az istentiszteletbe való bevonása is — a térdhajtás, a főhajtás a Gloria Patri-ra, a felállás az evangélium szavaira — éberséget jelent s egyszersmind éberségre nevel. A természetfölötti világ valóságának micsoda elismerése az, hogy a jelenvalóval szemben külső-

leg is úgy viselkedünk, mintha az láthatóan állna előttünk. Ami sokak előtt csak külsőségnek látszik, az a teljes éberség kifejezése a természetfölötti valósággal való érintkezésben, és ránk kényszeríti a tudatot, hogy előttünk van a teljes valóság. Sőt: ez a szabályozott testtartás is kifejezője az éberségnek, a belső készségnek, az Isten előtt való állásnak; felébreszt az eltompultságból, lustaságból, felráz az önelhagyásból.

A virrasztásnak milyen mély és fenséges szimboluma a breviárium éjtszakai istendícsérete, amikor az egész világ „alszik", — vagy régente a vigiliák ünneplése. A matutinumnak szinte alapgondolata az Isten előtt virrasztás és az alvó világgal ellentétben erőteljesen kidomborodik az igazi valóságokra való ráébredés, amint ezt a keddi matutinum himnusza tükrözi:

„Concors Paterni luminis
Lux ipse lucis et dies,
Noctem canendo rupimus
Assiste postulantibus.
— — — — — — — —
Expelle somnolentiam
Ne pigritantes obruat."

„Atyád fényén Ki osztozol,
Fényesség fénye nappalunk!
Az éjjen dalban rést ülünk:
Kik kérve kérünk, légy velünk.
— — — — — — — —

Az ólmos álmot üzzed el
A lomhát, hogy ne győzze le."

Az egyházi év a maga egészében szintén virrasztás és ébresztgetés. Itt nagyban ismétlődik meg az, amit a liturgikus nap kicsinyben tár elénk. Azzal, hogy megemlékezünk üdvözítésünk mindig egyformán jelentős tényeiről, a „magnalia Dei"-ről, mikor együtt éljük az egyházi év fenséges ritmusát, Isten előtt virrasztunk. Napjainkat nem az egyes ember földi életének eseményei, sem földi közösségek: az állam vagy nemzet emléknapjai teszik nevezetessé, hanem a „magnalia Dei", az Isten nagy tetteire való emlékezés. Ezek alakítják a liturgikus napokat, időszakokat. Milyen éberséget jelent ez, micsoda felülkerekedést a velünk történő földi eseményeken, az egyesek és népek baján, még az Egyház pillanatnyi sorsán is, fölemelkedést a természetfölötti valóságokhoz!

S mennyire rendszeresen vonul az egyházi éven végig ez az ébresztő. Ádventben átéleti velünk az évezredek vágyakozását, s késztet, hogy várjuk az Úr közeledését. „Testvérek, tudjátok meg, hogy már itt az óra, hogy felkeljünk az álomból" — hangzik felénk az egyházi év kezdetén. Ádvent első vasárnapjának evangéliuma Krisztus újra eljövetelét állítja szemünk elé; hiszen a vágy az éberség kifejezője. A lelki-alvásnak, eltompultságnak az a leggonoszabb alakja, ha annyira be-

lemerülünk a napi foglalkozásokba, hogy már nem is vágyódunk Isten után. Egészen eltompult az a jóllakott embertípus, ki önmagával és a földiekkel tökéletesen megelégedve mitsem kíván többé.

Ádvent után a karácsonyi s vízkereszti időszak következik. Milyen ébresztő ez, hogy minden évben megünnepeljük ezt az időt, mintha most történne, mintha először élnők át. Micsoda ébresztő az Úr születésén érzett öröm, a karácsonyi breviárium folyton ismétlődő „hodie", „ma" szavában, Isten dicsőítésében és magasztalásában a miatt, hogy testet öltött az örök Ige. Ez az örömmel teljes dicsőítés szól felénk a szent szövegekben. „Ecce advenit dominator Dominus" „Ime megjött a Fejedelem, az Úr". „Surge et illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum et gloria Domini super te orta est". „Kelj fel és világosulj meg Jeruzsálem, mert eljött a te világosságod és az Úr dicsősége fölötted föltámadott!" „Vidimus stellam eius in Oriente", „láttuk csillagát napkeleten" — halljuk a vízkereszti imádságunkban.

Azután jön a nagyböjt. Isten elé állásunknak komoly nagy ideje, amikor teljesen tudatára ébredünk bűnös voltunknak, és átérezzük, hogy szükségünk van engesztelésre és vezeklésre. Ez az idő meghozza a felébredésnek azt a fokát is, melyet önismeretnek nevezünk, melyben Isten fényénél önmagunkat látjuk, de egyszersmind Isten irgalmasságát is, mely számunkra Krisztus-

ban és Krisztus által lehetővé teszi a bűnhődést és engesztelést. „Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis" „Ime most van a kellő idő, ime most van az üdvösség napja", énekli az Egyház az első nagyböjti vasárnap. Majd a szenvedés hete következik, amelyben ismét ráébredünk Krisztus szenvedéseinek misztériumára; a nagyhét, amely alatt az Oltáriszentség és keresztha lál titkába merülünk el, azután pedig az ünnepek ünnepe, a nagy felébredés a feltámadás ragyogó fényére, a Feltámadott dicsőségére, az örökkévalóság kapujának a halál legyőzése utáni, újból megnyitására. „Mors ubi est stimulus tuus" „Halál, hol a te fullánkod?"

Az éberségnek tetőpontja a húsvéti hét és az egész húsvéti időszak. A nagyszombati szentlecke szavai az éberség lényegét tartalmazzák: „Quae sursum sunt quaerite ubi Christus est in dextera Dei sedens, quae sursum sunt sapite non quae super terram" „Keressétek az odafönt valókat, hol az Isten jobbján ülő Krisztus vagyon; az odafönn való dolgokat keressétek, ne a földieket!" Azután jön a mennybemenetel ünnepe és a Szentlélek várásának kilenc napja. Van-e az éberségnek, a belső készségnek s figyelő nyíltságnak szebb megnyilvánulása, mint az a kilenc nap, melyet az apostolokkal együtt töltünk az utolsó vacsora termében? Elérkezik a pünkösd s újra rá-

ébredünk a Szentlélek eljövetelének misztériumára.

Látjuk tehát, hogy milyen éberséget, micsoda állandó harsogó ébresztőt jelent az egyházi év fenséges ritmusa. Az egyházi év folyamán életünket átvilágítja a természetfölötti világ, az Egyház belevon a hittitkok egymásutáni átélésébe; magunkba szívjuk Krisztus illatát, az ő hangját halljuk, az ő életét éljük! S e mellett nem egy hittitok tetszés szerinti átelmélkedéséről van szó, amelyhez magunk is hozzáfoghatunk szándékosan felidézett gondolatokkal és érzelmekkel, hanem egy magától értetődő szerves bekapcsolódásról az Egyház érverésébe, a vele együtt- és a benne való életről. Minden napot úgy átjár és áthat a liturgia, annyira magától von bele a természetfölötti valóságokba, hogy azoktól körülvéve éljük életünket. Annyira uralomra jut minden napban a virrasztás gondolata, az áldozatban, dicséretben, hálaadásban és kérésben, hogy mi is mindig éberebbek leszünk tőle. Mint már említettük, ez az ébresztésnek legigazibb, legtermészetesebb formája, mert nem azért történik, hogy minket felébresszen, hanem, hogy Isten fölségére és szentségére megadjuk a megfelelő választ.

A liturgiától alakított ember a legigazibb értelemben vett éber ember. Benne nemcsak a belső nyitottság van meg Isten hangja számára, nemcsak a főigazságokra gondol, hanem igazi meg-

világításban látja az összes földi jókat is. Távol áll az eltompultságtól, az oly sokat dicsért közömbösségtől, a sztoikus érzéketlenségtől, nemtörődömségtől; szeme meglátja minden teremtmény „nagy titkát", értelmét, melyet a Teremtő helyezett bele. Gondoljunk csak vissza arra, amit a teremtmények értékéről, nemességéről mondtunk! Milyen tisztelettel szólítja például nevén az Egyház a vizet a keresztkút szentelésekor! Hasonlóképen ellentétet alkotnak a földi javaknak eltompult, magától értetődő elfogadásával szemben a liturgikus asztali imák. Micsoda éber hála ring ezekben a szavakban:

„Oculi omnium in te sperant Domine et tu das escam illorum in tempore opportuno", „Mindeneknek szeme benned bízik Urunk és te adsz nekik ételt, ha eljön az ideje".

„Benedic Domine nos et haec tua dona quae de tua largitate sumus sumpturi", „Áldj meg Uram minket és ezen adományaidat, melyeket a te jóságodból magunkhoz veszünk".

„Agimus tibi gratias omnipotens Deus pro universis beneficiis tuis", Hálát adunk neked mindenható Úristen minden jótéteményedért".

Milyen szerves kapcsolatban áll mindez a természetfölöttivel és lelkünket mindig újra ráirányítja reményeink örök céljára! „Mensae coelestis participes faciat nos Rex aeternae gloriae" „A

mennyei lakoma részeseivé tegyen minket az örök dicsőség Királya".

A liturgiától alakított ember mintegy „égő lámpással a kezében" „felövezett csípőkkel" várja az Úr eljövetelét. Élete telve van vággyal, reménnyel, hálaadással, ünnepélyes meghatódottsággal és nyiltsággal a lét titkai számára. Látjuk, hogy mennyire összefügg az éberség a tisztelettel s azzal a tudattal, hogy az értéket méltó válasz illeti meg, s összefügg a helyes értékrangsor iránti érzékkel. Az éber ember tudatában van mindig a többi emberekkel való mély kapcsolatának is, felebarátjában Krisztust látja, a Corpus Christi Mysticum igazságában él. Minél inkább éberebb valaki, ilyen értelemben véve, annál inkább „létezik", annál igazabban „él", annál inkább teljes egyéniség.

Nagyon fontos, hogy az éberséget éppen ma hangsúlyozzuk. A hamis öntudat ellen irányuló jogos visszahatás következménye, hogy sokan beleesnek a naiv tudatlanság, a gyermeki álmatagság kultuszába. Beleesnek a Charybdisbe, mert el akarják kerülni a Scyllát. A hamis tudat veszélyes. Legyen az akár lelki félresandítás: kíváncsi végigtekintés önmagunkon, cselekedeteinken a helyett, hogy elmerülnénk magatartásunk, cselekedetinknek mindenkori tárgyába, akár önmagunknak és a világnak túlzó intellektuális boncolgatása, a megismerésre való beállítottság túltengése a vágy

rovására, mely nyugodtan akarja bírni a létezőt. De a tudatlan ember sem igazi, nem teljes, hanem félember. Az igazi tudatosság, mely az egyéniségnek elengedhetetlen eleme és Krisztus kialakításában lényeges alkotórész, éppen éberséget jelent, felemelkedést a tudattalan ködéből a Logos fényébe, átvilágítottságot a „Lumen Christi", „Krisztus Világossága" által. A földön csak haladunk a teljes éberség felé, egészen csak az örökkévalóságban fogjuk bírni. Ott a „Lumen gloriae" vesz majd körül bennünket s nemcsak „homályosan tükörben látunk", hanem „színről-színre", „nemcsak részekben smerünk", hanem úgy, ahogy Isten ismer minket. A jelenlegi életre azonban áll, hogy: „Virrasszatok, mert nem tudjátok sem a napot, sem az órát" „s boldog a szolga, kit az ura virrasztva talál".

5. *A diszkréció szelleme a liturgiában.*

Az éberséggel és az értékrangsor iránt való érzékkel szorosan összefügg a diszkréció, az a finom érzék, mellyel megértjük a világ felépítését és szerkezetét. Ezzel az érzékkel meglátjuk a létezők belső dramatikáját, megértjük, hogy mi az előkészület, bonyodalom, kifejlet, eredmény,

melyek egy téma belső kibontakozásának a fokai, a végső kiteljesedésig. Ez a drámaiság, melyet nemcsak a nap lefolyásában — reggel, dél, este — az évszakokban — tavasz, nyár, ősz, tél — az életben — gyermek, férfi, öregkor — találunk meg, hanem az élet sok más helyzetében is ismétlődik, nem mutatja mindig az emelkedés, tetőpont, hanyatlás egyforma ritmusát. A lét legfontosabb területein csak állandó emelkedést találunk a tetőpont felé: gondoljunk csak az örökkévalóságra való előkészületünkre. Az emberek megtérésében is figyelhetjük ezt a ritmust: belekapcsolódnak Krisztus misztikus testébe, életszentségükkel igyekszenek elérni a tetőpontot, hogy többé soha ne szálljanak lejjebb. Minden, ami időben bontakozik ki, magával hozza a belső drámaiságot, a szerves kibontakozásnak belső ritmusát. Az az érzék, mellyel megértjük minden dolog belső kibontakozási törvényét, az igazi egyéniséget jellemző diszkréciónak fontos eleme. A XIX. és XX. századi hanyatlásnak gondolkodásba ejtő jele ennek az érzéknek a pusztulása. Lépésről-lépésre együtt halad a technikával, a világ elgépiesedésével és eltömegiesedésével. Sokak számára minden értéknek, helyzetnek, létfokozatnak a mértéke a technika lett. Mindenütt a lehető leggyorsabban, a legegyenesebb úton akarják elérni a maguk elé tűzött célt. El akarnak hagyni minden úgynevezett „mellékest". S ez a tevékenykedő,

tiszteletlen magatartás megöli az érzéket — különösen szellemi területen — a lények belső kifejlődési törvénye iránt. Ma már nem értik meg, hogy milyen fontos szerepe van az ú. n. „mellékeseknek". Nem fogják fel a dolgokban rejlő objektív isteni gondolatot. — durván, külsőleg közelednek mindenhez; ma már nem értik meg az időben kifejlődő lényeknek belső drámaiságát.

Az ilyen értelemben tapintatlannak, indiszkrétnek vett embertipus nem ismeri a közösségek belső felépítését; különösen nem a szeretetközösségekét, amilyenek a barátság, házasság. Nem érti meg, hogy milyen belső fokokat kell szervesen végigjárnia a két ember kialakuló baráti kapcsolatának, milyen belső törvényei vannak annak a lépésnek, amellyel zárkózott magatartásukból kilépnek és egymás szerető megismeréséig eljutnak. Nem érzi, hogy mikor jött el az a pillanat, amikor a magázásból a tegezésre kell áttérni, nem követi az ismerkedés objektív fokozatait, hanem tudatlan tapintatlansággal kénye-kedve szerint átugorja az ilyen belső fokokat. De csak látszólag ugorja át. A valóságban nem lehet őket átugrani, mert sohasem jut el ahhoz az igazi mély közösséghez, amely két ember között csak akkor lehet meg, hogyha ezeket a fokokat végigjárták. Az objektíven létező fokok végigjárása nem igényli mindenkitől ugyanazt az időtartamot. Egyeseknél egészen lassan megy, másoknál gyor-

san, sőt néha egycsapásra megvan. Függ az emberek tulajdonságaitól és attól is, hogy az objektív rendben hogy állnak egymással szemben. De ezeken a fokokon végig kell haladnunk, s nem lehet őket átugranunk. Az indiszkrét, tapintatlan emberek feltárják szívüket, tegeződnek, s általában úgy viselkednek, mintha a mély közösségi kapcsolat már meglenne köztük, s nem veszik észre, hogy objektíve csak külsőleg és felületes érintkezésben vannak másokkal. Nem tudják, hogy minden belső „szó" számára el kell jönni „az idők teljességének" és csak az idők teljében, s egyedül csak akkor lehet sok mindent érvényesen, teljesen kimondani.

Az ilyen emberek például azt hiszik, hogy szerzetesrendet is úgy lehet alapítani, mint egy vallásos egyesületet: elég egy jó terv, értékes cél, hogy egy szent közösséget, mint amilyen egy szerzetesrend, létrehívjanak. Könyvekkel, beszédekkel csinálnának propagandát tervük mellett, és így toboroznának tagokat az új rend számára. Fogalmuk sincs arról, hogy ilyen közösségeknek csendben, lassan, belülről kell kifejlődniök. Nem elég az alapító egy jó gondolata, hanem Istennek szentelt élet kell; először a rendalapítás terve nélkül Isten hívását kell követnie, az evangéliumi tanácsok szerint élnie, csak azután fognak mások hozzákristályosodni, csak ezután alakul majd ki belső éréssel a szilárd külső forma. Ezt a sor-

rendet látjuk a nagy szerezetesrendek: a bencések, ferencesek, jezsuiták kialakulásában.

A tapintat, diszkréció nélküli emberek nem tudják, hogy a hallgatás, csend, befogadás, összeszedettség micsoda fokozatainak kell megelőznie a tudatos apostoli munkát. Vannak, akik konverziójuk után, mihelyt megtalálták a szentélybe vezető útat, mindjárt apostoli munkát akarnak végezni, sőt a visszaélések megreformálásán törik a fejüket. Ezeknek fogalmuk sincs, hogy mennyi ideig kell hallgatniok, imádkozniok, figyelniök és belsőleg felkészülniök, hogy apostoli munkájuk érvényes, kegyelmi erővel telt és az Úr szőlőjében eredményes legyen. Az ilyen stílus mindig hiányos érzéket jelent a lények belső drámaisága iránt, annak meg nem értését, hogy fokozatokban kell áthaladnunk, ki kell várnunk az adott pillanatot, amelyben a bensőnkben érlelt „szót" érvényesen kimondhatjuk.

Ennek az érzéknek a haldoklása napjainkban apró dolgokban is észrevehető. Sokak előtt felesleges szokás az, hogy találkozásnál barátainkat, mielőtt másról beszélnénk velük, üdvözöljük, vagy, hogy szavakkal kifejezetten is elbúcsúzzunk tőlük távozáskor. Sokaknak felesleges, hogy jó éjt, jó reggelt kívánjanak egymásnak azok, akik együtt élnek. Meg kell értenünk, hogy ezekkel a szokásokkal juttatjuk kifejezésre, hogy számolunk a közösség belső tagozódásával. Minden

együttlétünk más emberekkel objektíve megköveteli, hogy mielőtt valami közös tárgyra térnénk, mielőtt élményeinket közölnénk, egy olyan aktust végezzünk, mely kifejezetten a másik személyének, mint olyannak szól, s amellyel a baráti társaságba való belekapcsolódásunkat jelezzük. Ugyanígy áll ez a búcsúzásra is. Az üdvözlések elhagyása önkényes erőszaktétel a közösségek belső szerkezetén. A kifejezett köszöntés és búcsúzás nemcsak külsőséges udvariasság, mint a címek megadása, hanem a másik személy komolyba-vételét jelenti, azt jelenti, hogy számolunk a személyek közötti helyzettel, és annak szerves felépítettségével. A diszkréció hiányának jellegzetes esete, ha ezeket, mint hátráltató időlopást, felesleges külsőséget elhagyni akarjuk.

A tapintatlansággal jár együtt annak az érzéknek a hiánya, amellyel fel kellene fognunk bizonyos pillanatoknak elérkezettségét, amikor egy-egy belső fejlődés eléri tetőpontját, amikor egy jelentős esemény végérvényesen bekövetkezik. Sokaknak nincs érzékük az élet olyan időpontjaihoz, amelyet a világtörténelemben „történelmi pillanatnak" szoktak nevezni. Az ilyen emberek szeme előtt egyformán folyik le az élet; sohasem értik meg teljesen a jelentős pillanatok belső ünnepiességét, számukra soha sem érkezik el az igazi „most". Nincs érzékük a pillanat döntő, ünnepélyes jelentőségéhez, amikor út nyílnék előt-

tük a másik ember felé, a szeretet első egymásrapillantásakor. Nincs érzékük a hosszú időre történő búcsúzások, vagy a hosszú idő utáni viszontlátások nagy pillanatához, nincs érzékük a születéshez, a halálhoz, a keresztséghez, az ember belső átalakulásának egy-egy döntő fordulatához, vagy egy-egy nagy elhatározás értékeléséhez.

Régente jelképes cselekedetekkel övezték körül minden fontos pillanatot, mellyel az életnek új fejezete kezdődött, oly szimbolikával, mely ennek épp a döntő jellegét emelte ki. Gondoljunk csak a lovaggá avatás szertartására, az inas évekből való felszabadulás jelentőségére, vagy a régi doktorrá avatásoknál, szerződéseknél szokásos kézfogások jelentőségére. Hasonlítsuk ezeket össze az államok mai szerződéskötésével, vagy azzal a nemtörődömséggel, mellyel ma az emberek hivataluk új fokozatát elfoglalják. Mennyire kiforgatnak ma a lényegéből minden jelentős pillanatot! Világos jelek ezek, hogy kihalóban van a nagy pillanatokat értékelő érzék!

A diszkréciónak második foka az az érzék, mellyel az ember eltalálja, hogy adott pillanatokban a lélek mily mélységeire kell leszállnia, mellyel megkülönbözteti a lélekmélységeket és nem csúszik át észrevétlenül egyikből a másikba. Hányan siklanak át például az igazi vallásos magatartásból a saját meggyőződésük hangoztatásának sokkal felületesebb rétegébe anélkül, hogy

észrevennék ezt a mélységcserét! Adott esetekben hány embernél változik át az Isten előtti tiszteletteljes magatartás merőben kimért udvariassággá, puszta illedelmességgé! Vagy milyen könnyen lesz az igazi gyászból önmagunk iránt érzett szánakozás! Mily könnyű összetéveszteni a gyermekkori emlékekre való felületes visszatekintést a valláros meghatottsággal! Sokan az önátadás mélységéből, mellyel szükségben levő embertársuk segítségére sietnek, siklanak át a maguk hasznossá tételének sportszerű örömébe. Vannak asszonyok, akik a férjük iránt érzett szerető odaadást könnyen felcserélik anyáskodó ösztöneik puszta kiélésével. S míg férjük körüli gondoskodásuk kezdetben szeretetük kifejezése volt, később észrevétlenül magán a gondoskodáson, vagy éppen háziasszonyi képességeik kifejtésén érzett örömmé alacsonyult. Vigyázzunk, itt nem maga az öröm jelenti a diszkréció hiányát, hanem az, hogy nem veszik észre, mennyivel felületesebb, kicsinyesebb egyéni örömük, mint szerető önátadásuk. Más emberek anélkül, hogy észrevennék, az igazi aszkézis mélységeiből a sportszerű önfegyelmezés felületességére siklanak. Ismét mások az Isten országáért kifejtett apostoli munkából a saját vagy pártügyeik védelmezésébe.

Az igazi egyéniségnek ismertetőjele, hogy ismeri önmagában ezeket a mélységkülönbségeket és adott helyzetekben nem kerül át észrevétlenül

a mélységből a felületességbe, sőt annyira uralkodik saját lelkének mélységein, hogy minden jóhoz megfelelő komolysággal közeledik, hogy lehetetlen számára a mély dolgokról felületesen beszélni, lehetetlen a jelentőseket a felületesség síkjára áttolni. Az ilyen értelemben vett tapintatlan, indiszkrét emberek másokban sem fogják észrevenni a különböző lelki mélységeket; mindig alkalmatlan időben hozakodnak elő oly dologgal, amely durván feltárja és előráncigálja a másik lelki mélységeit. Az ilyen emberek sokmindent kibeszélnek, szellőztetnek olyasmiket, amit csak a lélek mélyén szabadna kimondani.

S ha mások tárják fel előttük belső világukat, ezt az önvallomást nem a megfelelő lelki mélységbe fogadják be, hanem csak a felszínes társalgás színvonalán kezelik.

Ne értsük félre ezt a diszkréciót úgy, mintha az a zárkózott emberek tulajdonsága lenne, mintha a lélek mélyén rejtőző dolgok kimondása már magában a diszkréció hiányát jelentené, mintha a közlékeny emberek mind indiszkrétek lennének. Nem arról van szó, hogy valaki nyilt-e, vagy zárkózott, hanem, hogy az önfeltárás síkja mélységre nézve megfelelő-e vagy sem. Az olyan emberek, akik mindenkinek elmondják legbensőbb ügyeiket, akik meg nem értő és felületes emberek előtt mély dolgokat tárnak fel, a mi értelmezésünk szerint mindenesetre indiszkrét emberek. A

megfelelő mélységben történő önfeltárás azonban éppen a diszkréciónak a jele. Hozzátartozik a diszkrécióhoz az is, hogy adott pillanatban az objektiven megkívánt „szót" kimondjuk s ne hallgassuk el. A mi értelmünkben vett diszkrét ember érzi annak szükségét, hogy minden témát a maga idejében hozzon elő.

Végül magában foglalja a diszkréció azt az érzéket, amellyel megértjük, hogy fokozatok vannak az egyes javakhoz, különösen az Isten országához való kapcsolatunkban. Bizonyos területeken ez az érzék mindnyájunkban megtalálható.

A Farneze palota építésénél Rómában az építőművészeken: San Gallón és Michelangelón kívül egy egész sereg kézműves dolgozott. Az ilyen műremek megvalósításánál — a haszonleső kontárokat kivéve — mindnyájan tisztában voltak azokkal a különböző fokozatokkal, mely őket a művészi feladathoz kapcsolta. Hogy a művész tevékenységét áthatja a műalkotás objektiv gondolata, míg a kőműves működése önmagában véve csak külsőleg jut érintkezésbe a műalkotás szellemével, az kézenfekvő. A kőműves tevékenységét nem hatja annyira át a műremek szelleme, így munkája lényegileg nem különbözik egy kevésbbé értékes, művészileg rossz épület építésénél kifejtett működésétől. Míg a Farneze palota építésénél értéke van munkájának, mert egy igazán értékes műremek létrejöttét segítette elő, — a má-

sik esetben hasonló buzgósággal kifejtett munkája értéktelen, — természetesen erkölcsi szempontból — mert egy értéktelen valami keletkezéséhez járult hozzá. Az is kívánatos, hogy a mesterembernek is legyen művészi izlése, és örülni tudjon, hogy egy művészi szép létrejöttében segédkezhet. Igy az a tudat, hogy művészi értéket szolgál, szubjektíve új vonással gazdagítja, nemesíti munkáját. Az ő munkája azért mindig lazább kapcsolatban marad az objektív értékkel, és alázatosan be kell vallania, hogy a művész tevékenysége más, mélyebb, s értékesebb kapcsolatban van a létrejövő széppel és jóval.

A legtöbb ember itt világosan látja a fokozatot. Sok más téren, s mindenekelőtt a vallás terén ellenben sokan elveszítették azt az érzéket, mely meglátja az értékfokozatokat az Isten országának szolgálatában. Mindent, amit csak teszünk, szubjektíve istentiszteletté kell avatnunk a nélkül, hogy azokat az objektív különbségeket elmosnánk, melyek az Isten országa szolgálatának különböző fajai között vannak. Világosan kell látnunk, hogy egy, az Isten országáért kifejtett, önmagában véve szükséges munka milyen mértékben szent jellegű, mennyiben folyik igazán az Isten országáért.

Sokan itt már nem látnak tisztán. Nem látják, hogy milyen különbség van szolgálat és szolgálat között, ha valaki a katolikus világnézet alapján

álló politikai pártot szervez, vagy ha szóval, példával apostolkodik az Isten országáért. Azt hiszik, hogy a tagtoborzás a katolikus egyesületek számára egyértékű a szentbeszédekkel. Vannak, akik azt az üdvös hatást, hogy egy katolikus valamely közömbös területen jelentős tudóssá válik, s ezáltal a kételkedők előtt bebizonyítja, hogy a katolikus hit és a tudományos munkálkodás között nincs ellentét, egy fokra helyezik azzal az apostolsággal, melyet a hit és az Egyház szellemétől belsőleg megvilágított és megtermékenyített tudományos munkásság jelent. Nem értik, hogy egy jámbor egyesület más, mint egy szent közösség-alakulat, mint egy szerzetesrend. Sokan nem látják a nagy különbséget a plébániai nyilvántartás elkészítése és a szentmisén való részvétel között. Azt mondják, hogy úgyis minden Isten dicsőségére történik, mindent jószándékkal végeznek, tehát ez is istentisztelet. Mindenesetre, mindent lehet „konszekrálni", mindent meg lehet szentelni, de ehhez nem elég a jószándék, hanem szükséges a belső önkiüresítés, hogy lelkünket kitegyük Krisztus sugarai elé, hogy mindent ne csak Istenért, de a Krisztussal élő közösségből, a Corpus Christi Mysticum átélt tagságából végezzünk. Olyan életet jelent ez, melynek forrása a szentmise. De még ez sem szünteti meg a közelségnek különböző fokozatát, mellyel az egyes tevékenységek az Isten országával összeköttetésben

állanak, mert ezt a tevékenységek jellege maga szabja meg. Az az érzék, hogy a különböző istentiszteletek nagy skáláját át tudjuk fogni, egészen a lélekben és igazságban történő istentiszteletig, azaz a Krisztus által, Krisztusban és Krisztussal történő szentmise bemutatásáig, elengedhetetlen feltétele minden, az Isten országával még oly közvetlenül összefüggő cselekedetek konszekrálásának is. Akiből ez az érzék hiányzik, az ki van téve a veszélynek, hogy a jószándék ellenére is profán fényben látja a szent jellegűt, s tisztára a természetes erkölcs fényében a természetfelettit. Résztvesz ugyan az ilyen ember a szentmisén Isten és az Egyház iránt érzett tisztelettudó engedelmességből, de ezt alig fogja megkülönböztetni az Isten országa érdekében kifejtett, közvetett és felületes munkától.

A diszkréciónak ez a megnyilvánulása is az igazi egyéniség ismertető jele. Nélküle nem lehetséges szerves kapcsolat az értékvilággal, az ember nem alakulhat az értékek által, nélküle nincs igazi krisztuskialakítás.

A liturgiában mindenütt megtaláljuk a diszkréció szellemének ezt a három irányát. Felépítése, egész légköre világosan mutatja ezt a szellemet.

Vegyük először a szentmise felépítését szemügyre. Micsoda belső, szerves kibontakozását látjuk a misztériumban való részvételnek! Nem sietünk a lehető leggyorsabban a tulajdonképeni

célhoz, az átváltoztatáshoz, hanem előbb egy csomó fokozaton kell áthaladnunk!

Először a lépcsőimában odalépünk az Úr oltárához, szembesítjük magunkat Istennel, a Confiteorban bűneink bocsánatát kérjük, majd bekapcsoljuk az aznap ünnepelt titkot az Introitussal. Azután következik a Kyrie, ünnepélyes kiáltásunk Isten irgalmáért. Imádó dícséretet és hálát mondunk a Glóriában, majd megint az ünnep titkát idézi a Könyörgés. Ezután jön lelkünk megvilágosítása és előkészítése a Szentlecke által, majd a szentleckére adott visszhangként Istent dicsőítjük Graduálében, Allelujában. Csak erre következik a még mélyebb, még ünnepélyesebb megvilágosításunk az örök Ige szavai által az Evangéliumban. A Krisztus szavaiban kinyilvánított hitigazságra gyakran a Credo, hitünk kifejezett megvallása az ünnepies felelet. Mindez szerves előkészület, felemelkedés a misztériumhoz.

Ezután az Offertoriumban átadjuk magunkat Krisztusnak, általa és vele bemutattatunk az Atyának. Azután az ostya és kehely felajánlása jön, majd a kézmosás, mégegyszer egy magasabb fokú tisztulás, ezúttal már csak a pap számára, s már itt is állunk közvetlen a misztérium kapuja előtt. De ez még mindig a szimbólumok világa — még a pap áll előttünk, aki mint Krisztus helyettese cselekszik, s kinek tevékenységébe mi is belekapcsolódunk. Közvetlen a misztérium előtt csendül fel a

kiáltás: Sursum corda: föl a szívekkel! Mennyire felhívja a figyelmünket, hogy itt valami új kezdődik, hogy fokozott összeszedettségre van most szükségünk. De mielőtt megújítaná Krisztus közöttünk a keresztáldozatot, mégegyszer fel kell csendülnie az ünnepies dícséretnek és hálaadásnak a „magnalia Dei"-ért a Prefációban, mely a „sanctus, sanctus, sanctus"-szal az angyalok örök magasztaló énekével végződik. Ezután lehull az utolsó lepel: megkezdődik a tulajdonképeni cselekvény: megkezdődik a misztérium jelenné tétele. Csak most következik a közösségi tudat végső, nagy kibontakoztatása, megemlékezés az Egyházról, annak fejéről és tagjairól, szerető pillantás felebarátainkra, s minden embertársunk bevonása a misztériumba, a szentek közösségének felragyogása, s ezzel megszűnik a szimbólumok s emberi cselekedetek világa — Krisztus a fő, bemutatja önmagát a mennyei Atyának.

Valahányszor Krisztus nagy szeretetével a szentmiseáldozatban átadja magát Atyjának, mindannyiszor kiárad erre a szenvedéssel és bűnnel teli világra a megváltás vére, — s ennek a cselekedetnek kimondhatatlan dicsőségében megújul minden, és az egész világra ráragyog a megdicsőülés fénye.

A szentmise valóban a végső mintája minden létező drámaiságnak, azoknak az állomásoknak, melyeket szükségkép végig kell járnunk, a fel-

emelkedés szükségességének, s annak a belső előkészítésnek, mely kell az objektív, érvényes szó kimondásához. Az átváltozás pedig a végső mintája a beteljesülésnek. Itt megtanuljuk, mit jelent egy belső jelentőséggel teljes „pillanat", mikor örökkévalóság és idő érintkeznek, megértjük a beteljesülésnek lényegét!

Amilyen szerves volt a fölemelkedés a misztériumhoz, olyan szerves a szentmise további felépítése is. Miután kifejezetten résztveszünk Krisztus áldozatában, mely a „per ipsum, cum ipso et in ipso", „Általa, Vele és Benne" kezdetű imádságban éri el tetőfokát, következik a szentmise harmadik része, az áldozati lakoma, vagy szentáldozás, melyet a Pater noster, az Úr imádsága nyit meg ünnepélyesen. A Miatyánk első részében mégegyszer dicsőítjük Istent, a második részében az élet kenyerét és bűneink bocsánatát kérjük és ezáltal elsajátítjuk az Istennel való egyesülés és egymás iránti szeretet alapjait. Következik az Agnus Dei. Krisztus irgalmát kérjük s azt a békét, amelyet a világ nem tud adni, s mely mégis feltétlenül szükséges Krisztus áldozati lakomájához. A békecsók az utolsó előkészület az Úr testének fogadására; lebontja a válaszfalakat köztünk és kibontakoztatja a Krisztusban való szeretetközösséget. Majd utolsó szembesítésünk következik Krisztussal: „Domine, non sum dignus", „Uram nem vagyok méltó". Ezután meg-

foghatatlan titokzatossággal lehajlik hozzánk Krisztus szeretete; valósággal magába vesz minket, egyek leszünk vele s beteljesedik a legmélyebb szeretetegység. Ezzel véget is ér a szentmise tulajdonképeni cselekvénye. De nincs hirtelen abbahagyás, hanem fönséges hálaimák következnek, majd a Communio, a szeretet éneke, melyben felragyog az ünnepelt titok fényében az Eucharisztia. A Postcommunio az Eucharisztia hatásaként kegyelmet kér az életünk, s örökkévalóságba vezető útunk számára. Végül ünnepélyes elbocsájtás van: „Ite missa est" és „Deo gratias", de mi még most is maradunk. A pap áldása következik ránk, a távozókra és az evangéliumban megtestesült Logosnak az áldása a leg titokzatosabb evangélium elejének felolvasása által.

A szentmise felépítésében megtaláljuk a mély érzéket a létezők drámaisága, belső kibontakozási törvényei, s azon szükségeik iránt, hogy az objektíve adott fokozaton végig kell haladniok. Sok apróságban is kifejezésre jut ez az érzék: például az oltár, evangéliumos-könyv tömjénezésében, abban az áldásban, melyet a szerpap az Evangélium olvasása előtt kap, a kehely tisztításában, az ujjak leöblítésében áldozás után, abban, hogy az első imákat még lent, az oltárlépcsők tövében mondja a pap. Ezek nem önkényes szabályzati előírások, hanem mély érzék a különböző objek-

tív fokok iránt, s az iránt, hogy minek kell már megtörténnie, mielőtt a legközelebbi fokra átmennénk, — egyszóval: a diszkréció megnyilvánulásai.

Az egész breviárium felépítésében és az egyes imaórák tagozódásában szintén megtaláljuk ezt a diszkréciót. Mindenütt világosan látjuk a fokozatokat. Látjuk, hogy mi a kezdet, melyik a tetőpont, s hol a befejezés.

Ugyanezt a szellemet tükrözi a keresztelés és a papszentelés szertartása. A keresztség szertartásában egész világos fokozatok különböztethetők meg, melyek régente is elkülönültek egymástól. Nagyon mély megnyilvánulása ennek a diszkréciónak, hogy a keresztség szertartását exorcizmusok előzik meg. De méginkább, hogy ezek az exorcizmusok és szimbolumok három fokra tagozódnak, a belső érésnek három foka előzi meg a tulajdonképeni szentség felvételét. Mindegyikben találunk egy, az új foknak megfelelő exorcizmust. Az egyes szimbolumok, cselekvények és imák ezen a három fokon páratlan módon tükrözik a mindig mélyebbre ható előkészületet a szentség felvételére. Az első fok a háromszoros ráfúvás, a homloknak és szívnek kereszttel való megjelölése, kézrátétel, s a só hintése a keresztelendő nyelvére. A második fok a hitvallás letétele és a Miatyánk elmondása, mindkettő a pappal együtt, aki a keresztelendőre ráteszi a stólát s ezzel ve-

zeti a templomba. A harmadik fok a fülek nyállal való érintése s a felhívás: Effeta! Nyílj meg! Ellentmondás az ördögnek és a megkenés a szentolajjal. Csak ezután jön a tulajdonképeni keresztség. Hogy mennyire megvan a liturgiában ez az érzék az objektív fokozatok iránt, kifejeződik abban is, hogy még ma is, mikor rövid idő alatt zajlik le még a felnőttkeresztelés szertartása is, kitart a liturgia a fokozatok mellett, és a megkeresztelendőnek, ha rövid idő alatt is, végig kell járnia a keresztség szentségéhez vezető útat,

Még szembetűnőbbek ezek a diszkréció fokozatok a papszentelésnél. Hét különböző, időben még ma is elkülönített szertartás előzi meg a tulajdonképeni papszentelést. Micsoda diszkréció van a papi hatalom fokozataiban, melyeket a különböző szentelések adnak meg! Milyen világosan kifejezésre jut a diszkréciónak az az oldala, amelyben az Isten országával való kapcsolat egyes fokozatai elkülönülnek egymástól, a különböző, Istenre vonatkoztatott cselekedetekben. Az istentisztelet egyik részét, a szentlecke olvasását már az alszerpap végezheti, evangéliumot hirdetni és szentbeszédet mondani csak a szerpapoknak szabad. A szentáldozást már a szerpap kiszolgáltathatja, szentmisét viszont csak pap mutathat be.

A diszkréciónak ezt az oldalát tükrözik a régebbi előírások is, melyek szerint a hitjelöltek csak az előmisén vehettek részt a felajánlásig.

Világos különbségtétel ez az Istennel való kapcsolat különböző fokában, a szent jelleg fokában és az istentisztelet lényegében! Ameddig csak Isten szavát hirdetik, ameddig Istent csak a gondolat vonalán érintik, ők is ott lehetnek. De a tulajdonképeni misztériumban való részvételre, ahol Krisztus maga van jelen, Istennek valóságos érintésére az Eucharisztiában már csak a megkeresztteltek méltóak és képesek. Hiszen a keresztség által jön létre a valóságos kapcsolatunk Krisztussal, mely számunkra lehetővé teszi, hogy mint tagok az áldozatot a fővel együtt valóban bemutassuk.

Ez a diszkréció látszik a liturgiában a szentségek és szentelmények közötti különbségtételben is. A szentségi jellegnek az az egészen új foka, mely a szentségekben a szentelményekkel szemben megvan, világosan kifejezésre jut a liturgia szertartásaiban. Mindkettő istentisztelet. Mindkettő Isten dicsőítésével áll kapcsolatban. De mégis élesen különböznek a szerint, hogy objektíve milyen közeli kapcsolatban vannak Istennel. Mennyire áthatja az egész liturgiát a különböző lelki mélységek iránti érzék! Mennyire megőriz az ő légköre az igazi mélységben és Isten jelenlétében, mennyire megóv egészen Krisztus arcától átvilágított szelleme minden felületességbe való átsiklástól, melynek a lelkiélet nem liturgikus formái annyira ki vannak téve.

Mennyire Krisztus szelleme alakít itt mindent, még a gregorián éneket is! Az egyéni eltévelyedések felett álló nagyságnak és igazságnak micsoda fenséges világa nyilik meg, ha a „Deus in aditorium meum intende"-t intonálják. Mennyire körülvesz minket egyszerre a szent légkör, melyben a hétköznapiságnak semmi helye nincs.

Napjainkban a sokszor még jó és jámbor szándékú vallásos énekek is gyakran a hétköznapiság, érzelgősség bélyegeit viselik magukon; a híveket felületességre nevelik, a kívülállókat megtévesztik, amennyiben Krisztus igazi arca helyett, melyet a liturgia ragyogtat elénk, teljesen édeskés és érzelgősen meghamisított arcot vetítenek a szemünk elé. Ezek az énekek a helyett, hogy kicsinyességünkből az örök dicsőség Királyának tiszta, titokzatos légkörébe emelnének, a helyett, hogy az „emberek fiai között a legszebbnek" egész „édességét" és titokzatos fényét feltárnák, az érzelgősségnek, nyárspolgári szűkkeblűségnek már természetes szempontból nézve is végzetes világába vezetnek. Sok ilyen ének alkalmat ad a hívőnek, hogy az igazi vallásos meghatottságból átcsússzék a gyermekkori emlékekbe vagy valami vallásos hűségnyilatkozat síkjára. Egyáltalán nem merő esztétikai érzésekről van itt szó, hanem arról, hogy egy ének valóban Krisztus szellemét tükrözi-e vagy sem, hogy valóban szent tartalom tölti-e el és hogy belsőleg mily lélek-

mélységünkbe vezet minket, ha ráhagyatkozunk. Igen gyermekded az a felfogás, hogy minden énekben Krisztus szelleme tükröződik vissza, ha szándékosan a hívők épülésére írták a szöveget és a dallamot, és ha semmi eretnekséget vagy erkölcsileg megbotránkoztatót nem tartalmaz!

Vagy gondoljunk arra, hogy éppen nálunk a karácsony megünneplésénél hány ember él a gyermekkori kedves emlékek, a karácsonyfán égő gyertyák és a kölcsönös ajándékok hangulatában. Bármily szereteremeltő és bájos is ez a légkör, mégis — mégha mentes is az érzelgősségtől — nagy szakadék választja el a természetfölötti ünnepiesség és nagyság világától, mely körülvesz, mikor a breviárium imádságban a karácsonyi matutinum invitatoriuma csendül fel ajkunkon. Az előbbiben kedves, naív ártatlanság, itt imádó tisztelet a megfoghatatlan titok előtt. Ott az a veszély fenyeget, hogy játékosan gyermekes fényben lássuk az Istenember születését, s a fenséges hittitkot tisztára emberi költészet körébe vonjuk. Itt belépünk a fény világába, amely „ma fölragyog számunkra". „Lux fulgebit hodie super nos quia natus est nobis Dominus et vocabitur admirabilis, Deus, Princeps pacis, pater futuri saeculi, cuius regni non erit finis". „Világosság ragyogott föl ma fölöttünk, mert megszületett ma számunkra az Úr és az ő neve: Csodálatos, Isten, a béke feje-

delme, a jövő atyja és az ő országának nem lesz vége".

Vagy micsoda nagy szakadék van a liturgia szellemétől alakított Jézus Szíve litánia és a Jézus Szíve énekek között. A litánia könyörgéseiben és a Jézus Szíve ünnepének officiumában a megtestesülés és a szeretet titka ragyog felénk. „Cor Jesu, in quo habitat omnis plenitudo Divinitatis". „Cor Jesu in quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae". „Cor Jesu cuius plenitudine omnes nos accepimus". „Jézus Szíve, amelyben az Istenség egész teljessége lakozik". „Jézus Szíve, melyben a bölcseség és tudomány minden kincsei megvannak", „Jézus Szíve, melynek teljességéből mindnyájan merítettünk". Az isteni szeretet micsoda fölséges, titokzatos világa veszi körül ezeket a szavakat! Hogy átjárja őket a hittitkok mélysége! S a legtöbb ének megfosztja Jézus Szívét az isteni és emberi természet titokzatos egyesültségétől, és teljesen természetes fényben látja, még csak nem is természetes nagy, tág szív alakjában, hanem egy érzelgős, édeskés, kis emberi szív képében. Ott a litániában valóban látunk valamit az Istenember világából, itt egyenesen bezáródik ez a világ és természetes szempontból nézve is értéktelen és hamis világot állít a helyére.

Abban a vallásosságban, melyet nem a liturgia irányít, könnyen átcsúszik a súlypont az Istennel

való közvetlen összekötöttségből a felületességbe. Sokak számára egy májusi ájtatosságon vagy szentolvasó ájtatosságon való részvétel épp olyan fontos, mint a hétköznapi „szentmise hallgatás", s ha elméletileg nem is állítják őket egy rangra, a gyakorlatban az ájtatosságot részesítik előnyben. Sokan még a szentmise alatt is ájtatosságot végeznek Szent József, Szent Antal vagy más szentek tiszteletére. Másoknál májusban már háttérbe szorul a húsvéti idő ünneplése, mert benne csak Mária hónapját látják, — s a fontosabb, mely a nap jellegét megadja számukra nem a reggeli szentmise, hanem az esti májusi ájtatosság. Ismét mások előtt az Oltáriszentséggel adott áldás látszik legalább oly lényegesnek, mint a szentmise-áldozat bemutatása. Vannak, kiknek egy híres búcsújáróhely meglátogatása ünnepiesebb érintkezést jelent a természetfölötti világgal, mint a szentmiseáldozat. Jobban meghatja őket a tisztelet egy ereklye érintésekor, mint az, amellyel a lépcsőimában az Úr oltárához lépünk.

A liturgia által alakított embernek megsúgja a diszkréció, hogy melyek az igazi, a misztérium közelségétől értékes fokai a szűkebb értelemben vett istentiszteletnek. Ő is elfogadja a tiszteletreméltó, liturgián kívüli ájtatossági formákat, és egészen érzi azt a varázst, mely belőlük, mint a tulajdonképeni, lényeges istentisztelet előfutárjai-

ból kiárad. De belsőleg azon a helyen látja és éli át őket, ahol objektíve állanak.

A liturgia megtanít bennünket, hogy az Isten országában mindent a maga helyére helyezzünk; hármas megnyilvánulási formájában megadja azt a diszkréciót, mellyel életünk igazzá, mi pedig teljes egyéniségekké leszünk. Nem a liturgiával való elméleti foglalkozás, mely a liturgiát tudomány tárgyává teszi, adja meg ezt nekünk, hanem a belőle merített valóságos élet, a liturgia végzése, attól a szellemtől való belső alakítottság, melyet a monasztikus breviárium hétfői laudesének himnusza így fejez ki:

„Christusque nobis sit cibus
Potusque noster sit fides:
Laeti bibamus sobriam
Ebrietatem Spiritus,"
— — — — — — — —
„Krisztus te légy az ételünk,
Hitünk legyen az italunk
Szürcsöljük áldva boldogan
A lélek józan mámorát."

6. A folytonosság szelleme a liturgiában.

Az embernek, mint szellemi lénynek egyik legjellegzetesebb ismertetőjele folytonosságtudata.

Ez nemcsak azt a képességet jelenti, hogy vissza tud emlékezni a múltra, hogy vissza tud nyúlni előzőleg megértett és átélt dolgokhoz, hanem azt is, hogy magát egy és ugyanannak ismeri a változó idők folyamán, a különböző tartalmakkal eltöltött pillanatokban. Az emberben az átélésnek nemcsak egy rétege lehetséges, tudniillik a pillanat átélése, mely mindig csak meghatározott tartalmat ölel fel, hanem mélyebb rétegben magába tudja raktározni a különböző helyzeteknek, értékeknek, s értékmegválaszoló magatartásnak ismeretét. A törés nélküli folytonosságtudat, az összekapcsolóképesség szintén feltétele a teljes egyéniségnek, az ember teljes kibontakozásának. Mert ha valaki csak egymással össze nem függő pillanatokat tudna átélni, ha nem tudná magát egy és ugyanazon embernek a múltban és jelenben, ha mindaz, amit átél, ami fölmerül benne, amit végez, ismét a semmibe süllyedne vissza, mihelyt a pillanatnyi ráirányulást valami más, valami új oldja föl, akkor az ember össze nem függő élmények kötege lenne, s lénye mélységnélküli, mert hiányoznék belőle az egyéniség egy lényeges vonása: a tulajdonképpeni magáraébredtség.

Bár az összekapcsoló képesség minden embernek, mint szellemi lénynek ismertető jele, mégis igen különböző lehet az embereknél ennek a képességnek a fejlettsége.

Vannak öntudatlan emberek, akik teljesen a

pillanatban élnek, akikben rögtön elsüllyed mindaz, amit előbb átéltek, ami őket megragadta és eltöltötte, mihelyt egy új, erősebb benyomásban részesülnek. Lehetnek mély, tartós benyomásaik, de nem vernek bennük gyökeret, nem válnak elveszíthetetlen, maradandó alappá, melyre a többi benyomásokat építhetik. Egyik benyomás a másikra tódul bennük, minden kapcsolat és tagozódás nélkül. Számukra a jelen mindig többet jelent a multnál, még ha tartalmilag jelentéktelenebb, értéktelenebb is. Átsiklanak az életen a nélkül, hogy kibontakoznának, hogy hozzánőnének az értékekhez, melyeket megismernek, az örömökhöz és fájdalmakhoz, melyeket átélnek. Ha hibájukra figyelmeztetjük őket, azt azonnal belátják. De a következő pillanatban már ismét mindent elfelejtettek. Az ilyen emberekből természetesen hiányzik az éberség is. Különösképpen nem érzik meg azt, hogy nem elég, ha az alapigazságokat egy pillanatra elismerjük s utána rögtön elfelejtjük, hanem ezeket egyszer és mindenkorra meg kell ragadnunk, s minden újat, ami elénk kerül, ezekkel szembesítenünk, ezekhez mérnünk. Nem értik meg, hogy az előttük föltáruló értékek nemcsak pillanatnyi igenlést követelnek, hanem idő feletti igenlő odafordulást, hogy azután mértékül szolgálhassanak az élet különböző helyzeteiben. Ezeknél az embereknél a pillanatnyi benyomások élénksége döntő előnyt jelent az érték, és az egyszer átélt

élmény nagyságával, belső tartalmával szemben. Többnyire teljesen szolgái a divatnak, és könynyűszerrel lefoglalja őket mindaz, ami pillanatnyilag a levegőben lóg, ami szűkebb vagy tágabb társadalmi rétegek számára éppen időszerű.

A másik, szintén hiányos tipushoz azok az emberek tartoznak, akiknek vannak még élményeik, akik az előttük fölbukkanó igazságokat és értékeket lelkük mélyén birtokukba veszik, de a pillanatnyi benyomások erős támadásaiban nem tudnak a lelkük mélyén élőhöz annyira ragaszkodni, hogy az mértéke lehessen a későbbieknek. Olyan emberek ezek, akiknél a lelkük mélyén lévő igazságok nem alakítják győztesen jelen helyzetüket. Az ilyenek például megszeretnek valakit, nagy, mély, erős szeretettel. Hűek is akarnak maradni hozzá. De ha új, erős benyomások érik őket, annyira azok uralma alá jutnak, hogy a jelenlegi hatások időtartama alatt mintegy elfelejtik a mélyben élő szeretetet. Pedig épp a meglévő régi szeretetnek kellene uralkodnia az új helyzet fölött! Ha azonban szeretetükre hivatkoznak, vagy szeretetük tárgya közelükbe ér, szabadulni tudnak a pillanatnyi hatástól és ismét diadalmasan előtör a mélyben rejtőző szeretet.

Ezeken az embereken is igen nagy hatalma van a jelen erejének és az új, szokatlan benyomás frisseségének. Ezek sem adnak megfelelő választ a megismert igazságokra és értékekre. Életük

egész folyamán nem jut alkalmuk arra, hogy beletekintsenek az igazság soha el nem vénülő vonásaiba, az értékek mindig egyformán új fényébe.

A folytonosságtudattal bíró ember ellenben minden fölmerülő igazság és érték mellett kitart. Értékválaszoló magatartása, az értékek és követeléseik teljes megértése, és a teljes beléjükhatolás magától értetődő háttérré alakít minden, már egyszer felismert értéket, s az új benyomások mind ehhez igazodnak. Rajta épp annyira nincs ereje az új ingerének, mint a puszta megszokottságnak. S a még annyira megszokott sem uralkodik többé rajta, mihelyt észreveszi, hogy az értéktelen, és semmi új, s azelőtt soha nem látott sem fogja vonzani, ha azt értéktelennek ítéli. Sőt, még azok a javak sem tudják lebilincselni, melyek értékesek ugyan, s időszerűek is, — de mégis olyan rangsorba tartoznak, amelyeknél objektíve magasabbrendű javakat már bír. Amint a kevésbbé értékes magától visszavonul benne, ha értékesebbel kerül szembe, úgy a kevésbbé értékes új sem tudja a már birtokolt értékesebbtől elvonni.

Az olyan ember, akiből hiányzik a folytonosságtudat, nem érzi sohasem át teljesen az elkövetett igazságtalanság fölötti bánatot. Nem érzi szükségességét annak, hogy az elkövetett rossz magatartásunkat kifejezetten is ki kell javítanunk, hogy azoktól, akiket megbántottunk, kifeje-

zetten is bocsánatot kell kérnünk, ha egy tévedést kimondtunk, azt kifejezetten is vissza kell vonnunk. Azt hiszi, hogyha az már elmúlt, ha ő most helyesen viselkedik, illetőleg már nem téved — ezzel eleget tett a lényegnek. Nála túl nagy szerepet játszik az a kérdés, hogy valami a multban történt, vagy a jelenben történik-e.

A folytonosság tudatában élő ember ezzel szemben megérti, hogy az alapigazságokra vonatkozó igazságtalanság vagy tévedés által előidézett diszharmónia akkor sem szűnik meg, hogyha ez az igazságtalan magatartás, vagy téves kijelentés a régmultban történt.

Egészen világos, hogy a folytonosság az igazi egyéniségnek különösen is a lényegéhez tartozik. Szükséges a személy egységéhez, a valóságos éberséghez, a teljes gazdagsághoz, hogy kapcsolódni tudjunk az objektív rendhez, egyesülhessünk az értékvilággal és szerinte alakulhassunk. Összekapcsoló tudat, összefüggés, folytonosság nélkül nincs valódi közösség, nincs megbízhatóság, nincs valódi ismeret, nincs hűség, nincs igazi boldogság sem. Mert az igazi boldogságnak föltétele a kitartás mindamellett, ami a lelkünk mélyén él. Viszont a folytonossággal, az összefüggések állandó szemmeltartásával már elővételezünk egy darab örökkévalóságot. Benne tükröződik az a változatlan helyzet, melyben már csak örök „most" van, melyben minden megvan, melyben

sohasem szakadunk el az értékek teljességétől, Istentől, s hol értékválaszolásunkban nincs többé kihagyás. A folytonosság föltétele Krisztus bennünk való kialakulásának is. Mert mit használ meghallani Isten hangját, ha nem tartunk úgy ki a hallottak mellett, hogy életünk is azok szerint alakuljon! Ha csak a templomban tölt el minket az Isten, kinn pedig a világ benyomásai annyira hatnak ránk, hogy nem Krisztus alakítja életünket, viselkedésünket, akkor sohasem alakulunk át Krisztusba. Az isteni életnek, melyet a keresztségben kaptunk, teljes valósággá, életszentséggé való szerves kibontakozása föltétlenül megkívánja az egyén folytonosságát. Ha azt akarjuk, hogy Krisztus legyen a lelkünk „formája", amint a lélek a test „formája", szemünknek mindig Istenre kell irányulnia, és kell, hogy életünk minden pillanatában Krisztus legyen a szegletkő, amelyen szétzúzódik minden Istennel ellentétes dolog, Krisztus legyen a fény, melyben mindent látunk és megismerünk, s a mérték, hogy valami kaphat-e helyet életünkben vagy sem. Folytonosság nélkül lehetetlen az ember érlelődése, szerves kialakulása; az élet mindig örökös újrakezdés marad nélküle. Ha hiányzik, nem tudunk választ adni Isten örökös változatlanságára; arra, hogy Isten kezében van minden pillanat, hogy Őt állandó értékmegválaszoló odaadás illeti meg s hogy minden élettartalmat Istennel kell szembesítenünk. A

teremtményekkel és az élet föladataival szemben tanúsított minden magatartásunknak ebből az értékválaszolásból kell erednie. Itt is áll, amit az éberségről mondottunk: minél inkább benne él valaki a folytonosságban, annál inkább egyéniség!

Az összefüggéseket nemlátó, a folytonsságot át nem érző emberekből mindig hiányzik valami. Hiányzik a teljes állandóság. Ma még lelki rétegekben találkozunk velük, szeretettel egymásba pillantunk, holnap már idegenül áll előttünk s a levegőbe markolunk, ha meg akarjuk fogni tegnapi énjüket. Az állandóság az alapja az Isten iránti, önmagunk iránti, s más emberek, — akiket szeretünk — iránti hűségnek. Nélküle nincs érvényes közösség. Viszont általa kezünkben tartjuk a létező belső egységet, és magunk is részesülünk abban.

A liturgiát mindennél jobban áthatja s a belőle élőket gazdagítja a folytonossági szellem. A szentmisének és a breviáriumnak naponkinti ismétlése is jele ennek. Megértése annak, hogy Istennek, minden értékek foglalatának áldoznunk kell, Őt dicsérve és hálát adva magasztalnunk. A liturgia gyakori ismételgetései, amelyek a hozzá nem értők előtt feleslegesnek és fárasztónak látszanak, hasonlóan erről a folytonosságról tanúskodnak. Kell, hogy a Gloria Patri-t mondjuk minden zsoltár végén, mert imádásunknak mindig új-

ra és újra oda kell fordulnia kifejezetten is minden titkok titkához: a Szentháromsághoz s a mindig meglevő imádást újra és újra ki kell fejeznünk. Mennyire szeme előtt tartja a liturgia az örökké egyformán újat, az örökké egyformán jelentőset, az örökké egyformán szeretetet és imádást kívánó Istent! Milyen gyakran ismételi a „Deus in adiutorium meum intende"-t: — „Istenem siess segítségemre!" Az állandó Istenbe kapcsolódásnak micsoda gyönyörű kifejezése ez a könyörgés! Mily gyakran ismételjük a Confiteort! Mennyire megvan az állandóan ismételt Credóban annak a szükségnek az érzése, hogy a hit megvallásának folytonosnak kell lennie! Mennyit ismételjük a „hodie"-t a karácsonyi, az „alleluia"-t a húsvéti időben. A liturgiával belemerülünk az örökkévalóság világába, melyben sem a megszokottságnak, sem az új, a szokatlan, a rendkívüli hatalmának nincs helye. Isten szépségéből és szentségéből sugárzó örökké ifjú fény, az Istenember örökké új édessége, örökké és egyformán időszerű.

A folytonosságot nagyon kifejezi az egyházi év állandóan visszatérő ritmusa. Minden év ugyanazt a vágyat hozza adventben, ugyanazt az ujjongást és hálát karácsonykor, ugyanazt a megdicsőült örömet húsvétkor. Hogy megnyilvánul az állandóság abban, hogy azt a szentet, ki majdnem két évezreddel előbb élt, ugyanúgy ünnepeljük ma, mint

az éppen most szenttéavatottat! Mennyire kifejezi ez, hogy a „magnalia Dei"-t a szentekben ugyanaz az örökké egyforma felelet illeti meg, hogy ki kell tartanunk ennél a feleletnél, hogy nemcsak egy elröppenő, hanem maradandó feleletre van szükség. Egy 1800 évvel előbb élt vértanú életszentsége épp úgy alkalom az örömre, hálaadásra és Isten magasztalására, mint a napjainkban élt kis Szent Terézé. A szentek ünnepe között levő fokozat a szent jelentőségéhez igazodik, ahhoz, hogy milyen kapcsolatban voltak az üdvösség művével és sohasem ahhoz, hogy időben milyen távolság választja el az egyes szenteket tőlünk. Diadalmasan hirdetik az értékek állandóan új jelentőségét, hogy Szent István vértanúsága, Szent Pál fordulása, Szent Péter börtönéből való szabadulása mindig egyformán időszerű és mindig ugyanazon örömmel ünnepeljük. A liturgiában valóban Isten szelleme lebeg: „aki előtt 1000 év olyan mint egy nap". S milyen folytonosságot találunk állandóan ismételt imáink szövegének kötöttségében! Hiszen nem az a fontos, hogy új szavakat mondjunk Istennek, hanem hogy az Őt objektíve megillető „érvényes" szó mellett az Egyház imájában kitartsunk, s mindig mélyebben, tudatosabban vele együtt végezzük.

Igy a liturgia örök nagy megjelenítése a folytonosságnak, belekapcsolódás a Fiú mennyei Atyja iránt érzett örökké változatlan, imádó szeretetébe.

Aki belőle él, abban szervesen kialakul és meglesz a folytonosság, az Isten dicsőségét hirdető, igazi értékekkel való viszonyában is és meglesz más emberekhez, közösséghez, ismeréshez, természet és művészet szépségeihez való állásfoglalásában is.

A folytonosság jelenti az egyén igazi egyszerűségét minden bonyolultsága mellett is, és végső egységet tár elénk, mert állandóan kitart a legmélyebb, végső értékmegválaszolásnál, annál, mely Istenre vonatkozik, s minden más értékválaszt ehhez alakít. A liturgia minden gazdagsága és kimeríthetetlen szétágazása ellenére is telve van ezzel az egyszerűséggel. Az általa alakított ember egyszerű, mert Istenből él, és mindent Istenben végez, mert mindent Krisztus által, Krisztussal és Krisztusban végez. Fölötte nincs hatalma a jelen pillanat időszerűségének, magával ragadó erejének; az ő életéről áll: „Christus heri, hodie et in saecula" „Krisztus tegnap, ma és mindörökké!"

7. *A természetesség szelleme a liturgiában.*

A ma embere örvendetes vágyakozással fordul a természetes felé, s kerül mindent ami mesterkélt, erőszakolt. Ez a vágya — sajnos— sokszor

eltévelyedésekhez vezet: az életerő istenítéséhez és a bizalmatlansághoz mindaz iránt, ami az emberben szellemi. Sokan a szellemet akarják felelőssé tenni az ember életében található mesterkéltségekért. A természet utáni vágy a tudatalatti kultuszához vezetett; gyanúval fordul el a tudatostól és előnyben részesíti mindazt, ami az emberben a szabadság felhasználása nélkül „magától" történik. Ezeknek az eltévelyedéseknek az alapja a természetes és nem természetes közötti ellentét hamis fogalmazása.

Természetes az, aminek megvan a saját értelme, teljes célrairányultsága. Két ellentéte van: az egyik a minden szellemiséget nélkülöző mechanizmus, a másik a mesterkéltség, mely kívülről, önkényes úton szellemet, célt visz a dolgokba.

Az emberi egyesületek legnagyobb része szellemtelen, mechanikus képződmény, vagy csak kívülről belevitt, önkényes céllal rendelkező mesterkélt közösség. A család ellenben természetes alakulat, mert belülről, az ember lényegéből fakadó közösség. Hasonlóan természetes minden műalkotás. A mechanizmusnál az egymásmellettiség az uralkodó: a mennyiségi kiterjedés, a külső kapcsolat. A természetes dolgok körében az egymásbaniság, az, hogy a részek kölcsönösen átjárhatják egymást. A mesterkéltben a kívülről belevitt cél, a részek bizonyos egymásba kapcsolódása ellenére is megmarad az egymásmellettiség,

összetettség. Minél természetesebb valami, annál egyszerűbb, még bonyolultsága, célgazdagsága ellenére is. Viszont minél kevésbbé természetes, az egyszerűség annál inkább szegénységet jelent benne.

Az élőlény, bár jellegzetes példája a belső lényekből kiépülő természetes egységnek, mégsem igaz mintaképe a természetesnek. A szellemi lény, mint ilyen már sokkal inkább lényegéből fakadó egység, benne sokkal nagyobb a részek egymásbakapcsolódása, egymástól átjártsága, s így sokkal egyszerűbb, természetesebb. Állásfoglalásaiban és cselekedeteiben egészebb, mint az élőlények tagjaikban s szerveikben. A szellemi lény mint tudatos, ismerő és állásfoglaló lény értelemmel jobban telített, mint a szellem nélküli, merőben élő lények. Világosan látszik ez a létezőkkel való érintkezésükben. A szellemi lény megértőleg behatol a létezők ismeretébe, részesül benne, birtokolja azt, s ezért az értékessel való tudatos érintkezése már az értékválaszolás legalacsonyabb fokán is hasonlíthatatlanul természetesebb felépítésű, mint a tisztára okozati, külsőséges, nyers érintkezés az élőlények és környezetük között. A természetesség az értékek önkéntes, szabad megválaszolásában éri el csúcspontját. Ekkor kifejezetten, megértően hatol be az értékbe, átéli annak belső ritmusát. Csak itt, ebben az értékválaszban következik be a tulaj-

donképeni önátadás, egyedül itt hatol be teljes éberséggel az öntudattal bíró ember az értékekbe. Az a mód, ahogyan az érték a lelkünkbe behatol, vele egyesül, lelkünk igenlő feleletét bennünk kiváltja, a legtermészetesebb, minden mechanizmustól és mesterkéltségtől a legtávolabb álló az egész természetes renden belül.

A természetben valami vagy értelemmel telített, vagy azt nélkülöző. A természetben csak mechanizmus van és természetesség, mesterkéltség nincs. A mesterkéltség ugyanis feltételezi a szellemi lényt. Csak a szellemi lény, az ember tud oly valamit alkotni, amelybe kívülről viszi bele az értelmi összefüggést, például szerszámokat, gépet. Az életből, mint ilyenből semmi mesterkéltség nem fakad. A szellem az előfeltétele minden mesterkéltnek, de maga a legkevésbbé mesterkélt. A szellemi lénynek, az embernek minden lényegéből eredő magatartása jellegzetesen természetes. Természetes az értelmi állásfoglalása, a szeretete. Természetes az akarata, mely az értékes tartalomra rögtön így válaszol: neked létezned kell! — Az ember által létrehozott dolgok nagy része szintén jellegzetesen természetes, így az igaz ismeret minden eredménye, minden igazi műalkotás, minden kultúra.

Viszonylag csak kis kör a tágabb értelemben vett mesterkéltség, a technika, a civilizáció területe. Bizonyos közösségek, mint az egyesületek,

nem természetes, nem szerves alakulatok. De mesterkéltségük nem jelent értéktelenséget, hanem csak kisebb értéket, alacsonyabb fokot a természetessel szemben, amint a szervetlen természet mechanizmusa sem jelent értéktelenséget. Itt tudatos mesterkéltségről van szó.

A mesterkélt csak akkor lesz kifejezetten értéktelen, ha lényegük szerint természetes dolgok közé kényszerítjük bele. Tehát akkor, ha például mesterkélten próbálunk örömet „létrehozni". Az örömnek az értékből önmagából kellene fakadnia, szinte úgy mondhatnánk, hogy szellemünk az értékkel való érintkezés által „nemzi" az örömet. Ha cselekedetünket az akaratunkkal irányítjuk, cselekvésünk a legtermészetesebb úton halad. Ha ellenben a szeretetet akarjuk akaratunkkal irányítani a helyett, hogy akaratunkkal a szeretet útjában álló akadályokat hárítanánk el, a helyett, hogy a szeretetre érdemes értéket magunknak feltárnánk, hogy azon lennénk, hogy másokat ne csak kívülről, felületesen szemléljünk, hanem belső értékeik szerint, s egyáltalán természetesen fejlődjék bennünk a szeretet, akkor magatartásunk nem természetes. Ne értsük ezt úgy félre, mintha az Isten és felebarát szeretetét nem kellene szándékosan akarnunk. Inkább kell, hogy mindig telve legyen lelkünk az akarattal, de kell az is, hogy megértsük, hogy a jelen esetben a szeretet elsajátításánál az egyedüli út, amelyiken ezt

a célt valóban elérhetjük nem az akarat, hanem az értelem útja. Nem vagyunk természetesek, ha esztelen türelmetlenséggel és akaratunk túlértékelésével próbáljuk meg közvetlenül magunkévá tenni a szeretetet, mint ahogy a magunkévá tudunk tenni egy-egy mozdulatot, cselekedetet. Az ú. n. szeretetaktusok, amelyeket az ember önkényesen gyakorol, nem természetesek, és igen messze állanak az igazi szeretettől, melynek önként kellene fakadnia bennünk. Alázatosan el kell ismernünk, hogy akaratunk működése a szeretet számára nagyon is közvetett előkészületet jelent. Mindenütt, ahol a diszkréciót megsértjük, ahol önkényesen átlépünk a belsőleg adott kibontakozási törvényeken és akaratunkkal kívülről, mesterségesen akarunk valamit „kikényszeríteni", „létrehozni", ott a magatartásunk nem természetes, hanem mesterkélt, és kifejezetten értéktelen.

Ennek a negatív, nem természetes magatartásnak jellegzetes példáját szolgáltatják az olyan nők, akik elsősorban gyermek után vágyódnak férj helyett. A férj iránt érzett szeretetből nőhet csak ki magátólértetődőleg a vágy a férjjel való egység legmélyebb szimboluma: a gyermek után! Ha valaki a szeretetegységnek ezt a gyümölcsét kívánja, átugorva magát a szeretetegységet, az elárulja, hogy belőle hiányzik a diszkréció, és hogy mesterkélten elővételez olyan magatartást, amely csak a másiknak lenne következménye. —

Hasonló eset az is, ha a házasságban hiányzik a gyermek utáni vágy, vagy ha éppen örülnek házasságuk gyermektelenségének. Ez is jellegzetes természetellenes magatartás, mivel itt az új ember létrejöttének és a szeretetnek titokzatos kapcsolatában mesterségesen megszakítják a belső természetes vonalat.

Az igazi egyéniségnek különös ismertetőjele, hogy mindent természetesen végez, hogy minden öröme, szeretete szellemének az értékekkel való természetes érintkezésből fakad, hogy minden egyes cselekvése, például köszönete, hálája, dicsérete, magasztalása természetesen, belső tartalmából nő ki, hogy viselkedése minden egyes helyzetben természetszerűleg az alapmagatartásából ered, s belső fölemelkedése, szenttéérése is szervesen alapmagatartásából folyik személyiségének minden területén.

Az igazi egyéniség kialakításához nem szükséges az akarat technikai kiképzése, az élet szétdarabolása egyes görcsös aktusokra, Istenhez való viszonyunk felaprózása időszerű, szervetlenül egymás mellé rakott számszerűleg halmozott kis áldozatokra, lemondásokra, égrepillantásokra, jószándékokra. Nem szükséges Isten parancsainak kicsinyes szétdarabolása számtalan apró előírásra, melyek kívülről és előre szabályoznak minden helyzetet. Sokkal inkább szükséges, hogy önmagunkat kitárjuk Isten mélysége előtt, hogy egé-

szen kitegyük magunkat az isteni Nap sugarainak, hogy elteljünk Isten dicsőségével; hogy meglegyen a nagy szembesítésünk Istennel, hogy önmagunkat teljesen megismerjük és tisztán lássuk Isten fényében, hogy meglegyen bennünk a Krisztus arcától lángra lobbantott szeretet és az ő erejéből és tüzéből élő akarat az Úr útjain való vándorlásra; hogy kiürítsük magunkat a keresztségben belénk oltott isteni élet számára, hogy Istent bennünk szóhoz jutni engedjük, hogy „virrasszunk" az Úr előtt. Szükséges mindenekelőtt annak világos átlátása, hogy saját erőnkből mi nem tudjuk magunkban Krisztust kialakítani, hanem az Úrnak kell minket átalakítania, hogy nem mi tudjuk megmenteni saját lelkünket, hanem Krisztus; szükséges, hogy kérjük az igazán helyes gondolatokat és elhatározásokat, hogy imádkozzunk a szeretetért, hogy megértsük, hogy a mi feladatunk csupán szabad együttműködés a kegyelemmel, hogy Istenre bízzuk átalakulásunkat. Viszont nincs szükségünk egész sereg pedagógiai óvóintézkedésre, melyet a saját személyünkön kellene gyakorolnunk, nincs szükségünk sok-sok műveletre, melyet nem önmaguk miatt végzünk, hanem csak meghatározott célra irányuló eszközökként alkalmazunk, de szükséges, hogy szinte belenőjjünk Istenbe, a természetesen, magától megkívánt és érvényes, és nemcsak eszközszámba vett értékmegválaszolások által.

Ezen az úton vezet bennünket a liturgia.

Más nem liturgikus vallásossággal — melyek az ember átalakítását az akarattechnika kiképzésével próbálják elérni — ellentétben, a liturgia lelki szemünk előtt az Isten dicsőségét tárja fel. Az egyházi év folyamán elénkvetíti Krisztus arcát az ő megfoghatatlan titokzatos szépségében, körülvesz bennünket a természetfölötti légkörrel, minden szimbolumával, a gregorián-ének szépségével és olyan világba visz be, hol állandó az „Epiphania Domini", „az Úr megjelenése". Lelkünket egyesíti ezzel a világgal és ebből az egyesülésből létrehozza a szent szeretetet, örömet, szent vágyakozást, s azt a rendíthetetlen akaratot, mellyel mindenben Istent kívánjuk szolgálni.

A lelkiéletnek minden más tipusa, az élet katonásnak látszó mechanikus fegyelmezése a napot számtalan, apró akarati aktusra, önserkentésre, bátorításra darabolja, amelyekben külsőleg, egyes aktusok által, majdnem szuggesztív úton akarja bensőnket átalakítani. A liturgia végzésében előtérben áll Istenhez való magatartásunk, az ember belső mivolta, s ebből a belső alapmagatartásból nőnek ki az egyes aktusok. Míg az aszkézisnek bizonyos módjai a természetfölötti élet kialakulásának előfeltételét a természet erőszakos kiölésében látják, és sztoikus közömbösséget kívánnak minden földi jóval szemben, addig a liturgia szervesen a természetünkhöz kapcsolódik, és a meg-

dicsőülés természetes fokozatain át vezet a természetfölötti világba.

Igaz, benne is meghalunk Krisztussal, hogy Vele föltámadhassunk, benne is meghalunk a világnak, hogy Istennel éljünk, de ez a meghalás természetes folyamat, s nem jelenti természetünk agyonütését és erőszakos megtagadását, sem mesterkélt eltompítását, hanem a belső önkiürítést Isten számára. Éppen az a mód ahogy a természetest és természetfölöttit összekapcsoljuk, nagyon jellemző arra a különbségre, mely Krisztus bennük való kialakításának természetes és mesterkélt útja között van. Nézzük például az állásfoglalást a szenvedéssel szemben az imádságban. Ha egy Nagy Szent Terézia szenvedésért imádkozik, hogy még szorosabban kapcsolódhassék Krisztus szenvedéseihez, ez természetesen nőtt ki Istenhez való kapcsolatának magas fokából és azokból a különös kegyelmekből, melyekben ő részesült. Nála azért az ilyen ima természetes, érvényes, és megragadó nagyságú. Ha azonban mi akarnók Krisztushoz való belső átalakulásunkat ilyen szenvedéstkérő imával kezdeni, akkor ez természetellenes, erőszakolt, szinlelt volna. Úgy tennénk ebben az esetben, mintha nem léteznének természetünk adottságai. A természetes út számunkra az, hogy kérjük Istentől, óvjon meg minket a szenvedésektől és megpróbáltatásoktól, ha az Ő szent akaratának úgy tetszik; ha azonban isteni

terveiben mást határozott számunkra, adja meg nekünk azt az erőt, hogy azt Krisztus szellemében tudjuk elviselni. Ilyenek a liturgia imái.

A nagyszombati szertartások folyamán előkerülő mindenszentek litániájában ezt imádkozzuk: „A peste, fame et bello, libera nos Domine", „a pestistől, éhségtől és háborútól ments meg Uram minket", „a fulgure et tempestate, libera nos Domine", „villámtól és égiháborútól, ments meg Uram minket". Sok orációban is a földi bajok távoltartását kérjük, például a Pünkösd utáni XIX. vasárnap könyörgésében: „Mindenható és irgalmas Isten, távoztass el kegyesen mindent, ami nekünk ártalmas, hogy testben és lélekben egyaránt akadálytalanul szabadon kövessük, ami a tied".

Sőt, a szentmise kánonjában, a Miatyánk utáni imában is ezt kérjük: „Szabadíts meg minket kérünk Urunk, minden mult, jelen és jövő bajtól..."

Néhány fogadalmi szentmise is, például a betegekért, zarándokokért és útonlevőkért szóló, a földi bajok elhárítását kéri. A misekönyv „különféle könyörgései" között is találunk ilyen kéréseket. S ismét más helyen azt a kegyelmet kérjük, hogy Istennek minden intézkedését helyes lelkülettel fogadjuk.

A vallásosság sok irányában, melyek nem a liturgia szelleméből fakadnak, bizonyos egyoldalú-

ságot találunk: egyes vallásos szertartásoknak önkényes elszigetelését, másoknak túlságos hangsúlyozását. Igy találunk olyan aszketikus magatartást, mely az értékekre válaszolóan köszönetet mond a javakért, melyeket Istentől „minden világosság atyjától" kapunk. De bukott természetünknek azt a nagy veszélyét, hogy elmerülünk a teremtett javakban, annyira előtérbe állítja, hogy minden helyzetet, melyben valamely teremtett jót kapunk, csak mint aszkétikus alkalmat fog föl. Igy ajánlanak olyasmit, hogy egy-egy szép táj megpillantásakor csukjuk be szemünket és használjuk ki az alkalmat, hogy Isten dicsőségére egy kis önmegtagadást, áldozatot hozzunk. Pedig ilyenkor az a helyes magatartás, hogy észrevegyük Isten elénk táruló teremtett szépségeit és az ő dicsőségére, mely teremtményeiben megnyilvánul, megadjuk az örömnek és lelkesedésnek megfelelő választ. Istent kell keresnünk a szépségben, hogy ahhoz az objektív dicsérethez, mely Hozzá a szépségből száll föl, belsőleg csatlakozzunk.

Vagy azt is ajánlják, hogy minden esetben tegyük fel magunknak a kérdést: „mit használ ez az üdvösségemre?" Vigyázzunk, ez a kérdés más, mint Szent Alajos helyes kérdése: „Quid hoc ad aeternitatem" „mi ennek a kapcsolata az örökkévalósággal?": amely tulajdonképen a teremtmények Istennel való szembesítése és éppen az a

célja, hogy az illető dolog értékét igazi megvilágításában lássuk! Az előbbi kérdésben pedig úgy állunk a dolgokkal szemben, mintha azok puszta eszközök lennének üdvösségünk elnyerésére és irántuk való érdeklődésünket csupán hasznosságunkra korlátozzuk, hogy mennyire szolgálják üdvösségünket; kiszorítja tehát a helyes beállítást, amely szerint elsősorban örülünk az értékesnek ahol csak találkozunk vele mindenütt és igeneljük Isten nagyságát és jóságát, mely benne megnyilvánul.

Ilyen önmagában helyes és jó vallásos magatartás túlzásairól és elszigeteltségéről a liturgia mitsem tud. Benne minden a megfelelő helyen van, mely őt objektíve megilleti. A liturgia mindent az Isten és ember klasszikus nagy összefüggésében lát, benne minden a természetes, szerves kapcsolatában lép föl. A „Domine, Deus noster, quam admirabile est nomen tuum", „Uram, mi Urunk, milyen csodálatos a te neved" mellett megtaláljuk a „Domine, Domine quis sustinebit?" „Uram, Uram, ki áll meg előtted?"-et, a Gloria mellett a Confiteort, a „Rex tremende maiestatis", a „Rettenetes Fejedelem" mellett a „Fons aeternae pietatis"-t, az „Örök jóság Forrását"-t is. De ez már a liturgia egy újabb jellemvonásához vezet, — amely jellegzetesen megkülönbözteti minden nem liturgikus imádságtól, — a klasszicitáshoz.

8. *A klasszikus szellem a liturgiában.*

Ha nyitott szemmel és kitárt szívvel hatolunk be a liturgiába, önkéntelenül is kikívánkozik belőlünk a kiáltás: Ó igazság, igazság, igazság! Mindent áthat itt a Szentlélek lehelete, mindent megvilágít a Lumen Christi, minden az örök Logosról tesz bizonyságot. Eltűnik mindaz, ami látszat, ami bizonytalanság, ami ámítás, ami nem természetes, ami túlzás, ami kicsinyesség. A liturgia mintaképe mindannak, ami klasszikus, a szó legnemesebb értelmében.

Mindaz, amit eddig megismertünk: az igazi közösségi tudat, a tisztelet, a liturgiában megtestesülő igazság, hogy minden értékre megfelelő válasszal vagyunk adósak, a benne élő érzék az értékek rangsora iránt, az éberség fénye, a diszkréció szelleme, törés nélküli folytonossága, teljesen természetes fölépítettsége, mind, mind szemünk elé tárja a liturgia páratlanul klasszikus voltát.

Különösen a diszkréció és a természetesség függnek szorosan össze a klasszicitással. Hisz éppen az a klaszikus lényege, hogy mindent azon a helyen lát, ahol objektíve áll, hogy a lények értékviszonyait tisztázza, semmit sem szorít ki a helyéről, semmit sem takar el; előtte minden a belső kapcsolatban, a maga szerves fölépítettségében bontakozik ki, nem kap helyet, ami túlzás,

ami homályos, ami romantikus színezetű. A világot az Istent hirdető valódi mélységében, ragyogó értékteljességében látja. Hiányzik belőle az eltompultság, a csak külső utáni ítélés, a szubjektív félremagyarázás, az okoskodó boncolgatás, röviden: a klasszikusban minden teljesen megfelel a létezők objektív rendjének.

A létezőknek az objektív rendjéhez való igazodás egyúttal az igazi egyéniségnek is jellemzője. Fejtegetésünk elején láttuk már, hogy az egyéniség éppen abban különbözik az átlagembertől, hogy benne a klasszikus emberi magatartás a maga teljességében valósul meg, hogy nincsenek benne esetleges rendellenességek, hogy különösen kidomborodik benne mindaz, ami az ember lényegének megfelel, hogy ő az ember metafizikai helyzetében él.

A klasszikus embert az igazi problémák foglalkoztatják. Fölismeri a bűn veszélyességét, érzi, hogy rászorul a megváltásra, ismeri természetének gyöngeségét, gyarlóságát, s nagyon vágyódik a közösségre, szeretetre: érzi azt is, hogy a teremtmények nem tudják kielégíteni, ezért vágyódik az abszolútumhoz: „nyugtalan, míg meg nem nyugszik Istenben". A nem klasszikus egyéneket a látszat-problémák foglalkoztatják, olyasmi okoz nekik szenvedést, ami tisztára szubjektív tépelődésükből ered, a sajátmaguk alkotta problémák. A bűnök, tökéletlenségek, tévelyek körében is

észrevehető ez a különbség a klasszikus és nem klasszikus között. Önmagában véve természetesen minden bűn, minden tévely, az objektív értéktől, vagy rendtől való minden eltérés jellegzetesen klasszikus-ellenes.

De ezen az objektív értékkel szemben fennálló ellentéten belül még egy különbséget állíthatunk fel klasszikus és nem klasszikus között. A szerint, hogy a pozitív értéktől való eltérésben mily módon tükröződik mégis az objektív rendtől való függése, vagy, hogy a negatívumban lényeges dologról van-e szó, vagy hogy bukott természetünk objektíve is gyenge pontján történik-e az eltévelyedés; sokszor még a negatívumokhoz is kapcsolódhat bizonyos klasszicitás. Minél esetlegesebb, minél kevésbbé lényeges, minél önkényesebb, minél fonákabb és minél természetellenesebb valamely negatívum, annál kevésbbé klasszikus.

Ezek szerint a materializmus klasszikus tévedés, mert a bukott ember objektív nehézségéből ered, a szellemi lustaságból, mely képtelen a létrend harmóniájába beleilleszkedni. A pragmatizmus ellenben, vagyis az az elmélet, mely az igazságot a merő hasznossággal és használhatósággal azonosítja, annyira mesterkélt és önkényes, hogy jellegzetes klasszikus-ellenes tévedésnek kell tartanunk. Mohóság, tisztátalanság, lustaság, gőg, hatalomvágy, becsvágy, keményszívűség, kegyet-

lenség hasonlóképen mind klasszikus bűnök, mert ellentétei a pozitív, lényeges értékeknek, olyan ős, emberi gyengeségekhez és rendellenességekhez kapcsolódnak, melyeket az eredeti bűn idézett elő. Aki azonban unalomból, elfásultságból, puszta szenzációvágyból, vagy hisztériából vétkezik, mert idegei felmondták a szolgálatot, vagy azért, hogy magát fontossá tegye a bűn által, — annak vétke jellegzetesen klasszikus-ellenes. A szoros értelemben vett bálványimádás klasszikus bűn, a fölvilágosultak atheizmusa viszont nem. Ha valaki fizikai betegség, szegénység, viszonzatlan szeretet, a szeretett lénytől való elválás, a halál által okozott nagy szakítás miatt szenved, annak szenvedése klasszikus. Ha azonban valaki unalomból, önmaga iránt érzett ellenszenv, képzelt elnyomottság, saját természetellenessége miatt szenved, szenvedései klasszikus-ellenesek. Ne értsük azt úgy, hogy a nem klasszikus bűnök rosszabbak és súlyosabbak, mint a klasszikusak. Ne essünk abba a tévedésbe, hogy bizonyos bűnök viszonylagos klasszicitását értéknek fogjuk föl, és e miatt a nagyszerűnek és érdekesnek dicsfényével vegyük körül. Ez a szemléletmód teljesen klasszikus-ellenes volna, és az ilyen magatartást egyszerűen eszteticizmusnak nevezhetnők. Elsősorban is minden bűn, helyes megvilágításban nézve szánalmas, csúnya, kicsinyes, siralmas. Másodszor az a szempont, hogy megillet-e

valamit a nagyszerűség dicsfénye vagy sem, egészen lényegtelen azon szempont mellett, hogy az erkölcsi értéktelenség milyen fokán van, s mily mértékben sérti Istent. Ellenkezőleg: a nem klasszikus bűnök legtöbbször kevésbbé súlyosak.

Itt inkább azt kell látnunk, hogy olyan embereknek, akiket klasszikus-ellenes bűnök terhelnek, a lelki szervei már félrefejlődtek, már betegek és először teljes, szellemileg egészséges emberekké kell lenniök, mielőtt az életszentség útjára léphetnének. Mivel ők formálisan elszakadtak az objektív rendtől, képtelenek arra, hogy Istent annyira megsértsék, mint az egészségesek; de más értelemben távolabb vannak az életszentségtől, mert nemcsak egy tartalmi megtérésre van szükségük, nemcsak arra, hogy az értékekkel szemben tanúsított ellenségeskedésből, vagy tompultságból átforduljanak az értékválaszoláshoz, hanem valóságos átalakulásra is. Szükségük van nevezetesen arra, hogy szellemileg beteges szervezetük először egészséges legyen, s átmenjenek a természetellenességből a természetességbe, az értékvilággal szemben pedig az elszakadás helyett az élő kapcsolatba.

A mai idő különösen bővelkedik a klasszikus-ellenes emberekben, problémákban és a világmindenség klasszikus-ellenes szemléletében. Jellegzetesen klasszikus-ellenes az a fölfogás, amely minden erkölcsileg negatív igazságtalanságért,

amilyen az ingerültség, önzés, eltompultság, — az idegeket teszi felelőssé. Milyen végtelen nagy a különbség saját hibánk megitélésében, általában a bűn problémájában egy Szent Ágoston vallomásai, s bármely modern önéletrajzíró között! Vagy hogyan állítják be a bűnproblémát egyes modern idegorvosok, akik mindent a környezetre, átörcklésre vezetnek vissza! Milyen nagy, fenséges, klasszikus világszemléletet találunk Szent Ágostonnál, s mennyire klasszikus-ellenes laposságot a mai beállításokban, melyek nem veszik észre a lényegest, a tulajdonképenit, a világ igazi körvonalait.

Nem klasszikus az a túlságos érdeklődés sem, hogy miért, milyen lélektani okokból mondja valaki ezt vagy azt, a helyett, hogy azt kérdeznők, igazat mond-e vagy sem? Ugyanilyen klasszikus-ellenes a manapság nagyon elterjedt állásfoglalás a filozófiában, amely a nagy gondolkozókkal csak belsőleg foglalkozik, a helyett, hogy azok gondolatait az objektív igazság fórumán vizsgálná.

Mennyire világosan klasszikus-ellenes napjainkban az u. n. „új tárgyiasság" (neue Sachlichkeit), mely az értékektől áthatott világmindenséget leegyszerűsíti gyakorlati célok puszta összetételére, egy csomó semleges öntörvényszerűségre, s mint fölösleges, szubjektív ráadást kihagyja az igazi tartalmat; egyszerűen rendszerré alakítja és kívülről nézi a világmindenséget.

Jellegzetesen klasszikus-ellenes az emberek között nemcsak az elferdült, természetellenes ember, hanem a haszonleső kontár is, aki megvetőleg mosolyog ismereten, művészeten, férfi és nő hűséges szeretetén, mint többé-kevésbbé fényüző romantikus ábrándokon, mert számára az élet komoly oldalát a gazdaság-politikai kérdések és a civilizáció feladatai jelentik. Benne sincs meg az érzék a legfontosabb kérdések számára, s épp annyira nem klasszikus, mint az esztéta. Ilyen végül a mindennapi ember is, a nyárspolgár, akinek az élet minden megnyilvánulásával szemben csak egy magatartása van, amelyet a közvélemény irányít, aki a világmindenséget „összeszűkíti", mindent kiforgat lényéből, mindennel szemben gyáva, heroizmusnélküli ember; senkinek sem akar ártani, s mindent a társadalmi osztályának megfelelő közvélemény szemüvegén át lát.

Mindezekkel a típusokkal szemben az a klasszikus ember, az a szellemileg egészséges ember, akinek az élet minden megnyilvánulásához eredeti, ősi viszonya van, aki a világot a maga igazi nagyságában ismeri, s akinek feleletei erre az értékvilágra belső teljességből és hősi elszántságból erednek. A klasszikus ember megérti, hogy az igazság megismerésében valami nagy dolog rejlik, megérti a nagy műalkotások komolyságát, világosan látja, hogy milyen mélység van a férfi és nő közötti igazi szeretetben, milyen titok veszi kö-

rül a férfi és nő szeretet-egységéből fakadó új emberéletet, hogy Istennek milyen dicsőítését jelenti minden Jézusban alapuló szeretetközösség, például egy szent barátság. Látja a nagy szimbolumokat és analógiákat, melyek az egész mindenséget áthatják, mindenekelőtt azonban mindent Isten fényében lát, a végső igazság fényében, a maguk objektív mélységében és teljességében, objektív rangsorukban, s a válaszai híven megfelelnek ennek a világképnek; más szavakkal az a klasszikus ember, mint mondtuk, akinek élete belső összhangban van az objektív világrenddel.

A liturgiában mindennél jobban megvan a klasszikus szellem. Benne megvalósul az embernek Istenhez és a világhoz való érvényes viszonya, és teljesen megszabadít attól a veszélytől, hogy a fölösleges gondolatoknak, a látszatproblémáknak, az egyoldalúságoknak, túlzásoknak, önámításoknak, a fontoskodásnak és mesterkélt öntetszelgéseknek zsákutcájába jussunk. Micsoda ellentétet képez a liturgia minden túlzással, minden hamis spiritualizmussal szemben! A liturgikus könyörgések nyiltan beszélnek az ember minden gyarlóságáról, szegénységéről, gyengeségéről; semminek sem adnak hamisan ideális szinezetet, semmit sem tagadnak le, sem függőségünket, sem gyöngeségünket, sem megbizhatatlanságunkat. Klasszikus a magatartása az érzéki dolgokkal szemben is! Egészen nyiltan beszél az em-

ber születéséről, az Üdvözlégy Máriában, a „Sacrosantae" imádság utáni verzikulusban: „Beata viscera, quae postaverunt aeterni Patris filium, et beata ubera quae lactaverunt Christum Dominum" „boldog a méh, amely az örök Atya fiát hordta és boldogok az emlők, melyek Krisztust, az Urat szoptatták". A Szűz Mária ünnepek evangéliumában oly gyakran előfordul és annyi belső szabadságot árul el a Szűz Anya kérdése: „Miképen lesz ez, mikor férfit nem ismerek?" S milyen nagyszerű merészséggel alkalmazza a liturgia az „Énekek Éneké"-t! Nincs itt álszemérem, nincs az érzéki dolgok letagadása, eltusolni akarása, — amellyel gyakran még katolikus körökben is találkozunk. Mennyire a valóságnak megfelelően mutat mindent, „in conspectu Dei", az Isten színe előtt!

Másrészről a liturgia mindig szent tisztelettel kezeli ezt a tárgyat, s sohasem esik közömbösségbe, mindennapiságba. Csak a tiszteletet nélkülöző magatartás ráncigálja elő ezeket a dolgokat a nélkül, hogy értené azt a titkos jelleget, titokzatos szépséget, amely a szeretet-egyesülés szimbolumaként jut kifejezésre és valósul meg. Az ugynevezett „új tárgyiasság" mindent semlegesítő, teljesen mesterkélt magatartása — mely valójában a lehető legkevésbbé tárgyilagos — nem érti meg az új ember születésének titkát sem, sem a „mysterium iniquitatis"-t, a bűn titkát, melyet a szent dolgokkal való visszaélés jelent. Ez a ma-

gatartás jellegzetesen klasszikus-ellenes. A liturgiában semmi sem található ebből. Itt ezt a területet egyrészt, mint bűnre vivő veszélyt, másrészt mint a szeretetnek és az ember születésének titokzatos szimbolumát szemléljük, amint ez az „Énekek Éneké"-nek alkalmazásában és a házasság szentségének szertartásában kifejezésre jut.

A liturgiában nemcsak az a klasszicitás ölel körül bennünket, melyet a természetesség jelent, ellentétben minden túlzással és önámítással, hanem az is, amely az egyoldalúságnak az ellentéte: a mindent átfogó klasszicitás, az igazság teljessége. Benne olyan légkör uralkodik, amely minden helyi szinezettől, elszigeteltségtől, minden esetlegességtől, időhözkötöttségtől mentes. Mentes attól a hibától, hogy csak egy vallási igazságot helyez előtérbe. Számol a természetfölötti igazság valamennyi szempontjával. Nincs benne ellentét a történeti és pneumatikus Krisztus között, világosan mutatja az ember-Jézusnak és az örök Igének titokzatos egységét; a liturgia megnyitja szemünket, hogy az Isten epifániáját, megjelenését lássuk a Szűz Fiában, aki testet öltött meghatározott időpontban, meghatározott helyen, Dávid törzséből.

Sok evangéliumi szövegben, és az egyházi év ünnepeiben Krisztus embersége lép elénk teljes valóságában. A szentmise szentleckéiben, a matutinum olvasmányaiban, a zsoltárokban, a szent-

mise áldozati cselekvényében, Szent János evangéliumának kezdetén és a szentségek szertartásaiban megjelenik a Messiás, a közvetítő, a megváltó, a testté lett Logos, az ő isteni titokzatosságában; de ez a kettő nem áll kapcsolat nélkül egymás mellett, hanem kölcsönösen, mélyen átjárják egymást, ahogy az az egy személyben egyesült két természetnek megfelel. Nem egyszer emberként, másszor ismét Istenként, hanem mint Isten-ember, mint ember, akinek minden szava, mindenkori viselkedése, minden tette egész, látható emberi lénye Istenségéről tesz tanúságot, Isten epifániája, megnyilvánulása.

Ma gyakran szembeállítják a christocentrikus vallásosságot, melyben Krisztust, mint Istenembert imádjuk, s a theocentrikus vallásosságot, melyben Krisztus által, s Krisztussal imádjuk az Atyát. Míg a christocentrikus vallásosságnál Krisztus mintegy velünk áll szemben, s ránk néz, s mi az ő arcába nézünk, addig a theocentrikus vallásosságnál Krisztus előttünk áll az Atya felé fordulva, mintegy az emberiség élén minket az Atyához vezetve és ezen az úton előttünk haladva. A christocentrikus vallásosságnál Krisztus az Isten, akit imádunk, a theocentrikusnál ő a közvetítő, az emberiség feje, a mi testvérünk. Míg bizonyos időknek vallásos szemlélete, például az újkoré, egyoldalúlag christocentrikus volt, ma gyakran a theocentrikus beállítást hangsúlyozzák, mint ame-

lyik egyedül helyes, tulajdonképen katolikus, s a christocentrikussal szemben áll.

Valójában azonban helytelen úton járunk, ha Krisztushoz való vonatkozásunknak ezt a két formáját mint ellentétet állítjuk egymással szembe. Krisztus éppúgy az Atya hozzánk küldött örök Igéje, Isten epifániája, megjelenése, mint ahogy közvetítő is köztünk és Isten között; ő a mi fejünk, s kizárólag csak ő általa tudjuk Istent megfelelően imádni. Krisztus örökké és egyidejűleg az Atya felé is s felénk is fordítja tekintetét. De nemcsak vezetőnk Istenhez, mint Mózes, nemcsak az emberiség oldalán áll, és vele Istenre néz, őt Istenhez vezeti, hanem velünk szemben is áll, mint Isten önkinyilatkoztatása, mint az, aki Fülöp apostolnak azt mondta: „Fülöp, aki engem lát, látja az Atyát is", s akiről Szent János írja: „et vidimus gloriam eius, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratia et veritatis", „és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttének dicsőségét, telve kegyelemmel és igazsággal."

Nemcsak olyan kapcsolatunk van Krisztussal, hogy vele együtt fordulunk az Atyához, hanem szoros személyi „én-te" közösségünk is. Miközben szeretettel átadjuk magunkat Krisztusnak, s szorosan eggyé leszünk Vele, titokzatosan belekapcsolódunk a Szentháromságba is. Krisztus-kapcsolatunk, misztikus testében való tagságunk természetfölötti módon, de valósággal létrejött a ke-

resztségben, viszont halott marad mindaddig, míg hittel és szeretettel nem adjuk át magunkat Krisztusnak. Sohasem fog az Úr Jézus teljesen kialakulni bennünk a Vele való szoros, személyes „énte" közösség nélkül.

A liturgiában mindkét szempontot megtaláljuk. A szentmisében Krisztussal, mint fejünkkel mutatjuk be az áldozatot; Ő teljesen az Atyára néz, s akkor sem fordul el az Atyától mikor a szentáldozásban felénk ragyogtatja arcát, s mi a Vele való szeretetegyesülésben szent embersége által Istenségében is részesülünk. Karácsonykor, Vízkeresztkor Krisztus áll előttünk, mint emberré lett Isten, mint az Atya hozzánk intézett Igéje, A karácsonyi Prefáció világosan kifejezi ezt: „Qui per incarnati verbi mysterium nova mentis nostrae oculis lux tuae claritatis infulsit: ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur", „mert az Ige megtestesülésének titka által lelki szemünk előtt a Te világosságod új fénye felragyogott, hogy míg Istent látható módon megismerjük, általa a láthatatlanok szeretetére ragadtassunk". A könyörgésekben viszont mint közvetítő áll előttünk. Ugyanígy a zsoltárokban is, ahol mi az Ő imáját imádkozzuk Vele együtt az Atyához. Némely himnuszban mint a „Jesu dulcis memoria"-ban pedig ismét a Krisztust imádó magatartás domborodik ki.

Ez a két szempont nemcsak egymás mellett,

hanem összekapcsoltan is jelentkezik; mindenekelőtt a szentmisében és a szentáldozásban. Hiszen egy és ugyanazon hittitoknak, a megtestesülésnek két oldala. Ugyancsak megtaláljuk a liturgiában ezt a két szempontot a szentekkel szemben is. Egyszer a Corpus Christi Mysticum nagy közösségében velük összeköttetésben, mellettük állva közösen imádjuk Istent, máskor e siralomvölgyéből pillantunk fel a mennyei Jeruzsálembe és látjuk, mint tükrözik a szentek Krisztust, mint tesznek tanuságot Istenről. Egyszer úgy állnak előttünk, mint közbenjáróink, másszor mint a „magnalia Dei"-nek, az Isten csodás, nagy tetteinek a tanui, Isten dicsőségének tükrözői, akikben már csak Krisztus él, akik Krisztus kisugárzása által hirdetik Istent.

Mindkét szempont egyaránt klasszikus. A liturgiában mindkettő jogosult. A Kánon imádságaiban, a „Nobis quoque peccatoribus"-ban, a „Communicantes"-ban előtűnik a két szempont belső kapcsolata. A felajánlás „Suscipe Sancte Pater"-imájában az égi Jeruzsálembe pillantunk föl. Abban a tényben, hogy vannak a szenteknek olyan ünnepeik, melyeken a szentmisét külön egy szent tiszteletére mutatjuk be, ismét az égi Jeruzsálem szempontja tükröződik. Ilyen az Introitus Mindenszentek ünnepén: „Gaudeamus omnes in Domino diem festum celebrantes sub honore Sanctorum omnium" — „Örvendezzünk mindnyájan az

Úrban, ünnepet ülve minden-szentek tiszteletére". A könyörgésekben viszont, amelyben Istent kérjük, hogy e szentek érdemeiért hallgasson meg minket, ismét a másik szempont jut előtérbe.

Az igazság teljességében még jobban kifejeződik a liturgia klasszicitása. Az általa alakított ember nem fog beleesni egy-egy igazság túlhangsúlyozásába és elszigetelésébe, nem fog kiragadni egy szempontot, hanem átfogó képe lesz az egészről és így a természetfölötti igazság teljességéből él.

A liturgia nem egy vallásossági típus a többi, sok más között, hanem magának az Egyháznak a vallásossága: az imádkozó Krisztus. Valójában nincsen liturgikus vallásosság, mert a liturgia magának a Corpus Christi Mysticumnak a gyakorlása: Istenhez való helyes viszonyunk. Az igazi misztika, az aszkézis szervesen hozzátartoznak a liturgiához, mint az ember Istenhez való mindentátfogó viszonyának klasszikus alkotórészei. Ezek nemcsak, hogy nem ellentétei, hanem sokkal inkább magától értetődő folyományai a liturgikus cselekvényeknek. A teljes egészben végzett liturgia magától értetődően magában foglalja az aszkézist; gondoljunk csak a nagyböjtre, vigiliákra, az imádkozó testtartás által igényelt állandó önmegtagadásra; méginkább magábanfoglalja a teljesen és éberen végzett liturgia az elmélkedést és a szemlélődést. Gondoljunk csak a Matutinum-

ra és a Lekcióra; igen, aki a liturgia szellemét valóban megérti, az megérti a kifejezetten belső ima szükségességét is. Annak a szükségességét, hogy egészen ki kell magunkat üresítenünk Isten előtt, meg kell állnunk előtte, helyet kell adnunk magunkban neki, és hagynunk kell, hogy Isten szóhoz jusson bennünk. Az így imádkozó megérti, hogy milyen nehéz bukott természetünk számára ez az összeszedettség, kilépés abból a feszültségből, amely mindig a következő pillanatra figyel. Átéli, tapasztalja, hogy mily nagy a veszély, hogy a liturgikus cselekedetet is bevonjuk a túlzott aktivitás örvényébe, és csak mint puszta kötelességet végezzük. A belső ima gyakorlásának végső célja: az Isten színe előtt való járás, csúcspontját a liturgia egészen éber végzésében éri el. Itt van a forrása minden igazi misztikának, a bennünk lakó Szentháromság kegyelemmel teljes, tudatos átélésének.

Minden aszkézisnek az alapja Istennel való szembesülésünk a liturgiában. És minden misztikának az alapja a liturgiában végbevitt misztérium. A liturgiából nyeri mindkettő a belső, a klasszikus formát és a liturgia teljes végzésében kibontakozó aszkézis és személődés lesz a legmagasabbrendű, mert a liturgiában nem az aszkétikus szempont, mint ilyen az uralkodó, sem a vágy, hogy a keresztség óta bennünk lakó Szentháromságot tapasztalatilag átéljük; benne az ön-

megtagadás, mint magától értetődő járulék adódik a Krisztussal való teljes élethez. A misztérium valóságos, belső megtapasztalása pedig — mindenesetre, mint Isten szabad ajándéka — adódik azáltal, hogy Krisztussal, Krisztusban, Krisztus által dicsőítjük Istent.

*

Ha arra gondolunk, hogy milyen korlátolt és kicsinyes az ember, hogy még a jóakaratú hívők is milyen könnyen térnek el Krisztus szellemétől s ha nem is vétkeznek, de a maguk kicsinyességéhez szabják Krisztus képét s ezt a meghamisított Krisztus-képet tükrözik tovább, ha látjuk, hogy milyen könnyen átcsúszunk a lelki mélységből a felületességre, ha fontolóra vesszük, hogy csak a szentben találjuk meg valóságban Krisztus szellemét, hogy csak a szent, mint Szent Pál, Szent Ágoston, asszíszi Szent Ferenc, sziénai Szent Katalin sugározza ki hamisítatlanul Krisztust, és ha ezek után a liturgiára siklik gondolatunk, imádó hálaadással térdre kell borulnunk Isten előtt ezért a megfoghatatlan nagy ajándékáért. Ha halljuk az imádkozó pap szavait: „Introibo ad altare Dei", „odalépek az Úr oltárához" — és megkezdődik a szentmise, ha ünnepiesen felzúg a „Deus in adiutorium meum intende", „Istenem, siess segítségemre" a breviárium imaóráinak kezdetén,

ha körülvesz bennünket az igazságnak ez a végérvényes világa, és felfogjuk, hogy itt gyöngeségünktől, kicsinyességünktől, tévelyeinktől függetlenül Istennek lélekben és igazságban történő imádásáról van szó, Isten imádásának igazi és érvényes „Logos"-a hangzik el, — mert Krisztus az, aki körünkben az áldozatot bemutatja, Istent imádja, dícséri és magasztalja — és hogy mi ebbe az igazságba belemerülhetünk, hogy mi is igazakká lehetünk, hogy Istennek áldozatot mutathatunk be, hogy Krisztus által, Krisztussal és Krisztusban Őt imádhatjuk, dícsérhetjük, akkor elönti szívünket a szűnni nem akaró hála, akkor átéljük, hogy mi az Egyház, hogy mi a Corpus Christi Mysticum, hogy Isten előbb szeretett minket, mint mi Őt.

És akkor érthetetlen lesz előttünk, hogy olyan sok katolikus van, aki kenyér helyett kövekkel táplálkozik, akiknél az isteni élet áramával való érintkezés csak a vasárnapi szentmisehallgatás kötelezettségére korlátozódik s mások pedig, akik gyakran résztvesznek a szentmisén és áldoznak, nem jutnak el a misztérium tulajdonképeni teljes, tudatos együttünneplésére, mert csak „imádkoznak a szentmisén", de nem imádkozzák a szentmisét, amint ezt a szentéletű X. Pius pápa kívánta, és nem ismerik a breviárium imaóráit. S ha látjuk, hogy vannak papok is, akik mivel naponként breviáriumozniok kell, — ezt is csak úgy

végzik, mint minden más kötelességteljesítésüket — nem veszik észre, hogy közben Krisztus szellemének igazi forrásaiból meríthetnének, — akkor szeretnénk mindenkinek odakiáltani, akik az Úr házában élnek és mégsem ismerik „az Úr házának a gazdagságát", az „ubertas domus Domini"-t: „Lássátok és ízleljétek, hogy mily édes az Úr... és örömmel merítsetek vizet a Megváltó forrásaiból és mondjátok majd azon a napon: Dícsérjük az Urat, és hívjuk segítségül az Ő nevét!" „Videte et gustate quam suavis est Dominus.... haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris et dicetis in die illa: confitemini Domino et invocate nomen eius".

TARTALOM

Bevezetés — — — — — — — — — — — — 5

A liturgia fogalma — — — — — — — — — 7

Könyvünk célja — — — — — — — — — — 7

I. fejezet. Az ember rendeltetése és a liturgia — 15

II. fejezet. Az egyéniség lényege — — — — — 25

III. fejezet. A liturgia alaptulajdonságai az egyéniség kialakításában — — — — — — — — 37

1. A közösségi szellem a liturgiában — — — 42

2. A tisztelet szelleme a liturgiában — — — 55

3. Az értékmegválaszolás szelleme a liturgiában 69

4. Az éberség szelleme a liturgiában — — — 99

5. A diszkréció szelleme a liturgiában — — — 123

6. A folytonosság szelleme a liturgiában — — 147

7. A természetesség szelleme a liturgiában — — 157

8. A klasszikus szellem a liturgiában — — — 170

P. Wimmer Anzelm O. S. M.:

Orabo spiritu, orabo mente

Imádkozzunk lélekkel és értelemmel.

Liturgikus elmélkedések a római misekönyv alapján az év minden napjára.

I. kötet: Advent első vasárnapjától hetvenedvasárnapig.
II. kötet: Hetvenedvasárnaptól húsvétig.
III. kötet: Húsvéttól pünkösdig,
IV. kötet: Pünkösd és a rákövetkező tíz hétre,
V. kötet: Pünkösd után tizenegyedik vasárnaptól advent első vasárnapjáig terjedő időre szól.

Ára kötetenként zöld vagy bordó egészvászonkötésben 9.80 P
Barna bőrkötésben 16.— P

Wimmer Anzelm O. S. M.: *A liturgia tüzében.* Ára fűzve . . 2.80
Kötve . . . . . 4.—

Guardini: *Az Egyház szent jelei.* (Örökmécs) . . . . . 2.—